

ХЕМУС

1992/1

издание на Дружеството на българите и испанци
за обществен живот, култура и литература

Днес отново сме на кръстопът, както и много пъти досега, но вече без принуда отвън, сами можем да избираме собствения си път. Въпросът е дали ще оцелеем, дали една малка общност би могла да просъществува. Но ние трябва да ѝ служим, да работим за изграждането на нейната духовна същност.

Преди близо 80 години, на Илинден, през лятото на 1914 г. уважаваният тетевенски търговец на едро Лазар Иванов, заедно със 170 свои сънародници - градинари, търговци, производители на семена и други авторитетни българи, образуват в Будапеща "Дружество на българите в Унгария". Те смятат за много важно да укрепват връзките си с Родината и с Унгария, да работят за по-нататъшното сближаване на двата народа и направят всичко това достояние го широката общественост.

През 1915 г. започват да издават и списание "Маджаро-български преглед", на български и унгарски език. По това време Първата световна война е вече в разгара си и както много други добри начинания, така и това става нейна жертва. Отговорният редактор е мобилизиран в армията и първият брой на списанието се превръща и в последен. По-късните опити нямат по-завидна съдба, но въпреки всичките несгоди тази малка общност се запазва - дори нещо повече - тя се обогатява духовно и материално. Със собствени сили основава свое българско училище в Будапеща и параклиси в Мишколц и Пейч.

В наши дни, благодарение помощта на унгарската държава, се осъществи отколешната мечта на българската общност да има свое списание. Вярно на традицията, то ще се списва на български и на унгарски език, ще излиза четири пъти годишно, ще носи името "Хемус" и ще бъде адресирано както до българите в Унгария, така и до всички, които се интересуват от България.

Името на всяко новоизлизащо списание, а това се отнася и за нашето списание, е в известен смисъл символ. Хемус е старото име на Балкана, който започва от годината на р.Тимок и се простира до Черно море. Географски погледнато това означава днешна България, тези земи, от които дойдоха в Унгария българските градинари.

Но името "Хемус" поражда у нас и други мисли. В зората на античния свят Балканският полуостров е сърцето на Европа. В тези земи е роден и легендарният тракийски певец Орфей, който и днес е символ на вечната и непреходна сила на изкуството.

На страниците на списание "Хемус" ще се опитаме да покажем живота на българите в Унгария и техните историческите корени. Чрез него нашите читатели ще се запознаят с творбите на видни български писатели, поети, художници, учени, ще намерят информация за България, за българските народни обичаи, църковни празници и др. Стремешът ни е да пробудим у всеки наш сънародник родолюбиви чувства, да го направим съпричастен към живота на нашата общност.

С унгарската част на списанието ние искаме да погасим едно наше старо задължение към унгарския читател и запълним празнотата, породена от ограниченото издаване на българска художествена литература в Унгария. Прежеждането на българска класическа и съвременна литература ще бъде предизвикателство и към преводачите, които и досега направиха не малко за нейното популяризиране в Унгария. Изследването и проучването пък на общото ни минало ще бъде и поучително и полезно за всички нас. Характерните български проблеми и тяхното художествено пресъздаване вероятно ще намерят добър отзвук сред онези читатели, които проявяват интерес към Източна Европа.

Тошо Дончев
главен редактор

СЪДЪРЖАНИЕ:

Димчо ДЕБЕЛЯНОВ - Кръстопът на бъдещето	2
Георги ИРИНКОВ - Традиция и обновление	3
Д-р Желю ЖЕЛЕВ - Политикът не е интелектуалец, интервю	5
Стоян РАЛЕВ - Българските граждани, пребиваващи в чужбина, са под закрилата на Република България	10
ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИ МИТРОПОЛИТ СИМЕОН - "Където има Бог няма нужда от нищо - там е вярата, любовта, мирът", интервю	13
Янош ВОЛФЪРТ - Толерантност, лоялност, законни рамки и гържавни гаранции	16
Петер ЮХАС - За галдърдисването на народите	20
Блага ДИМИТРОВА - Какво означава за мене Унгария?	24
Пенка ЧАНГОВА - Лазар Иванов	25
Райна СИМЕОНОВА-ХАРГИТАИНЕ - Издания на Дружеството	26
Росица ПЕНКОВА - "Език свещен на моите геди..."	28
Ася СЪБЕВА - Български календарни празници	30
ИЗ ЖИВОТА НА ДРУЖЕСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ	
В УНГАРИЯ - Хроника	32
Йордан ЙОВКОВ - Юнашки глави	37
Николай ХАЙТОВ - Козият рог	41
Кръстьо КУЮМДЖИЕВ - Зелените гарове на пролетта	44
Списък на снимките	46

Списанието се издава с материалната помощ на Управлението за националните и етническите малцинства
в Унгарската република.

Редакционна колегия: - Георги Иринков - председател, Тошо Дончев - главен редактор, Петър Петров -
отговорен редактор, Александър Марков - секретар, Ася Събева, Райна Симеонова, Светла Кьоцева
Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул."Вагохид",62 тел. 114-1621

Корица - Росен Русев

Годишен абонамент: 360 форинта или 4 щатски долара

Единичен брой; 96 форинта или 1 щатски долар

Мнението на авторите не винаги съвпада с позицията на редакцията.

Димчо Дебелянов

КРЪСТОПЪТ НА БЪДЕЩЕТО

*След вековни, неспирни борби,
на уречен, свещен кръстопът
ще се срещнат две вражи съдби.*

*Неспокойни на стан ще се спрат
там два свята. - Далечни тръби
в притаения мрак ще зовят.*

*И ще кажат едните тогаз:
"Ний вешаем безбрежен простор -
волността, светлината са с нас!"*

*Ще откликнат: "Прогнилий затвор
нам е драг, с своя ужас и мраз -
на отчаян ний идем отпор!"*

*И ще бъде тържествен часът,
дългочакан след глухи борби,
час на светла победа и смърт.*

*Под напевът на бойни тръби
в царствен блясък ще пламне светът.
О, бой сетен на вражи съдби,*

о, далечен, свещен кръстопът!

Георги Иринков председател на Дружеството на българите в Унгария

ТРАДИЦИЯ И ОБНОВЛЕНИЕ

Ние, българите, сме деца на една малка страна, пръснати по целия свят. Независимо от това, навсякъде сме оставили трайни следи в съзнанието на другите народи, които ни помнят като трудолюбиви и честни хора.

Преди още България да бъде освободена от османско иго по унгарската земя са тръгнали българските градинари. И трябва да кажем, че те почтено и честно са изпълнили една особена мисия - показали са най-добрите национални черти на българския характер - пословично трудолюбие, любов към земята и труда, национална устойчивост и нравствена твърдост. Учените твърдят, че сведенията за първите български градинари в Унгария датират от около средата на 18 век, но погледнем ли колко унгарски фамилии и днес носят името "болгар", а да не говорим за доказателствата на сравнителното езикознание, топонимията и др. ще видим, че онази здрава връзка, създадена между двата народа още в общите племенни съюзи в азиатските степи, не е била прекъсвана и до наши дни. Българите въвеждат в Унгария не само поливното зеленчукопроизводство на големи площи, прочутото българско водно колело, (долап) порационално торене и обработване на земята и пр., но продължават една вековна традиция на духовен и стопански обмен между двата народа.

Първите обществени институции на българското възраждане, наред със църквата, са и килийните училища и читалищата. Не случайно, след създаването на Дружеството на българите в Унгария през 1914 г. главните усилия на неговите основатели се насочват именно към създаване на българско училище и изграждане на българска църква. През 1917 г. такава училище било вече открито, като Дружеството поема издръжката на неговите преподаватели, а през 1931 г. е изградена и българската църква в Будапеща. Следват подобни дела в Мишколц и Пейч. През 1957 г. в Будапеща е открито и читалище - новопостроения български културен дом. Сградите на нашия православен храм "Св.св.Кирил и Методий" и на културния дом са изградени с безвъзмездните и доброволни дарения на живеещите в Унгария българи. Само този, който е започнал живота си в чужбина от нула, само този, който е опитал вкуса на коравия емигрантски хляб, може да разбере величината на тези пожертвувания.

През цялото време на съществуването си основните цели и задачи на Дружеството не се променят, а те са - да повишава културното ниво на живеещите в Унгария българи, да пази тяхната национална и културна самобитност, да укрепва приятелството между унгарския и българския народ. Променят се само формите за постигане на тези цели. В началото стремежът е да се създадат собствени национални културни институции (българско училище, църква, културен дом), а по-късно, след тяхното утвърждаване, се появява и стремежа за по-прякото им свързване със сродни тям национални институти в България, за разширяване на връзките с тях, за още по-добро запознаване на нашите сънародници в Унгария с българския обществен живот, култура, изкус-

тво, литература и пр. Успехите в тази област са забележителни - гостуват ни общественици, артисти, музикални изпълнители, писатели, учени. Само за последните 30 години гости на нашето Дружество са били повече от 120 ансамбъла за народни песни и танци. Те изнасят безплатни концерти не само пред българската колония в Будапеща, Пейч и Мишколц, но често им организират концерти и пред унгарска публика. Много са и театралните трупи, дали представления в нашия културен дом през този период. И всичко това се организира и финансира от Дружеството на българите в Унгария. Такъв мащабен културен обмен едва ли е постигал дори някой национален институт в България. С това нашето Дружество допринася и за популяризирането на българската култура и изкуство сред унгарците, като с тази своя дейност обогатява и прави по-разнообразен и цветист унгарския културен живот.

Тази наистина голяма по обем дейност на Дружеството е заслужила висока оценка на унгарската общественост. Макар и не много на брой, българите в Унгария представляват действен фактор в живота на унгарските малцинствени групи.

През изминалите години българите в Унгария много пъти бяха оценявани и категоризирани - наричани и големи патриоти и хора забравили своя род - в зависимост от политическите разбирания и целите на авторите на тези оценки. Заг помощта, която наше-

то Дружество получаваше от България, някои политици виждаха възможност за намеса в неговите работи, за опекунство над него. Това водеше до скованост, до ограничаване на неговата самостоятелност и вътрешно-дружествен живот. Не твърде добре обмислената политика спрямо българската икономическа емиграция в Унгария, неразбирането, че онзи българин, който е свързал живота си с Унгария, постоянно живее тук, създава семейство и т.н. трябва да приеме и унгарско гражданство, доведоха до охлаждане на отношенията между много от тук живеещите българи с представителите на официалната българска власт в Будапеща. Това се отрази и в отслабването на техните връзки с Дружеството,

до принизяване на неговата роля в очите на нашите сънародници.

Обичта към Родината не е абстрактно понятие. За всеки българин който живее в Унгария, тя има свои конкретни измерения и материален израз в България, като се започне от родния дом, имоти, земи и пр. и се стигне до връзките с роднини и приятели. Всеки българин тук е един малък и своеобразен свят, един заряд от роголюбиви чувства, спомени, национално самочувствие. Затова отново, както в онези първи години, ние трябва да се обединим, отново да преоткрием себе си, но вече при сегашните възможности и условия, които ни предлагат новото време и постигнатото вече от нас. Ние трябва да

ролята на нашето Дружество на по-високо ниво, ще повиши неговата отговорност пред нашите сънародници в Унгария. Трябва да се замислим и за онези, които познават България само от разказите на мама и татко, баба или дядо. Трябва да им отворим онзи прозорец към България, през който да нахлуе свежият аромат на българския национален дух, който да ги изпълни с почит и уважение към родината на техните родители. Преди всичко трябва да ги научим на чистия, звучен и вечно жив български език. Това е основна повеля за всички нас! Само тогава, когато сме изпълнили тази своя задача, ще можем с открито лице да гледаме към света и да заслужим неговото уважение. Защото още в Библията е казано: "В началото

разчупим черупката на затвореност и отчужденост, често породени от нашата прословута българска недоверчивост към всичко и с пораснало национално самочувствие, с вяра в силите си и в утрешния ден още по-активно да изграждаме нашата общност и да се включим в унгарския обществен живот. Важна задача сега пред Дружеството е да обедини всички българи в Унгария на базата на новите демократични принципи, да възстанови тясното взаимодействие с българското училище, с църковната община, като всичко се превърне в една цяло - така както са го замисляли и както са ни го завещали нашите предци.

В Унгарския парламент предстои гласуването на нов закон за националните етнически малцинства в Унгария. Смеем да се надяваме, че с дейността и поведението си българите са заслужили да получат признанието и правото на национално малцинство. Законът вероятно ще предвиди и форма за собствено национално самоуправление. Всичко това ще издигне

бе словото..." Докато ние не научим всяко българско дете в Унгария на омайното българско слово, ние не може да считаме, че сме изпълнили своя родителски и обществен дълг пред Родината.

Основателите на Дружеството на българите в Унгария още в началото на неговия устав заявяват, че то е отворено за всички, които милеят за България и българския род, без оглед на политически възгледи, културно ниво, професия и пр. Те, още тогава, в 1914 г. са разбрали, че Дружеството трябва да се изгражда по пътя на политическата неангажираност, за да може да привлече и обедини всички българи в името на България, защото партиите идват и си отиват, а само България е вечна! Верни на този завет ние и днес държим широко отворени вратите на Дружеството и неговия културен дом за всички наши сънародници, които са готови да работят с нас за отстояване на нашето българско име, за запазване на българското национално чувство, самобитност, културна и етническа принадлежност.

ПОЛИТИКЪТ НЕ Е ИНТЕЛЕКТУАЛЕЦ

Интервю с г-р Желю ЖЕЛЕВ

В Президентството ни посрешнаха с въпроса "Вие ли сте от програма "Ку-ку"?". Отговорът, че не сме, изглежда разочарова охраната. Но все пак получихме по едно кафе и чаша "Кола".

Георги Лозанов: Господин президент, иска ми се в началото да поставя един общ въпрос: кога на интелигенцията ѝ беше по-трудно? Когато беше в опозиция на властта или сега, когато властта отчисти е в ръцете ѝ?

Желю Желев: Въпросът е до голяма степен реторичен. По-рано интелигенцията се занимаваше само с критика, което ѝ даваше възможност да застава в ролята на прокурор, обвиняващ тоталитарния режим. Сега вече става много сложно, защото е нужна не само критика, но и заявка на собствена позиция и на собствен ангажимент към системата на властта. Ситуацията, в която се оказва интелигенцията днес, е много по-сложна и не героична. След първите свободни парламентарни избори една част от нашата интелигенция влезе във властта. Тя

трябваше - поради това че в парламента беше малцинство - едновременно да бъде опозиция и да участва във властта. Това е много противоречива роля и тя стана главната причина за разцепването на СДС.

Георги Лозанов: Значи според Вас СДС се разцепило, защото противоречието не се е превърнало във вътрешно, лично, а отново се е прояви като външен конфликт между отделни групи?

Желю Желев: При всички случаи то бе вътрешно противоречие в хората, които взеха реално участие в политическите процеси през този период.

Георги Лозанов: Аз Ви питам, защото моето усещане е, че интелигенцията - която мина през опозицията, а сега е в реалната власт - вече е загубила вътрешната си противоречивост и днес по-скоро се ласкае от външна монолитност.

Желю Желев: Когато интелигенцията влезе в коридорите на властта и поеме реални ангажименти и отговорности, нещата силно се променят. И възможностите да изпълнява ролята си силно се стесняват. Дълбокото противоречие на интелигенцията е в това, че от една страна, тя - за да си остане интелигенция, т.е. духовен водач на граж-

данското общество - не трябва да участва във властта. От друга страна, в един определен момент тя винаги посяга към властта. Защото освен да критикува, тя иска и да промени нещата.

Андрей Иванов: Не зачерква ли това първоначалното ѝ предназначение?

Желю Желев: Това противоречие е реално, то не бива да Ви смущава. Във втория случай, когато е на власт, тя просто престава да играе ролята на интелигенция.

Георги Лозанов: А не Ви ли се струва, че днес влечението към властта стана твърде стабилна характеристика на българската интелигенция за сметка на "независимия интелектуалец"?

Желю Желев: Това е характерно не само за България, а за всички нови демокрации. Вакуумът, оставен от старите политици, трябва да бъде запълнен.

Георги Лозанов: Както едно време, когато изпращаха интелигенцията на бригада в селското стопанство.

Желю Желев: Не, мисля че е друго. Сега процесите текат спонтанно вследствие на възраждането на гражданското общество и пробуждането на политическите импулси, които не се диктуват от никъде.

Копринка Червенкова: Т.е. стремежът към властта е някакъв спонтанен импулс, който доскоро бе потискан?

Желю Желев: Аз не бих поставил така въпроса. В индивидуален план за някои сигурно е така. Като цяло обаче става въпрос за една историческа необходимост, за един вакуум във властта, който трябва да бъде запълнен. И попълнението нямаше от къде другаде да дойде освен от интелигенцията. Все пак тя има повече знания, по-широк поглед върху света, по-гъвкаво мислене и може да влияе върху обществото.

Христо Буцев: Боян Пенев твърди, че "Само стаганото честолюбие, политическата злоба и отмъстителният деспотизъм, съмнителните цели и тъмните домогвания създават у нас по-дълбоки връзки и колективност."

Желю Желев: Интелигенцията, докато е в собствена сфера, в света на идеите, никога не може да постигне съгласие. Политиката може да постигне

обединение между хората на основата на политически пристрастия, политическа злоба, дори политическа ярост. Но всеки от участващите в една или друга степен трябва да жертва своята индивидуалност и под една или друга форма да се подчини на обща идея, на общи лозунги.

Христо Буцев: А Вие принасяте ли нещо от себе си в жертва пред "олтаря на властта"?

Желю Желев: В политическата сфера не може да не се правят компромиси. Зависи какви са компромисите. Аз лично се стремя никога да не правя безпринципни компромиси. Те обезсмислят главното. На тях се съгласяват обикновено хора, за които властта е била самоцел. За мен винаги властта е била средство за постигане на определени обществени цели, за които съм се борил и в миналото. Смяя

да се лаская, че не съм се променил, не съм пожертвал собствената си индивидуалност и принципите си в името на властта, защото за мен тя не е самоцел.

Георги Лозанов: Позволете един малко терминологичен въпрос. Синята идея идеология ли е?

Желю Желев: Какво означава синя идея, би трябвало да бъдат попитани тези, които използват този израз. Аз го смятам за метафора. Не знам идеите да имат цвят. Идеите си имат определено съдържание, те могат да бъдат дефинирани по един или друг начин само въз основа на тяхното съдържание, а не по външен признак, като цвят, форма и прочие.

Георги Лозанов: Имате ли усещането, че в момента в нашия политически живот властват идеологии - или по-скоро той е движени от прагматични доводи.

Желю Желев: Има, разбира се, идеологии, но зад идеологиите винаги стоят определени интереси, които се преследват. Идеологията - както винаги е било в обществения живот - освен всичко друго играе и ролята на камуфлиращ фактор, който прикрива реалните цели и интереси на едни или други групи. Той им придава по-универсален характер; представяйки ги за идеи на обществото, за историческа необходимост и т.н. И обикновено крие простия факт, че зад тези идеи стоят съвсем прозрачни интереси.

Георги Лозанов: А Вие самият чувствате ли се ангажиран с някаква идеология?

Желю Желев: Ако идеите за демокрация могат да бъдат считани за някаква идеология - да.

Георги Лозанов: В разговора с един политик, който проведохме наскоро, аз си позволих да кажа, че демокрацията е рамката, която може да има най-различно съдържание. На което той категорично заяви, че демокрацията е същност.

Желю Желев: Мисля, че вашият спор е бил до голяма степен схоластичен - в случая и двамата сте прави. Демокрацията е и рамка, и съдържание. Тук вече нещата опират до съотношение между цели и средства. Вие може да преследвате демократични цели, дори и ясно формулирани, но ако ги преследвате с недемократични средства, тези средства унищожават рано или късно целите. Това, между другото, беше и голямата трагедия на комунизма, защото неговите цели бяха осъществявани чрез концлагери, върху костите на милиони хора. Това беше голямата утопия.

Христо Буцев: В съвсем близкото минало госта често бяхме свидетели на опити демократична цел да се постига с недемократични средства.

Желю Желев: Такива опити, мисля, е имало винаги. Въпросът е до каква степен те се реализират на практика. Има хора, които и сега, макар и с антикомунистически убеждения, имат твърде комунистически рефлексии. Те наистина вярват, че може с недемократични средства, докато "тече" промяната, да постигнат демократични цели. Това е жестока илюзия, която може да има печални последици. Демокрация може да се прави само с демократични средства.

Христо Буцев: Вие казахте, че за Вас политиката е само средство за постигане на един идеал. Какъв е точно Вашият идеал?

Желю Желев: Да изградим демократично общество с демократични институции; гражданско общество, което има демократичния потенциал да поддържа демократизма в държавата - многопартийна система, независими синдикати, автономия на университетите, свободен печат... Това е основата, това е гражданското общество.

Андрей Иванов: Това не са ли нови лозунги, чиято същност не се осъзнава докрай от обществото? В много отношения комунизмът като човешка реакция изобщо не си отива, поставят се отново въпросите за равенството, за равни шансове, за "експроприация на експроприаторите". Не се ли страхувате от ново издание на тези уравниловъчни илюзии?

Желю Желев: Вижте, тук има два пласта. Единият е в самата реалност, защото пазарната икономика има съвсем конкретни измерения. За нея трябва закон за приватизацията, закон за реституцията, закон за връщане на земята, за банковото дело...и да се осигури тяхното реално осъществяване. Това е едната страна на въпроса. Другата страна, която Вие засягате, опира до това, как общественото съзнание приема тези неща. Тук, разбира се, възникват сложни ситуации, неадекватни представи - много от тези,

които говорят за приватизация си я представят пак като равни възможности за всеки. Уравниловъчните представи, с които са живели две поколения, не могат да бъдат изкоренени така лесно. Те ще си отидат постепенно с установяването на друга икономика, на друг тип обществена система; те не могат да бъдат премахнати нито чрез пропаганда, нито с други средства. Тях в крайна сметка ще ги победи животът.

Георги Лазаров: Не ни ли очаква поредно разочарование, този път от пазарната икономика?

Желю Желев: Сигурно ще има разочарования. На тази основа е много възможно след неизбежната социална диференциация да се явят нови разслоявания. Аз предполагам, че наляво от центъра ще отидат значителни групи, които не са удовлетворени. За това предупреждават и изборите в Полша.

Георги Лозанов: Вие вярвате ли в добрата власт? И все пак властта е преди всичко репресивен институт.

Желю Желев: Всяка власт в една или друга степен играе и репресивна роля.

Георги Лозанов: Как вие в собствения си образ се борите с непопулярната страна на властта, с отчуждението, което тя създава?

Желю Желев: Аз самият никога не съм искал да се дистанцирам от хората, не съм се вживявал във властта като нещо, което трябва да ме противопостави на другите. Но чувствам, че този кабинет, охраната веднага образуват една дистанция, между мен и мои приятели. Дори и заради факта, че нямам време за тях. Ангажиментът с властта го поглъща изцяло. Все по-трудно се поддържат предишните контакти. И разговорите са различни от това, което бяха. Това е много печално, много неприятно, но е факт.

Копринка Червенкова: Може би е печално, но, от друга страна, това означава, че вие сте си дали сметка за спецификите на властта, разбрали сте, че този пост изисква формализиране на много от отношенията, т.е. вече сте се отказали до голяма степен от ролята си на интелектуалец. За мен тревожното е, че голяма част от представителите на интелегенцията, които влязоха във властта, още не отчитат тези разлики. Те все още искат да изпълняват двете роли едновременно - и на интелектуалци, и на политици. И оттук идват доста беди в нашето общество. Разкратеното положение, което са заели, е неудобно за тях, прави ги нервни, а това се отразява и върху нас.

Желю Желев: Това е интересно наблюдение. Ако е така, ситуацията е доста жестока. Това ми напомня едно интервю с поета Марко Ганчев, който казваше: "Преди ни говореха за преход от капитализма към социализма, сега ние говорим за преход от социализма към капитализма. Не е ли много два прехода за един човешки живот?"

Христо Буцев: Господин президент, срещата ни с Вас е кулминацията на нашите разговори с известни

политици. Ние, общо взето, се интересуваме от едни и същи теми. Една от тях е конкретното бъдеще на страната. И до този момент не можахме да получим конкретен отговор кой как конкретно го вижда това бъдеще. И аз се питам дали това е неяснота в главите на нашите политици относно бъдещето, или е нежелание да заемат позиция, която на следващия ден би могла да ги компрометира... Наскоро вие подарихте бойно знаме на една войнска част, което беше осветено от православен свещеник. Церемониалът имаше ярко изразен религиозен характер. Какви са според Вас новите идеали на българската войска? Какви трябва да бъдат според Вас връзките между църквата и държавата в бъдеще?

Желю Желев: При възстановяването на демократичните традиции беше естествено да отпадат всички ограничения спрямо църквата, спрямо някои религиозни ритуали. Стара наша традиция е по определени поводи българската армия да бъде освещавана от църквата. Но това не означава, че ние можем или искаме да направим армията насила религиозна. Присъствието на религиозни тържества изразява уважение към историческата традиция, благодарение на която българската нация е оцеляла и се е приобщила към християнската цивилизация.

Христо Буцев: Това възстановяване на традицията би могло да доведе до, най-грубо казано, клерикализация на обществото?

Желю Желев: Не. Това не би трябвало в никакъв случай да става. Но е възможно да има социални групи, които биха се стремили към нея.

Христо Буцев: През цялото време ние си говорим за трийсетте години, дори Народното събрание се нарече трийсет и шесто... Французите в това отношение са по-точни. Имат първа, трета, пета република... И си пазят традициите въпреки всичко. Нямате ли усещането, че всъщност възпроизвеждаме стари неща?

Желю Желев: Вероятно има хора, които се стремят към подобно връщане, но като цяло обществото не може да се върне назад. Дори и традициите могат да бъдат възстановени в определени граници. Традици-

ите обаче едва ли могат да подменят реалния живот, едва ли могат да подменят реалните проблеми, с които в момента обществото се занимава.

Христо Буцев: Един наш политик твърдеше, че хората се раждат биологично неравни. Споделяте ли това мнение?

Желю Желев: Това е доказано. Хората се раждат с определени дарования, хората са с различни възможности. Това не е расизъм, точно затова демокрацията трябва да даде равни възможности за неравни хора. Природата така определя нещата. В едно кастово общество, т.е. в едно недемократично общество, хората които нямат способности, могат да се движат по йерархията чрез привилегии - именно в това се състои извратеността и антидемократичният характер на институциите на подобно общество. Докато в демократичното общество хората, които са надарени от природата с неравни възможности, имат равни възможности да се извият.

Копринка Червенкова: А реституцията не накърнява ли тези равни възможности?

Желю Желев: В определени рамки, да. Но аз мисля, че с течение на времето нещата ще се наместват. Който е способен примерно да бъде бизнесмен, банкер, търговец, той ще успее. Който не е, само ще прахоса това, което е получил. По-важни са равните възможности за действие.

Копринка Червенкова: Не съм сигурна, че са равни възможностите на този, който ще получи две хиляди декара земя и на другия, който ще получи двайсет декара. Но нека се върнем на традицията. Мисля си, че в момента като че ли се налагат някогашни ритуални жестове, които негласно стават почти задължителни. Например днес се смята за неприлично да започнеш нещо без водосвет. В този смисъл нямате ли усещане, че хората отново започват да се страхуват?

Желю Желев: В подобни случаи винаги има увлечения, отиване в крайност. Но след известни колебания, под диктата на реалната необходимост нещата ще се наместват.

Копринка Червенкова: Значи според Вас хората не се страхуват?

Желю Желев: Мисля, че не. Макар че страховете не се премахват така лесно. Рефлексите на ниско равнище са най-консервативната сфера на човешкото съзнание, особено когато в действителността има едни или други явления, които ги подхранват.

Георги Лозанов: А не мислите ли, че страхът се явява тогава, когато властта няма ясен политически образ, когато е мъглява? Защото хората не разбират реалното й политическо присъствие и не знаят къде да застанат спрямо нея. Тогава тази неизвестност започва да кулминира в страх.

Желю Желев: Вижте, по-рано хората се страхуваха от твърде четливото легитимиране на властта. Тогава беше ясно в какви случаи какво ще последва. И това караше хората автоматично да изключват

действия, които биха провокирали властта. Сега сигурно има страховете от неопределеността, която е характерна за преходното общество - все още не са достатъчно изкрасилизирали институциите, политическите партии, техните програми, намерения, идеологиите... Но този страх има друг произход.

Георги Лозанов: А президентът на България задължително ли е да бъде републиканец?

Желю Желев: Да. Абсолютно. На този пост трябва да стои човек с републикански убеждения.

Андрей Иванов: Как виждате геостратегическата ориентация на България? Не Ви ли безпокоят подозренията в ориентацията към Америка, а не към Европа?

Желю Желев: Не ме безпокоят, защото ние определено се стремим към европейските структури. При това не само на думи, но и чрез реални стъпки. България вече е асоцииран член на Съвета на Европа и се надявам в началото на следващата година да станем редовен член. До края на тази година ще започнат преговорите за асоциираното ни членство в Европейската общност. Най-късно до края на следващата година можем да бъдем приети като асоцииран член в нея. Тези и други неща говорят

определено за ориентацията на България към европейските структури. Тук не споменавам Съвещанието за сигурност и сътрудничество, където България много активно участва, не споменавам и франкофонията. А три от франкофонските държави членуват в Европейската общност - факт, който е много важен за нашето бъдещо приемане в нея.

Георги Лозанов: Сега искам да Ви задам въпрос като данъкоплатец. Имайки предвид сложната ситуация на Балканите, ако, не дай Боже, сръбската армия ни нападне, можем ли да разчитаме на международни гаранции?

Желю Желев: Мисля, че да. Но аз съм убеден, че това е практически невъзможно.

Андрей Иванов: А освен международните гаранции какво друго крепи нашата концепция за национална сигурност?

Желю Желев: Подобни Въпроси ми задават и от ВС на БСП. Това на шега, разбира се. Струва ми се, че въпросът за националната сигурност се поставя

неточно. Голямата опасност за националната сигурност произлиза преди всичко от вътрешната несигурност на страната. Тя може да бъде дестабилизирана от междулически противоречия, от остри социални конфликти, от тежки икономически проблеми, които властта не е в състояние да реши. Примерите на Съветския съюз и Югославия са повече от красноречиви. Кое съсипе тези две държави? Те просто се срутиха от вътрешните си противоречия. Що се отнася до България, никой няма намерение да я напада. За нас страшна би била вътрешна дестабилизация на страната. Затова бавното ни движение чрез мирен преход (на което някои възразяват), е всъщност най-бързият път към демокрацията.

Христо Буцев: От всичко, което казахте, излиза, че Вие не се страхувате от етническите проблеми?

Желю Желев: Когато говорим за етническия проблем, трябва да сме наясно, че това не е проблем на турците. Това е проблем на българите. И в основата на този проблем лежи демографският фактор. За него националистите обикновено мълчат, защото не искат да споменават процесите, случили се преди няколко десетилетия. Това, което съсипе българския етнос през последните трийсет-трийсет и пет години, бяха предприетите икономически преобразования. Т.е. насилственото създаване на ТКЗС, отнемането на собствеността на българския народ... В 1944 г. 80% от българите са селяни. Младите хора, останали без земя, тръгнаха към градовете да правят тежка промишленост и заживяха по изби, по тавани. При тази мизерия за повече от едно дете как да мислят? Тези процеси всъщност съсипаха българския етнос. Затова връщането на земята, връщането на собствеността е пътят към връщането на самочувствието на българина. Разбира се, аз не съм толкова наивен да мисля, че като върнем земята, младите веднага ще се юрнат към селата и ще започнат да раждат деца. Това ще бъде процес, който ще трае най-малко двайсет години. Но за мен това е пътят на постепенното, дълго и трудно лекуване на етническия проблем. Защото в основата си, повтарям, той е демографски.

Копринка Червенкова: Пиететът към традиционния патриархален модел за семейството ли Ви накара да си изберете за партньор дама в президентската кампания?

Желю Желев: Надали точно това. По-скоро става дума за мястото на Блага Димитрова в политическия живот. Имам предвид не само периода

около и след десети ноември. Блага много отдавна е дисидентстващ човек. Тя има определено място в духовния живот на България, има и международен авторитет. Тези са по-скоро мотивите, които ме накараха да я предпочета.

Георги Лозанов: А как се отнасяте към девалвацията на образа на българските дисиденти? Много от хората, които съставяха този образ сега са извън центровете на социалния живот. Просто животът ги изхвърли.

Желю Желев: Не мисля, че е точно така. Героичният период за всички вече свърши.

Георги Лозанов: Но както споменахте, едно от основанията Блага Димитрова да бъде Ваша партньорка е нейното дисидентско минало. Героичната ѝ биография.

Желю Желев: Никой не може да зачеркне биографията на човека.

Георги Лозанов: Биографията в политическия живот може да се интерпретира различно. Тя може да се демитологизира, както се случи с биографиите на доста фигури, известни отпреди десети ноември. Случайно ли е, че се заговори за операция "Клин", за вкарване на

подставени лица в опозицията и т.н.?

Желю Желев: И друг път съм казвал, че т.нар. операция "Клин" е една измишльотина. Тя има по-скоро провокационен характер, отколкото реални основания. Това си позволявам да твърдя съвсем категорично. Защото познавам българската опозиция, участвал съм в нейното създаване от първия ден. Това, че е имало пратени хора, е много вероятно, но фигурите, от които зависеше движението, са във всяко съмнение.

Георги Лозанов: Вие казвате, че властта е средство за постигане на цели. Президентската институция, каквато е в момента, дава ли Ви достатъчно власт, за да постигнете целите си?

Желю Желев: Аз не искам да постигам мои собствени цели. А президентската институция дава достатъчно възможности да се правят не малко неща.

Георги Лозанов: Тоест не Ви трябва повече власт?

Желю Желев: Е, власт винаги трябва...

Тук всички дружно се засмяхме - всеки по различни причини.

Разговора води:
екип на в. "Култура"
30 ноември 1991 г.

к.и.н. Стоян Ралев

БЪЛГАРСКИТЕ ГРАЖДАНИ, ПРЕБИВАВАЩИ В ЧУЖБИНА, СА ПОД ЗАКРИЛАТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Консулските отношения между Република България и Унгарската република се изграждат на договорно-правна основа, която в зависимост от етапите на развитие, през които минават страните, се развива и усъвършенствува.

В България днес се извършват дълбоки политически, икономически и социални промени, които са необходимо условие за създаване на съвременен, свободен, демократичен и правен обществено. През последните години България доказва пред международната общественост непоколебимото си намерение да запази многопартийната парламентарна демокрация, да затвърди процеса на политическите реформи върху принципа на върховенството на закона и да осъществи икономически преход от централизирана към пазарна икономика. Изборите за парламент и местни органи на управление от 13 октомври м.г. потвърдиха решимостта за промени, а съставеното от СДС първо следвоенно правителство без комунистическо участие, въпреки неблагоприятните външни фактори и трудности на прехода, си постави за цел да изведе страната от икономическия колапс и чрез постигане на национално съгласие да запази социалния мир и стабилност. На 19-ти януари т.г. в първите свободни президентски избори на страната след 9.IX.1944 близо 2,8 млн. български граждани осигуриха изборна победа на г-р Желю Желев и Блага Димитрова. Светът оцени избора на българския народ като победа на демокрацията в една страна в центъра на Балканския полуостров, възприеман от цивилизования свят като възвишена зона на незатихнали териториални претенции, етнически и регионални вражди. Изборите показваха, че голямото болшинство от

гласоподавателите отхвърлят комунистическото минало и искат промяна. Наличието на гражданско общество, плуралистично парламентарно управление, политическа опозиция, независими синдикати, демократични избори - това са някои от основните фактори и условия, които гарантират демократичното развитие, а реституцията, реалното връщане на земята и приватизацията ще направят смяната на системата необратима. Ако социалният и граждански мир са най-важната предпоставка на националната сигурност, то ускоряването на икономическата реформа е ключ за решаването на всички останали проблеми на страната. България постепенно променя политическата си физиономия. Тя все повече се утвърждава като остров на стабилност, като фактор на мира на Балканите. Дълбоките обновителни процеси, засягащи политическото устройство, икономическата, социалната и духовна сфера, наложиха усъвършенстване на цялостната законодателна система в България. Протичане на подобни процеси се наблюдават и в Унгарската република. Това сходство в развитието създаде предпоставки за определяне на по-реални принципи, на верни насоки и конкретни форми на реализация на двустранните отношения, чрез целесъобразно изменение, усъвършенстване и допълване на съществуващата правна база, материализирана в различни подписани между двете страни документи.

Основа за досегашното развитие на консулските отношения представлява подписаната на 21.11.1971г. в Будапеща Консулска конвенция между България и Унгария (в сила от 19.06.1972 г.), която регламентира защитата на интересите на българските и унгарски физически и юридическите лица.

В зависимост от степента на промените в различните сфери на общественopolитическия живот, ще се наложи усъвършенстване на отделни текстове от този документ, както и създаване на нови. За подобно осъвременяване би могло да се мисли и по отношение на Договора за правна помощ по граждански, семейни и наказателни дела (подписан в София на 16 май 1966 г., в сила от 29.09 1982 год). Става дума не само за използване в по-пълнен обем на клаузите за пряко сътрудничество между съдилища и прокуратурите на двете страни, но и за по-ефективна, директна съдебна помощ по наказателни дела. Договорът търпи корекции и по силата на еностранното денонсиране от ВНС на България от 21.11.1990 г. на Конвенцията за уреждане на гражданството на лица с двойно гражданство (влязла в сила на 3 юни 1959 г.). Съгласно чл.12 от същата тя остава в сила до 10.12.1991 г. За отбелязване е, че унгарската страна възприе положително денонсирането на Конвенцията от България. Комисията по външната политика при Парламента на Унгария на 5.01.т.г. единодушно подкрепи предложенията по проекто-закона, отнасящ се до двойното българо-унгарско гражданство, по-точно до прекратяване на подписаната българо-унгарска спогодба по въпроса.

Законът за българското гражданство от 1968 г.* е изменен и допълван през 1979 и 1986 г., а с Правилник от 1989 г.е уредено прилагане на дял III от него "Производство за придобиване, загубване и възстановяване на българското гражданство."** При изменението на Закона за българското гражданство и с денонсирането на съществуващата конвенция за уреждане на гражданството на лица с двойно гражданство от българска страна, възниква фигурата на двойното гражданство, със съпътстващата я нова правна регламентация. Тук спадат въпросите, отнасящи се до гражданството на детето, родено от съпрузи, от които единият има двойно гражданство, имуществени правоотношения, наследствени, семейни и други правоотношения, провеждане на наказателно преследване, предаване и транзитиране на лица с двойно гражданство, извършили престъпления, данъчно облагане, отбиване на военна служба от такива лица и др.

Според действащия унгарски закон, ако един от родителите е унгарски гражданин, детето има право на унгарско гражданство. Същото положение е залегнало и в новата Конституция на България *** /глава втора, чл.1 - "Български гражданин е всеки, на който поне единият родител е български гражданин, или който е роден на територията на България, ако не придобива друго гражданство по произход".

* Обн.Д.В. бр.79 от 1968 г.

** Обн.Д.В. бр.57 от 1989 г.

*** Обн.Д.В. бр.56 от 1991 г.

По-сложни случаи практиката може да поднесе при наследствените правоотношения, във връзка с движими и недвижими имуществена на лица с двойно гражданство. С развитие и осъвременяване на правните системи на двете страни, те все повече ще се доближават, което ще улеснява и решаването на възникналите проблеми. В случаите на колизия ще се прилагат нормите на международното право. При особено комплицирани казуси би могло да се прибегва и до Спогодбата на Европейския съвет за решаване на отделни въпроси, произтичащи от гражданството на повече от една страна.

Лица с двойно гражданство, включително българско, съгласно нашето законодателство, като цяло притежават правата и задълженията на българските граждани. Ограничения в това отношение са регламентирани в политическата, икономическата и социалната сфера.

В Конституцията на България (чл.65,93,94 и 110) се съдържат ограничения в правото на такова лице да бъде избрано за народен представител, за президент и за член на Министерския съвет. За такива могат да бъдат избирани само български граждани, които нямат друго гражданство.

Законът за сделките с валутни ценности и валутен контрол и Законът за собствеността и получаването на земеделските земи съдържат ограничения на някои от правата в имуществената сфера на българските граждани, притежаващи и друго гражданство, основани на признака постоянно пребиваване, а не гражданство. Съгласно първия закон, субектите се категоризират на чуждестранни лица (всички физически и юридически лица с постоянно местопребиване или седалище в чужбина, без оглед на гражданството им) и местни лица (всички физически и юридически лица с постоянно местопребиване или седалище в България, без оглед на гражданството им). Без разрешение на Министерството на финансите не могат да бъдат извършвани сделки и действия, с които:

- чуждестранни лица прехвърлят в собственост на местни лица имуществена, намиращи се в страната;

- местни лица, прехвърлят в собственост на чуждестранни лица имуществена, намиращи се в чужбина;

- местни лица прехвърлят в собственост на чуждестранни лица имуществена, намиращи се в страната.

За учредяване или прехвърляне на други вещни права в тези случаи е необходимо съответното разрешение на Министерството на финансите. Не е необходимо разрешение на Министерство на финансите за завещаване на имущество в полза на чуждестранни или местни лица.

Вторият закон задължава чуждестранните юридически лица, чуждите граждани, както и бъл-

гарските граждани, постоянно живеещи в чужбина, чиито права на собственост върху земеделски земи са възстановени по реда на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи, да я прехвърлят в тригодишен срок на държавата, общините, на гражданите или юридически лица. Понастоящем е в ход обсъждането на законопроекта за изменение на Закона за собствеността и ползването на селскостопанските земи.

Посочените ограничения в Закона за сделките с валутни ценности и валутен контрол и в Закона за собствеността и ползването на земеделските земи следователно се прилагат и към български граждани, притежаващи и друго гражданство, които постоянно пребивават в чужбина. В действителност те не са дискриминационни специално за българските граждани, притежаващи и друго гражданство, тъй като се прилагат спрямо всички български граждани, постоянно пребиваващи в чужбина, но на практика засягат голяма част от първата категория. Що се отнася до правото на пенсия, то пенсия може да се получава само от лице, имащо право на пенсия, което е запазило българското си гражданство, само за времето, когато това лице е пребивавало в България.

По отношение на всички други права и задължения, регламентирани в нашето законодателство, българските граждани, притежаващи и друго гражданство, са приравнени към българските граждани, които нямат гражданство на друга държава.

В унгарската правна наука и практика понятието двойно гражданство не е новост, тъй като голяма част от емигриралите в различни части на света унгарци не са загубили унгарското си гражданство. С ускоряване на политическите, икономическите и военни интеграционни процеси, при засилване на миграцията, приобщаването на източноевропейските страни към бъдеща, неделима и обединена Европа, постепенно ще се премахват и правните бариери за общуване и уреждане на трудови, имуществени, наследствени, социални и други взаимоотношения.

Пример за преодоляване на визовите бариери в Европа е подписаната по време на посещението на президента д-р Желю Желев в Унгария на 18.04.1991г. Спогодба за безвизово пътуване, която е в сила от 1.11.1991 г. Това бе първата спогодба, която Унгария подписа с бивша социалистическа страна. По силата на тази спогодба, гражданите на България и Унгария могат да влизат без виза на територията на другата страна и да пребивават там до три месеца, като излизат без специално разрешение. Спогодбата не решава трудово-правни въпроси между унгарските работодатели и чуждестранните кандидати за работа в Унгария и не отменя необходимостта от получаване на специални за случая визи. Понастоящем всеки чужд гражданин, за да постъпи на работа в Унгария, следва да получи от унгарската консулска служба

или от Ген.консулство на страната за пребиваване т.нар. "виза за постъпване на работа", която от своя страна се издава на базата на разрешение от окръжните или столични центрове за работна сила в Унгария.

Посттоталитарният етап на развитие на страните от Източна Европа е сложен и противоречив процес. Промяната на една обществена система с друга се извършва болезнено и се съпътствува от икономически кризи и дълбоки социални сътресения, както и от двупосочни движения на гражданите - от една страна от България десетки хиляди, предимно млади хора, се опитаха да намерят работа извън пределите на страната. В същото време, в резултат на демократичните промени след 10 ноември 1989 г. постепенно започна да се формира и насрещен поток, макар и по-малък, на българи, желаещи да възстановят българското си гражданство. Постъпват искания от унгарски граждани, желаещи да приемат българско гражданство. За хилядите живущи извън България български граждани, в т.ч. и за постоянно живущите в Унгария българи, особен интерес представляват процесите на приватизация, реституция, приетата програма за ускоряване на аграрната реформа, по-конкретно решението на правителството да бъде върнато кооперативното имущество, неправомерно отнето от законните му собственици след 9 септември 1944 г. Очаква се до края на 1992 год. българските граждани да получат 40% от земята. За изграждането на бъдеща демократична, правова и просперираща България българският народ разчита на всички сънародници, които живеят и се трудят извън родината. Именно затова в новата Конституция е подчертано, че българските граждани, пребиваващи в чужбина, са под закрилата на България.

Защита на интересите, приобщаването на българските граждани зад граница към обновителните процеси в България, е един от основните принципи на външната политика на страната ни. За година и половина бяха изменени основните насоки, цели и приоритети на външната ни политика. Република България се стреми да провежда активна, независима, миролюбива и отворена външна политика, подчинена на националните интереси, на клаузите на международните договори и основаваща се на общочовешките демократични ценности. Приоритетна задача в областта на външната политика е интегриране на страната ни в Европейските структури. Преодоляване на изолацията, подписване на двустранни договори, съдържащи мерки за сигурност и сътрудничество с европейските страни - всички тези конкретни първи стъпки на независима външна политика би следвало да получат заслужена международна оценка. Нова България по достойнство трябва да заеме своето място в общността на нациите, обединени от ценностите на свободата, демокрацията и мира.

"КЪДЕТО ИМА БОГ НЯМА НУЖДА ОТ НИЩО - ТАМ Е ВЯРАТА, ЛЮБОВТА, МИРЪТ!"

Интервю със Западноевропейския митрополит Симеон

Негово високопреосвещенство Западноевропейският митрополит Симеон (в мире Христо Димитров Константинов) е роден в град Варна. След завършване на гимназия той става учител в с.Суворово. Завършва курса на Софийската духовна семинария, а след това - духовната академия "Св.Климент Охридски". Бил е послушник в Преображенския манастир. През 1955 г. е ръкоположен за йеродякон и причислен към риломанастирското братство. След време е приет за професорски стипендиант при катедрата по пастирско бого-

развива усърдна мисионерска дейност, като полага усилия за разширяване мрежата на неделните училища, сам води катехизически уроци, разработва програма за запознаване на младежта с православната вероизповед. По случай 200-годишнината от основаването на САЩ американският президент Джералд Форд му изпраща лично благодарствено писмо за положителния принос на българската православна църква върху американския начин на живот. През 1973 г. архимандрит Симеон е ръкоположен за епископ и назначен за викарий в Акронската епархия. През 1986 г. е избран от Св.Синод за митрополит на новоосновената Българска православна епархия в Западна Европа.

Домът на Западноевропейския митрополит Симеон в Будапеща е скромен и уютен. В стаята, в която водим нашия разговор, има много книги и цветя. На моя въпрос какво обръщение да използвам Негово Преосвещенство без колебание отговаря: "Разбира се, че дяго владика!" Разговорът ни започна непринудено, тече от само себе си, това, което ме интересува се изрича без принудителния подтик на въпроса. Едни размисления пораждаат други и така, без да сме се уговарили предварително, с лекота се измъкваме от прангите на официалното интервю.

-Ако трябва да се знае най-важното за Българската православна църква, какво е то?

-Светото православие е традиционно изповедание на българския народ. Българската православна църква е свързана с историята и развитието на нашия народ. Тя е една от древните православни автокефални църкви. След Ахелойската битка (август 917 г.) на църковно-народния събор през 918 или 919 г. официално се обявява българска църковна независимост и архиепископ Дамян получава титлата патриарх. Последният патриарх преди падането на България под турско робство е Св.Патриарх Ефтимий Търновски. По време на турското робство нашата

словие на Московската духовна академия - Загорск, където придобива научна степен "Кандидат на богословието". По-късно е назначен за учител-възпитател в Софийската духовна семинария - Черепиш. През 1966 г. е изпратен за протосингел на Нюйоркския митрополит Андрей и като такъв

църква попада под юрисдикцията на Цариградската патриаршия, обаче тя остава крепител на вярата и на родолюбивите възжеления на българския народ. Българската православна църква има изключителен принос за запазване на националното ни самосъзнание и за създаване на богата духовна култура в родните предели.

-Какво знаете за пренасянето на мощите на Св.Иван Рилски в Унгария и връщането им в България?

-По желание на тогавашния митрополит (грък) нетленните мощи на Св.Иван Рилски са пренесени

тържествено от Рилския манастир в Средец, в новопостроения храм "Св.Иван Рилски". Очевидно за чудесата на светеца се е чуло и сред маджарите. През 1183 г. крал Бела III напада Византия, прониква до Средец, взема ковчега с мощите и ги занася в Естергом, Унгария. Там, според приложените жития и разказът на Патриарх Ефтимий, мощите на преподобния извършват "преславни и дивни чудеса". Едно от тях е, че тамошният архиепископ не повярвал, че Св.Иван Рилски е велик (свинец) пред Бога и чудотворец, поради което онемява. След като поиска прошка, той отново проговорил.

През 1186/7 г. кралят с почести връща мощите в Средец.

Когато през м.септември 1980 г. кардинал Лекау ме покани в резиденцията си в Естергом, аз му подарих една икона с образа на Св.Иван Рилски. Той не знаеше, че мощите на светеца са били в Естергом.

Животът на Св.Иван Рилски представлява символ на духовната мощ на България и той се счита за небесния покровител на българския народ и посредник към Бога.

-Какви връзки поддържа българската църква с другите църкви? Какво ги свързва и отличава?

-Българската православна църква в своето историческо минало и в настояще време, винаги е поддържала братолюбиви, каноническо-правни и лични контакти с всички поместни автокефални

православни църкви, начело със Св.Цариградска патриаршия. Израстна международния престиж на Българската патриаршия. Тя създаде близки връзки и сътрудничество както с православните, така и с много инославни църкви и християнски вероизповедания.

-Бихте ли разказали за епархиите зад граница, на една от които Вие сте митрополит?

-България е разделена на единадесет епархии и две такива зад граница - Американско-Австралийска и Западноевропейска. Епархиите се ръководят от митрополити - равни помежду си и независими в своята епархия. Негово Светейшество Българският патриарх Максим е Митрополит Софийски и председател на Св.Синод.

От началото на века се наблюдават три емигрантски вълни - към Америка, Канада и Австралия. Първата е през 1905 г. - тогава идват много емигранти от Македония и Тракия; втората - през 1923 г. и третата - след 9 септември 1944 г. Първият митрополит на Американската епархия е Андрей. През 1966 г. той ме извика за негов помощник като директор на църковно-просветната епархийска работа, а по-късно - като протосингел. Там започнах да развивам дейност по основаване на неделни училища, в които се изучава закон Божий и български език. Бях приет за член на Световния съвет за християнско образование. През 1969 г. дотогава съществуващата епархия се разделя на две: Нюйоркска и Акронска. Св.Синод на Българската православна църква ме избра за епископ на Акронската епархия. В края на м. декември 1979 г. по моя идея, Св.Синод реши да започне духовно обгрижване на българите, живеещи в Западна Европа. Дотогава имаше църковни общини само в Будапеща и Виена, основани съот-

ветно през 1916г. и 1968г. Живее в Будапеща от 1980 г. и оттогава са създадени общини в Швеция - 1980 г. Англия, Франция, Белгия - 1981 г. Германия - 1982 г. В Италия и Швейцария се подготвят за организиране на такива. Църковните общини се основават по желание на българите, благословението на Св.Синод и разрешението на съот-

ветните държавни власти. Местните църковни и държавни власти са помагали и помагат на нашата църковно-мисионерска работа.

На 17 април 1986 г. Св. Синод ме избра за митрополит на най-новата епархия - Западно-европейската. През 1991 г. се свиква Първи църковен епархийски събор с девиз: "Където има вяра има любов. Където има любов има мир, където има мир има Бог, където има Бог няма нужда от нищо - там е вярата, любовта, мирът!". Епархията се ръководи от епархийски съвет, който се състои от две духовни лица и две цивилни лица с председател - в случая това съм аз.

-Какво е Вашето мнение за българското християнско семейство?

-Българският народ, кръстен в светата православна вяра, закърмен с нейните духовно-морални и патриотични традиции се е запазил

като народ, защото пазеше традициите си зорко в своето семейство. Може да сме били материално бедни, но пък затова сме духом богати. Църквата е пазила тези традиции. Родителите са дължни и в днешните преломни времена на материализъм и отдалечаване от Божия храм да възвърнат облика на доброто християнско семейство, за да могат техните деца да чувстват в живота си семейната църква. Не бива семейството да остава без словото божие и обща молитва. Говори се за нещо ново в днешно време - перестройката. Никога не ще имаме истинска перестройка, ако очакваме само от изток, запад, север или юг.

Новото, което се очаква както в България, така и от цялото човечество е преди всичко индивидуалното духовно обновление. Само едно духовно обновено общество може да създаде нова държава.

-Има ли разлика между западноевропейските и източноевропейските християни?

-Разлика между правоверните християни няма. Много хора считат, че щастието е в материалните блага. Сега се говори за икономика, а много малко за духовното, за благородното, за кра-

сивото в живота. На запад въпреки материалните си блага не всички хора са щастливи. И на запад и на изток, търсейки материални блага, хората неусетно забравят християнските морални ценности и етика.

-В преходното време, в което живеем, сякаш повече от всякога са валидни думите на Еклисиаст: "Има праведен, който загива в правдата си и има нечестив, който дългоденствува в злоторството си." Това изначална "справедливост" ли е?

-Цялостната коренна промяна в България се приема от православните ни сънародници като Божие знамение и благоприятен ден на Божие посещение за покаяние и духовна обнова.

-Как се чувствате в Будапеща? Как минават дните Ви?

-Като българин аз обичам моята малка, но красива и миролюбива Родина, милея за нея и всеотдайно работя за нейното благополучие и за възхода на нейния престиж пред външния свят. Като християнин обичам и уважавам всички хора по света, независимо от тяхната раса, цвят и вероизповед, това е моят морален християнски дълг. Унгария ме прие радушно. Благодарен съм на унгарските власти, че позволиха Будапеща да стане седище на Богородваната ни Българска западно-европейска епархия. Уважавам и съм уважаван както от църквите, така и от държавните власти. Унгарският народ обича българите и в това число и мене. Възхитен съм от българската колония, която със силна вяра в Бога и жертвено родолюбие е построила хубав Божи храм, открива българско училище и изгражда достолепен културен дом. Всичко това се върши при пълна свобода от страна на унгарските власти. Слава на Бога, щастлив съм, че живея в Унгария и при голямата ми презаемост в управлението на Българската западноевропейска епархия, успявам да запазя най-голямото си богатство - своя вътрешен духовен мир и радост.

Светото евангелие, което още от ранна възраст получих от милите си родители, вечна да бъде тяхната памет!, стана настолна книга в живота ми. Исус Христос ми стана пътя, а Бог ми е убежище, особено в скръбни часове. С това духовно оръжие проповядвам праотеческата ни православна вяра, където и да се намирам по света.

С тези мисли и чувства изпълнявам послушание към светата Българска православна църква и служа на Бога чрез всички хора, като се старая да им нося духовен мир и ги съветвам да се радват на всичко красиво, което Бог и човек е сътворил.

ноември, 1991г.

Будапеща

Разговор води:

Мирелла Йорданова

Янош Волфарт

председател на Управлението за националните
и етнически малцинства в Унгарската република

ТОЛЕРАНТНОСТ, ЛОЯЛНОСТ, ЗАКОННИ РАМКИ И ДЪРЖАВНИ ГАРАНЦИИ

с особено внимание към малцинствата

Да се говори за малцинства въобще, а още повече за малцинствата от дадена държава, регион, населено място и се избегнат клопките на схематичните, обобщаващи определения е трудна задача. Да не говорим за произволните сравнения и опасността от принципа за реципрочност и взаимност.

Премълчаването на въпроса за малцинствата, както това ставаше години наред, бе също тъй вредно, както и неговото преувеличаване.

В същото време, необходимо е към въпроса да се насочи вниманието на политическото и професионално обществено мнение в страната и в чужбина, тъй като ако това не стане има опасност от понататъшно изолиране и линеене на засегнатите малцинства.

Когато става въпрос за малцинствата в Унгария, обикновено се споменават циганите, немците, словациите, румънците, хърватите, сърбите и словенците. Освен тях в страната живеят значителен брой гърци, българи, поляци и арменци.

Според преценките на различните организации и малцинства, в Унгарската Република живеят около 200-220 хиляди немци, 110 хиляди словаци, 80 хиляди хървати, 25 хиляди румънци, 5 хиляди сърби и 5 хиляди словенци. Българското малцинство наброява около 2,500, гръцкото 6 хиляди, полското 10-15 хиляди души.

Според най-нови преценки броят на живеещите в Унгария цигани е около 400-600 хиляди.

Според преценка на Дружеството на българите в Унгария броят на живеещите тук българи е близо 7.000, като около 2.000 от тях са български граждани със статут на постоянно пребиваващи в УР.

Някои емпирични изследвания (проведени само в селата) показват следните минимални числа: немци 95 хиляди, словаци 50 хиляди, южни славяни (хървати, сърби, словенци) 38 хиляди, румънци 10 хиляди. Изследванията не са обхванали останалите малцинства.

Икономическата интеграция на малцинствата в Унгария /с изключение на циганите/ може да се смята за завършен процес. Малцинствата живеят в страната разпръснато, не представляват затворени, хомогенни общности. Дори традиционните общности на малцинствата бяха разтърсени от процесите на урбанизация през последните десетилетия.

Засилката се през 80-те години икономическа репресия засегна малцинствата и унгарското население от еднаква обществена прослойка по един и същ начин.

Но оцеляването на малцинствата е застрашено още повече от това, че значителна част от тях живее в малки населени места с неизгодна социална позиция.

Социалното изравняване на циганите в обществото вероятно би могло да се осъществи само за дълъг период от време и предполага освен държавни помощи и усилията на самото малцинство.

ПРАВНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА МАЛЦИНСТВАТА В УНГАРИЯ

Основните принципи за правно регулиране на положението на националните и етнически малцинства се съдържат в Конституцията: "Живущите в Унгарската Република национални и езикови малцинствени групи са съставна част на народната власт: държавообразуващи фактори".

Освен декларирането на този факт, Конституцията осигурява колективно участие на малцинствата в обществения живот, съхраняване на собствената им култура, широка употреба на майчиния език, обучение на майчиния език, право на избор на име на собствения език.

Заедно с принципното регулиране, правната система подпомага действителното осъществяване на правата на малцинствата. Свободното ползване на майчиния език при съдебна процедура се гарантира от закон и закон забранява и наказва извършването на престъпление срещу национална, народностна, расова или религиозна общност, както и расова дискриминация.

Осъществяването на правата на националните и етнически малцинства се подпомага от законите за местните самоуправления, според които се улеснява участието на представители на малцинствата в местните самоуправления. Между задълженията на местните самоуправления е осъществяването на практика на правата на малцинствата.

Въпреки, че унгарската правна система в основни линии защитава малцинствата, законодателният процес и правна кодификация още не са завършени. Подготвя се обобщаващ правата на националните и етнически малцинства закон, принципната база на който е съставена от една страна от международните споразумения за правата на малцинствата, а от друга страна, практически за изходна точка е взето положението на малцинствата в Унгария.

Целта на закона е да посочи личните и колективни права на малцинствата. Той ще съдържа правата, свързани с използването на майчиния език, обучението, културата, просветата и средствата за масова информация.

Унгарското правителство счита за важно демократично избрани представители на малцинствата да получат възможност да участвуват в обсъждането и правото да вземат решения по въпроси, засягащи малцинствата, на всички нива в обществения живот.

Наш стремеж е спазването на човешките права и правата на малцинствата да бъде задължение не само на държавата, но и на всички граждани, като стане част от обществения морал. Затова проблемите на малцинствата трябва да получат значително място и тежест във възпитанието, обучението и обществения живот.

НАЙ-ВАЖНОТО УСЛОВИЕ ЗА ОЦЕЛЯВАНЕТО НА МАЛЦИНСТВОТА Е ЕДНА ДОБРЕ ФУНКЦИОНИРАЩА ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА.

Като разчита и на жертвоготовността на страните-майки, в своята програма правителството пое задължение да създаде една нова образователна система, обхващаща годините от детската градина до средното училище и да изработи ефективна система за подготовка на учители, включваща и форми на обучение, приспособени към особеностите

на циганското малцинство. Но поради ограничените материални възможности на страната, в близко бъдеще едва ли ще може да се очаква коренна промяна. За сериозността на намеренията говори фактът, че местните самоуправления, поддържащи детски градини и училища са получили през 1991 г. наднормена бюджетна помощ в размер на 5000 и 14000 форинта за всяко дете от малцинствата над основните 19000 и 30000 форинта за дете.

ЗА РЕЛИГИОЗНАТА ПРИНАДЛЕЖНОСТ и религиозния живот на малцинствата разполагаме само с приблизителни данни. Немците, живеещи в Унгария са римо-католици, по-малка част от тях са лютерани или привърженици на други, по-малки протестантски църкви.

Хърватите и словенците са римо-католици, сърбите и румънците принадлежат към православната църква. Религиозната принадлежност на словациите се променя регионално: живущите в югоизточната част на страната са лютерани, а в Панония - римо-католици. Религиозният живот на унгарските цигани има особени белези. Характерно е локалните групи цигани да приемат онази религия, която се изповядва от живеещото там болшинство.

Крайъгълен камък на политиката на новото правителство по отношение на малцинствата е преустановяването на асимилацията, а ако това е възможно - обръщането на процеса. Това съвсем не е лесна задача. От една страна, трябва да бъде доведено

до съзнанието на болшинството, до унгарското обществено мнение, че малцинствата не са чужденци, а напротив, те са част от страната, и я свързват със съседните народи и в края на краищата - с Европа.

И самите малцинства трябва да бъдат убедени, че вече няма от какво да се боят, че тук им се възлага важна роля, че държавата разчита на тях, на тяхната култура, обвързаност и готовност за посредничество. Те обаче трябва да станат способни за изпълнението на тази роля. Трябва да се подпомага самоорганизирането им, закон да гарантира правата им, поддържането на тяхната идентичност, взаимна

толерантност, солидарност и уважение трябва да се издигнат в задача от обществен характер. Най-ефикасна помощ за това може да окаже училището, едно обучение и възпитание с мултикултурен подход. Необходимо е, от една страна, членовете на преобладаващата нация да имат нужните знания за малцинствата (това е особено важно по отношение на циганите, които са в най-неблагоприятно положение и са изложени на тежки предразсъдъци), от друга страна, важно е една създаваща се образователна система за малцинствата, освен обучение по майчиния език, да дава познания и за живота на малцинството.

Включването по право на малцинствата в обновителния процес, протичащ в Унгария е важен показател за нивото на демократичност. От друга страна, това е необходимо, за да бъдат малцинствата също така приети граждани, както в качеството на различност от болшинството, така и в качеството на обвързаност с него. Решаваща част от малцинствата в Унгария е двойно обвързана: лоялна към родината си - Унгария и в същото време привързана към друга национална култура. Унгарското правителство се стреми да води открита, честна политика по отношение на малцинствата, без излишно да ги изправя пред кръстопът, да ги принуждава да живеят в резервати.

Нормите на тази политика се придържат към европейското право, като на практика изхождат от реалното положение на живеещите тук малцинства.

Това означава активна защита на малцинствата, равни възможности във всички области на живота (при компенсиране на проиазтичачите от обективното положение на малцинствата неизгоди) и осъществяване принципа на културна автономия.

Липсата на правова гържава през последните десетилетия тегнеше и върху малцинствата. Те нямаха възможност да създадат самостоятелни организации, ефикасно да представят интересите си и като следствие на това - да оказват политически натиск. Особено като се вземе предвид, че огорченията, изпитани от тях през 40-те и 50-те години (да си спомним депортирането на немците и противоречията между Унгария и Югославия, съществували до 1956 год.) вляеха като спирачка и тогава, когато създаването на самостоятелни организации вече не бе забранявано. А що се отнася до циганите - в Унгария те не бяха считани за малцинство чак до края на 80-те години.

СЪЗДАВАНЕТО НА САМОСТОЯТЕЛНИ МАЛЦИНСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ И САМОУПРАВЛЕНИЯ започна едновременно със смяната на режима и представлява процес, който още не е завършил. Предишните "демократични съюзи" се п, зобразуваха, сега разполагат със значима членска маса, гружествата на гадено малцинство се превърнаха в организации от републикански мащаб. В центъра на дейността на тези

организации стои представянето и защитата на интересите на малцинствата. Обновени, малцинствените организации изграждат свои регионални клонове, като в същото време, паралелно или в разрез с тях се създават и нови, алтернативни гружества. Освен организациите за защита на циганите, немците, румънците, словаците, сърбите, хърватите и словенците, в Унгария функционират и културни гружества на българите, гърците, поляците, арменците и руснаците. Преобладаващото мнозинство от еврейството разграничава себе си само според вероизповедание, но онази част от тях, които се само-

определят като малцинство, също имат своя организация и културно гружество.

За подпомагане на малцинствените организации през 1991 г. унгарският Парламент гласува 200 милиона форинтов фонд от бюджета.

Създадена бе и институция за поддържане на връзка между Правителството и организациите, представляващи интересите на малцинствата.

През месец септември 1990 год. бе създадена правителствена институция, отговаряща за провеждане на политиката на правителството по отношение на малцинствата: Управление за национални и етнически малцинства. Една от главните задачи на Управлението, освен изпълнението на правителствени задачи по отношение на малцинствата е, да поддържа постоянна връзка и да съгласува задачите с малцинствените организации.

Управлението ръководи и създадената от правителството "Фондация за унгарските национални и етнически малцинства". През 1991 год. Фондацията разполагаше с 50 милиона форинта неделим капитал, с който чрез конкурси подпомагаше програми за утвърждаване идентичността на малцинствата.

Уважаеми читателю,

Векове наред унгарските малцинства живеят заедно с унгарците. Идвали са в търсене на подслон след опустошителни войни, а по-късно отзовавайки се на призив с мисия да направят земята плодородна, да възродят търговията, да участват в развитието на промишлеността и буржоазното общество, да построят трайни сгради.

С течение на времето и те се преобразуваха, техните постижения в строежа на страната се измерват в исторически мащаб.

В днешна Унгария всеки може свободно да се отъждества с някаква народност, език или религия.

Всеки счита себе си за такъв, какъвто се чувства. Но пътят от чувството до признанието е дълъг и тежък и изисква ангажираност от гражданина, принадлежност към дадено малцинство и насърчаване от страна на нацията-болшинство.

Малцинствата и болшинството могат да изпълняват ролята си един до друг и един за друг, без взаимни недоволства и обвинения, а трудностите трябва да бъдат приети открито, проблемите - разрешавани съвместно както вътре в страната, така и при взаимоотношенията между различните страни.

Страните, от които произхождат малцинствата и тези, които ги приемат не бива да правят сделки в ущърб на малцинствата. Малцинствата трябва да вземат участие във формирането на връзки между

От страна на държавата се изискват търпение и подкрепа, разбиране към недоволството и нетърпеливостта на малцинствата, но изисква и от малцинствата отговорност, политическа зрялост и уважаване интересите на страната.

Шансовете на малцинствата за оцеляване се базират на системата от гаранции на демокрацията и на формиращата се правова държава, както и на постоянните грижи за тях.

Освен това, поведението на държавата, на нацията-болшинство, трябва да се ръководи от уважението и зачитането на различността, от стремежа за компенсиране на неизгодите, неволно произтичащи от същността на живота на малцинствата.

Оцеляването на малцинствата е от общ интерес. Необходимо условие за това са толерантността и обществения мир. Без това може да възникне съперничество, като едни права и възможности бъдат предпочитани пред други.

държавите, регионите, селищата. И тъй като те разбират най-добре своите проблеми, за тях трябва да се осигури свободно поддържане на връзки не само със страната-майка и с нацията от която произхождат, но и свободно общуване с други народностни групи.

Ние не считаме, че въпросът за националните малцинства е разрешен веднъж завинаги, или че е формална задача и не го приемаме като закрит проблем на дадена страна.

Разбираме тревогите, вниманието и грижите на страните-майки, като считаме за нормално, освен възможността за свободни връзки, те да оказват професионална помощ и подкрепа в интерес на оцеляването и бъдещето на малцинствата.

С тези мисли желая на всички читатели на новото списание на българската общност в Унгария много успехи!

Петер Юхас

ЗА ДАЛДЪРДИСВАНЕТО НА НАРОДИТЕ

От дълбока гревност хората от лозарските райони познават и прилагат най-простия и най-сигурен начин за размножаване на лозата. За тази хилядолетна практика българският народ още в края на миналия век има своя славянска дума - "отвод", "отвеждане" и толерантно измества турцизма "далдърдисвам".

Как се прави "отвод", "отвеждане" на лозата? От корена на лозовия лист се превива до земята млада, здрава, хубава лозинка и на подходящо място, избрано от опитния лозар, се заравя в земята, за да се укорени и пусне филиз. Когато заровената клонка пусне собствен корен и от филиза покера нова, самостоятелна лозичка, тогава лозарят прерязва връзката с корена майка. След това и господ не би могъл отново да съедини двата корена. Опитните лозари знаят и друга практика, когато върху един сорт се ашладисва друг сорт грозде, след което никои не може да различи новия корен от корена майка, стария от новия плод!

Ако преди години някой ми беше казал, че отводът, далдърдисването е удобен и се прилага за откъсване на отделни народностни групи от тяхната нация и за превръщането им в отделен, нов народ, то просто бих се изсмял на този човек. И това бе така, докато не попаднах в ръцете ми събраните съчинения на един от организаторите и възхновителите на Свещения съюз - отличния австрийски дипломат княз Метерних. Австрийският гържавник ме убеди, че по същия начин могат и отдавна се далдърдисват и народите.

Не зная дали княз Метерних е разбирал от лозарство или не, но това не променя същността на въпроса. В 1815 г. Метерних предложил на своя император Франц I абсолютно същия метод за откъсване от полската нация, от тяхната майка родина, и за германизирането на галицийските поляци. "От поляците не бива изведнъж да правим немци, а отначало и преди всичко - истински галийци, за да престанат да се считат за поляци." Това предложение Метерних - министърът на външните работи (1809-1821г.), направил на своя император. Той се стремил да внуши ново национално съзнание у галийските поляци. С други думи, да присажда нов калем в откъснатото от полския народ население в Галиция, за да се получи нов присад. И още: "Само по такъв начин - последователно, настъпателно, правейки

крачка по крачка в желаната посока, може да се надяваме, че ще стигнем крайната цел. Всеки друг подход би ни отдалечил от поставената цел, а ще стане опасен за самите нас."

Метерних се стремил да постигне крайната цел чрез възбуждането на локал-патриотизма и местните традиции. От това се вижда, че посочената по-горе лозарска практика "отводът" абсолютно съвпада с предложената от Метерних формула. Тя обаче служи не за създаване на нов лозов корен, а за откъсване на една народностна група от нейния народ, от майката родина, за създаването на един нов народ. Според представите на австрийския гържавен деец, ако от корена майка, т.е. от родината, внимателно се отделят галийските поляци и в тях под влияние на локал-патриотизма и местните традиции пусне корен мисълта, че те са галицийци, те ще престанат да се чувствуват поляци. Така всъщност се получава нова "лозинка", която може да се откаже от корена майка, за да се стигне до предварително поставената крайна цел - "ашладисването". Че калемът за княз Метерних е бил немският елемент, се вижда от следните планове за Галиция: "Галиция има нужда от помощта на немския елемент. Под тази помощ аз не разбирам това, което обикновено се крие под думата германизация. Едно от средствата за постигане на нашата цел е подпомагане на немците да си изкупуват имотите (чифлиците и др.) в Галиция, стимулиране издигането в обществения живот на тези немци, подпомагане и разпространяване на немския език в училищата и навсякъде."

Явно министърът на външните работи на Австрийската империя княз Метерних е осъзнал още тогава, че галицийските поляци могат да станат немци едва след като станат галицийци. Даже нещо повече - патриотизмът на галицийските поляци не може да се разколебае чрез противопоставянето срещу него само на чистата, гола немска идея. Тази немска идея не би била в състояние да подави полската идея. Затова бил нужен съюзник, притежаващ прогермански елементи, които да привлекат поляците от Галиция и да ги откъснат от Полша. Този именно съюзник княз Метерних намерил в локал-патриотизма (ландеспатриотизмус) на местното галицийско население и в псевдонационализма или,

както той обичал да го нарича, "родовата гордост" (шаммесцолиц).

Както се вижда, създаденият от Метерних галицизъм още от самото начало е средство за разлагане на полската народност в самата Галиция. Същия метод австрийският държавен геец иска да приложи и в други провинции на Австрийската империя - Южен Тирол, Хърватско, Трансилвания и др., но за това попречило разпадането на Хабсбургската империя. Дяволски гениалният план, разработен от Метерних, станал достояние след публикуването на събраните му съчинения (1880-1884г.), бил възприет и приложен от изтъкнатия сръбски дипломат, акредитиран в Инстамбул - Ст.Новакович.

Стременията на българите в Македония за съединение с майката родина Ст.Новакович иска да пресече по изпитания Метернихов метод: събуждане на локалния патриотизъм, развиване на местните традиции, култивиране у населението на изкуствен псевдонационализъм. Затова Ст.Новакович не изисква от българите в Македония изведнъж да станат сърби, а изхождайки от името на земята им - Македония, препоръчва да бъдат наричани македонци, т.е. присажда в тях ново национално съзнание. Както Метерних, така и Новакович счита, че стъпка по стъпка, а не изведнъж, ще се постигне поставената крайна цел - сърбизирането на българите в Македония. Само когато се получи нова ашлама, българите в Македония сами ще престанат да се наричат българи. Ето как сръбският дипломат перефразира цитираните по-горе думи на Метерних: "Тъй като българската идея, както е известно на всички, е пуснала дълбоки корени в Македония, аз мисля, че е почти невъзможно тя да се разколебае, като противопоставяме само сръбската идея. Тая идея, опасявам се, не би била в състояние като чисто и голо противопоставяне да потисне българската идея и затова сръбската идея би имала полза от някакъв съюзник, който би бил рязко против българизма и който би имал зад себе си елементите, които биха могли да привлекат към себе си народа и народните чувства, като ги отцепят от българизма. Този съюзник виждам в македонизма."

Както се вижда, македонизмът на забележителния идеолог на великосръбската идея Ст.Новакович изпълнява същата роля в Македония, както галицизмът на Метерних в Галиция или по-късно молдовизмът в Молдавия. Понятието "македонизъм" добива плът и кръв чрез събуждения локален патриотизъм и изкуствено стимулираните местни традиции. По същите причини то пуска корен в съзнанието на българите, останали откъснати от майката родина след Берлинския конгрес, и "македонската идея" надделява над българското национално самочувствие.

С оглед на всичко това още през 1886 г. в Инстамбул Ст.Новакович организира - по Метернихов образец - "Дружество на сърбо-македонците". Ето мотивацията и обяснението му: "За да се унищожи българското влияние в Македония и да се създаде сръбско и за да се запази народността на сърбо-

македонския народ, трябва да се основе в Цариград дружество на сърбо-македонците. Вестникът ще се нарича "Македонски вестник" и ще се придържа към следната програма...На македонския народ се влива сръбски дух, за да му се доказва, че македонците не са българи, че с българите нямат вече никаква връзка, че българите са неприятели на македонския народ...Да се развива най-енергично пропаганда за изгонването на българските владици и учители, родом от Македония и възпитани в сръбски дух...да се пише на чисто македонски език, но тъй като македонския език не е книжно обработен, да се изхвърля всеки български израз и да се въвежда сръбски. Да се вземе сръбската азбука като най-подходяща за македонския език и при писането да се придържат към сръбската граматика...Редакцията на този вестник...ще напише на македонски език книжки за основните училища и в срок от една година ще ги отпечата в Цариград. Ръкописите за тези книжки ще се предават на сръбския пратеник в Цариград (това е Ст.Новакович, който е сръбски дипломат в Цариград, б.м.) за преглед и одобрение. Тези книжки ще се отпечатват за сметка на сръбската държава."

Теорията на Ст.Новакович за сърбизирането на македонците българи във всичките си подробности е изградена върху теорията на Метерних. Въпреки това обаче следващите поколения не я свързват с австрийския канцлер, а я приписват изцяло на идеолога на великосръбската идея Ст.Новакович. И няма защо да се учудваме за това. Нали Америка бе открита от Колумб, но носи името на Америко Веспучи, който пръв обиколи новия континент и го нарисува на карта. А при Ст. Новакович заслугата е тази, че веднага е прочел публикуваните съчинения на австрийския канцлер (което ние не направихме в продължение на 100 години!) и пръв приложи на практика откритието на Метерних.

ВСЯКА АКЦИЯ РАЖДА РЕАКЦИЯ

Как Метерних, министърът на многонационалната Австрийска империя, стига до своето простичко на глед и все пак дяволско гениално откритие? Имал ли е той предшественик в националната политика на многонационалната Хабсбургска империя? Органическо продължение ли е неговата "формула" на дотогавашната външна политика на австрийската държава, или е нещо коренно ново? Имало ли е по-рано стремеж от страна на управниците за стимулиране на дороволно асимилиране на немските народностни групи в Австрия или не?

Няма нужда да се ровим в по-далечната история на Хабсбургите, защото отговор на тези въпроси дава царуването на Йосиф II, поел управлението на Австрия в 1780г. Нека хвърлим кратък поглед върху националната политика на тази първа дотогава, безспорно интересна личност от голям мащаб,

открила се сред сивите и безлични предшествали го хабсбургски монарси.

Още от ранна възраст Йосиф II се готви за осъществяване на велики идеи. Негов идеал е пруският крал Фридрих II, който с твърда ръка създава мощта и славата на Прусия и осъществил редица реформи в духа на просветения абсолютизъм. По негово подобие и бъдещият австрийски император си поставя не помалки и по-мощни задачи - да изкове единна и здрава немска държава от стоящите на различно историческо равнище провинции на многонационалната си монархия. Той смята, че прекалено големи са социално-икономическите и културно-историческите различия между народите на Австрия, включително и разточителното езиково разнообразие в различните провинции. Затова в интерес на единната монархия Йосиф II решава да изкорени всички емоционални изблици на криворазбраната свобода у своите поданици. Мечтаейки за създаване на велика, единна и богата Австрия, той утопично вярва, че с едно гласване на молива, т.е. с един декрет, ще може да постигне всичко това, да промени десетки говорими езици в империята. Затова в 1784 г. издава своя прочут закон, с който задължава всички националности в държавата си да говорят единствено на немски език. Поставя и конкретни срокове: органите на държавната власт и техните подразделения по места да започнат да говорят само на немски още от 1 ноември с.г.; законодателите - след една година; а правосъдието - след три години. В изпълнение на този закон във всички унгарски, чешки, полски, италиански, хърватски, словенски и други училища са назначени за учители само хора, владеещи немски език. Дори 6-7-годишните унгарски деца трябва да усвоят елементарните знания от началното училище само на немски език. Университетът в Пеща е задължен да ползва единствено учебниците и другите пособия на виенския факултет...

Изключително работоспособният и с пруски дух император счита себе си за първи слуга на империята. Дълбоко убеден, той вярва, че принципите на въведеното от него управление единствено отговарят на здравия разум, че само те могат да направят разноезичните му поданици равноправни и щастливи. Девизът му е "Обществени блага - щастливо общество". Но гледа своя девиз от своята монархическа камбанария! Всичко за народа, нищо с народа...", често повтаря Йосиф II. Така той закономерно се конфронтира с интелигенцията на десетките народности групи в империята, която търси отговор на проблемите, свързани с икономическото и културно развитие на своите народи. В същото време унгарската, полската, хърватската, италианската и другите интелигенции по същество достигат до идеите на Френското просвещение, даже отиват и по-напред от него в някои отношения. Имам предвид убедеността им, че за да се постигнат обществени блага, единственото средство е науката, която обаче сред народа може да се разпространява само на майчиния език, че

националният език е едно от важните условия за съхраняване на самата нация. Така се стига до девиза "Нацията живее чрез езика си".

Смелите експерименти на Йосиф II претърпяват поражение, защото той иска с насилие да създаде единна и богата немска държава за сметка на многонационалната монархия, и то във времето, когато историята е открила пътя за създаването на националните държави. Националните стремежи и центробежни сили рушат устоите на монархията. В Белгия избухва национално въстание и белгийците декларират откъсването си от Австрия, народите на Тирол, Чехия и Галиция се бунтуват, благородниците на Унгария открито изразяват несъгласието си с империята и виенското правителство се страхува от революция в самата Унгария... В резултат на всичко - това нека си останем в кръга на нашите досегашни метафори - огорченият император се намира в небрано лозе и със собствените си ръце унищожава своето дело. През януари 1790г., когато е вече на смъртен одър, Йосиф II анулира всички свои декрети с изключение на два, отнасящи се за веротърпимостта и за освобождаването на крепостните селяни. Така декретът му за всеобщо говоримия немски език слиза от дневен ред и цялата система рухва поради неразбиране и подценяване на зараждащото се национално съзнание у подвластните народи в Австрийската империя.

АКО НЕЩО Е ЗАДЪЛЖИТЕЛНО БАРЕМ ДА Е ДОБРОВОЛНО

Княз Метерних бил смъртен враг на националноосвободителните движения на подчинените народи. От опита на Йосиф II обаче се убедил, че с насилие не може да се създаде конгломерат от народности в единна по език и дух държава, защото всяка акция ражда реакция. Затова канцлерът не отхвърлил по принцип опита на своя сюзерен за германизация, а го осъдил само от тактическа гледна точка. Защото "лекомислието" в политиката на Йосиф II е спряло естествените процеси на германските народи, обединени в монархията. "Асимиляцията вървяла по своя естествен път, но безжалостният метод на Йосиф II необмислено я спря" - признал австрийският държавен деец Метерних. Пак според него насилствената германизация на Йосиф II пробудила "унгаризма и желанието в унгарския народ за сепаратизъм". Метерних бил убеден, че насилствената германизация, провеждана от страна на австрийския император, породила като естествена реакция движението за признаване на унгарския език като държавен. "Преди 1790 г. - унгарският език не е бил език на културното общество в държавата, а само на простия народ, т.е. на

малцинството в унгарското кралство. Стремехът този език да стане официален бе резултат на извънредно лекомислено провежданата германизация по време на Йосиф II".

СЛЕД ДЪЖД КАЧУЛКА

С акцента върху култивирането на местните традиции Метерних се е стремил да накара тиролските италианци да забравят, че са италианци, галицийските поляци - че са поляци, трансилванските унгарци - че са унгарци... Със съживените местни традиции и локалпатриотизма той целял също така да спре стремежа на народите от многонационалната Хабсбургска империя към самостоятелен държавен живот. Искал да даде на италианците истинска автономия, на Галиция смятал да осигури специфичен национален характер, а на югославските народи - с обединението на Хърватско и Далмация - обещавал да създаде Илирийско кралство в рамките на Австрийската империя.

Както е видно, политиката на княз Метерних по националния въпрос не е била лишена от основание. Това се потвърждава по-късно и от осъществената от Ст.Новокович идея по отношение на македонския проблем, както и практиката в Молдавия. Колкото до самата Хабсбургска империя, идеите на Метерних останали нереализирани, тъй като след лекомислената и безжалостна германизация, провеждана от Йосиф II, били като след дъжд качулка, от една страна, и, от друга - разпокъсането на Австро-Унгария било в интерес на великите европейски държави.

ИСТИНАТА ВРЕДИ САМО НА ТОЗИ, КОЙТО ЗАСЛУЖАВА

България никога не е била многонационална държава както Хабсбургската империя. И все пак тя би могла да почерпи опит от концепцията на известния австрийски дипломат княз Метерних. Българската историческа наука би могла отдавна да изясни до каква степен за били славянизирани прабългарските племена, т.е. тюркобългарите и другите тюркоезични групи от българския народ - кумани, печенегу и гагаузи, при идването на османците на Балканския полуостров. И тя би могла чрез възстановяване на техните традиции и обичаи да възвърне истинското им народностно чувство, за да престанат техните потомци да смятат себе си за турци. Изключено е според нас прабългарите в затънтените планински местности

да са били славянизирани окончателно да края на XIV в. Това се отнася още повече за куманите, които се заселват трайно в България едва през XIII в. Известно е каква славна роля са играли куманите през средните векове, облекчавайки с набезите си освободителните борби на българите против Византия още в XI в. През средновековието областта между Дунава и Балкана фигурира в картите с името Кумания. Куманите са гали дори царе на България. От смесени българо-кумански бракове произлизат дори династиите на Асеновци, Тертеровци и Шишмановци.

Процесът на езиковата асимилация на тюркоезичните племена в България протича бавно. Затова роговото име на куманите например се пази и до днес в селищните имена: Куманово, Куманица и др. В Унгария печенегите и куманите досега считат себе си за унгарски печенегу и кумани. Не случайно в наши дни те извоюваха правото областта, в която живеят, да се нарече отново Голяма Кумания, както се е казвала през миналите векове. А гагаузите, които обитават главно Североизточна България, са потомци на Аспаруховите Българи или на куманите, в Молдавия точно днес воюват за своя автономия...

Явно, че тюркоезичните народностни групи (етнически и езиково близки до прабългарите) - така нареченото от проф.Страшимир Димитров "предосманско българско тюркоезично население" - не са били изцяло славянизирани и в известна степен и до днес пазят своето народностно съзнание. Обяснимо е защо тези народностни групи по време на османското владичество по-лесно се сливат с турските завоеватели, и то не в резултат на насилствена асимилация, а заради етническата и езиковата си близост, защото и те принадлежат към тюркоезичното семейство, от което са и османците.

Българската историческа наука не би трябвало със славянска срамежливост да си затваря очите пред тези факти, а обратно, подчертавайки ги, да улеснява възвръщането и укрепването на народностното самосъзнание на тюркоезичното население в България. С други думи: щеше да открие чуждия "калем" от стария корен и тогава с гордост щеше да се говори за български кумани, печенегу и гагаузи, както това става в Унгария.

Ако неславянизирани прабългари - кумани, печенегу, гагаузи и помохамеданчените българи се отделят по този начин от днешното събирателно име "турци", то ще останат само шепи хора, които биха имали право да се обявят за потомци на османските поробители.

Науката не бива да се страхува от историческата истина.

Блага Димитрова

КАКВО ОЗНАЧАВА ЗА МЕНЕ УНГАРИЯ?

Едва като ми зададе този въпрос Дьорг Сонду, осъзнах колко е дълбоко е свързана тази страна с моя душевен свят.

Дядо ми беше живял там като градинар и непрестанно разказваше за Будапеща. Той придружаваше безкрайните си разкази с унгарски думи. Това бе първият чужд език, който чувах в живота си. Изненадата ми бе зашеметяваща: как е възможно хората да говорят толкова различно? Само една дума беше близка до българската - живеехме на височината Вароша в Търново, което на унгарски било "варош". В детските ми уши този език звучеше загадъчно като "Сезам, отвори се!" И наистина, странните слова отваряха пред мене вход към една страна на приказките, както описваше дядо "разкошния град с мостовете над река Дунав, където хората са много весели и вечер отвсякъде се разнасят свирни на цигулки."

Дядо се хвалеше, че той занесъл там бамя, унгарците дотогава не познавали този зеленчук. Като продавал, учел домакините как да я готвят и как от гребната бамя да приготвят туршия. Много се търсели там люти чушки. Веднъж един важен господин погледнал стоката му и се присмял: "Много ти е ситна паприката!" - "Опитай, де!" - предложил му дядо. Онзи захапал върха на чушлето и се вцепенил. От очите му свитки изкочили. Дядо веднага му подал мека среда от бял хляб, за да му мине лютото. Оттогава станали приятели. Унгар-

ският господин го поканил в къщата си - дворец! Развел го из салоните и го назначил да му бъде градинар. Дядо доставял за богатите му угощения пресни зеленчуци, които смайвали гостите му. И клиентелата растяла.

От Унгария дядо бе донесъл музикална кутийка. Като я отвори, засвирва една чудна мелодия, сякаш от ангелски звънчета. И така детското ми въображение ме пренасяше в един вълшебен град с мостове, музика и весели хора.

Навярно от тези увлекателни разкази се бе запалил един мой свако и бе заминал за Будапеща, където през 1920-1921 г. е бил нещо като пожарникар в тамошна школа. В стаята им на ковъра бе закачена снимка - лъскава каска, тъмна униформа, свако с мустаци, застанал до една голяма кола със стълба. Той не разказваше нищо, бе мълчаливец. Само повтаряше в унес: Будапеща, ехей-ей-ей! - От което детското ми въображение още повече се разгаряше.

В ученическите ми години един унгарски поет напои младостта ми с романтика - Шандор Петьофи: "За свободата дал бих любовта."

Той звучеше така кръвно сроден с Христо Ботев!

А по-късно ме завладяха големите унгарски поети, и най-трайно Ендре Агу.

Годината 1956-57 за мене бе повратен потрес в съдбата ми. От тогава се появи дълбоката цепнатина между идеал и действителност, благодарение главно на унгарската така наречена "контрареволуция". В романа ми "Лице" е отразен отзвукът на унгарските събития в България. Този роман бе заключен в затвор за книги цели 9 години наред с Библията, с "Фашизмът" на г-р Желю Желев, с епиграмите на нашия сатирик Радоу Ралин. Говоря с гордост за това, както дядо - за унгарските си дни.

Сега моята страна се интересува от пътя на Унгария, тъй като там се извършват първите решителни промени в нашия "лагер" и това е безценен опит.

Пенка Чангова

ЛАЗАР ИВАНОВ

/1859-1936/

Един от основателите и пръв председател на Дружеството на българите в Унгария Лазар Иванов е роден през 1859 г. в Тетевен в семейството на заможни българи. В края на XVIII и началото на XIX в. поради настъпилите кърджалийски размирици, неговото семейство, в едно с хилядите други българи, се изселва в Крайова, главният град на Малка Влахия. Тук многобройните български преселници образуват три махали - Св.Илия, Св. Георги и поп Андрей. В града има три български православни църкви, а така също и читалище "Зора".

Родът на Лазар Иванов, в който особено ярко със своите способности и буден дух изпъкват дядо Крачун и дядо Сава, се отличава със завидна инициативност, търговска гъвкавост и предприемчивост. Крачун и Сава били големи износители на едър рогат добитък за пазарите във Виена и Сибуу и на овце за тържищата в Европейска Турция. Замогнали се значително те разгръщат и широка кредитна дейност, която им носи добри печалби.

Завидното материално положение, в едно с тяхното патриотично чувство, им дава възможност да осъществят редица свои културно-просветни начинания. През 1832 г. в Крайова Крачун основава училище за децата на многобройните български преселници, а в 1856 г. открива и българското девическо училище в родния си град Тетевен.

В такава будна и родолюбива среда е роден и израства Лазар Иванов. Скоро той тръгва по отпъканите пътища на своите предшественици-търговци, които не след дълго време го довеждат и до Будапеща.

Сведенията за живота и дейността на този родолюбив българин са за жалост доста оскъдни. Известно е, че към 1898 г. той е вече търговец на свине в Будапеща, които изнася за големите европейски пазари. Жилището му се намирало в X район на столицата, на ул. "Роман", № 2. В документ от 1907 г. се вижда, че неговата търговска къща е вече регистрирана в съда, а в 1910 г. купува жилище на "Ференц кьорут", № 44. През 1928г. той престава да се занимава с активна търговия и се отдава на кредитна дейност, която упражнява до края на живота си през 1936 г.

Лазар Иванов ще остане в паметта на българските преселници в Унгария не само с богатството си и с прозвището "кметът на българите", а най-вече със своята широка благотворителна, обществено-патриотична и народополезна дейност. Още с идването си в Унгария той активно се включва в живота на българската колония и застава начело на най-значимите патриотични инициативи, една от които е основаването през 1914 г. в Будапеща на Дружеството на българите в Унгария, чийто пръв председател е избран именно той.

По-късно взема дейно участие в откриването на православен български параклис, на българско училище, а така също и в двете акции за набиране на средства за изграждане на православен храм в Будапеща.

Лазар Иванов има син Никола, който по-късно става лекар и понастоящем живее и работи в Германия. Името му, изписано Ивановф Миклош, и днес може да се види във Входа на сградата на рг "Ференц кьорут", №44.

Лазар Иванов е една от най-изявените личности сред българските заселници в Унгария. Неговото име завинаги ще остане в тяхното съзнание като пример на истински родолюбец и голям български патриот.

Райна Симеонова - Харгитаине

ИЗДАНИЯ НА ДРУЖЕСТВОТО

За печатните издания на Дружеството на българите в Унгария разполагаме с оскъдни данни, особено що се отнася до техните основатели, оценили още преди десетилетия важната роля на печата за обединяване и сплотяване на живеещите в чужбина българи.

Една от задачите, които си поставя основаното през 1914 г. Дружество е да "поощрява всякакви търговски и икономически връзки между Унгария и България и да работи за взаимното им опознаване..."

За реализирането на тези цели една година по-късно (1915 г.) Дружеството взема решение за издаване на стопанско-търговско списание под название "Маджаро-български преглед", което да излиза на унгарски език всеки месец на двадесето число, а на пето число - на български език. За негов редактор е определен Стефан Гьоков, секретар на Дружеството. Издател и отговорен редактор на списанието е Деметрович Ласлоне.

Първият брой на списанието на унгарски език излиза на 20 септември 1915 г. Тук с право възниква въпроса: подходящо ли е времето, нали войната е вече започнала? Това наше предчувствие се оказва вярно. Редакторът на списанието е мобилизиран. Първият му брой остава и последен...

А колко обещаваща по своето съдържание е програмата, с която ни запознава редакцията още на първата страница на списанието! Покрай главната своя задача, която си поставя, а именно "раздвижване на българските интереси в Унгария на икономическа и търговска почва" редакцията не забравя и че "ще се грижи за взаимното опознаване на българите и маджарите". Желанието им е да сбlijат двата народа чрез опознаване на културните им традиции. Затова свидетелствуват последвалите статии под заглавия: "Българската култура някога и сега" и литературния му раздел под заглавие "Бисери от българската литература". "Маджаро-български преглед" на българския език излиза на 1 октомври същата година. И макар че по раздели и списване следва унгарския брой, по съдържание е различно. Това проличава още от уводната му статия "Нашата програма", в която е подчертано, че главната цел ще е "да работи за

обединението на българите в Унгария и да брани техните общи търговски и стопански интереси, да изповядва между тях братство, любов, съгласие и взаимно уважение". Този макар и единствен брой на списанието на български език е и своеобразен исторически документ за нас, защото в раздела под заглавие "Из дейността на Дружеството на българите в Унгария" са поместени данни за основаването на Дружеството, списък с имената на дарителите за построяването на българската църква, училище и читалище в Будапеща. Отпечатан е отчетният доклад, изнесен пред първото общо годишно събрание, баланса на Дружеството и проекто-бюджета му до 1 септември 1916 г.

Както унгарският, така и българският брой на списанието завършват с подписка за поддържане на същото и се съобщава неговия годишен абонамент.

Настъпва дълга пауза в издателската дейност на Дружеството. Едва през февруари 1940 г. излиза първи брой на "България" - вестник на българите в Унгария. В уводната си статия "Наша задача" редакцията ни запознава с главните цели на вестника, а именно: "да създаде по-голям интерес за организиране на всички българи в единна българска организация", защото само така могат "да се полагат повече грижи за запазването на техните интереси".

Както "Маджаро-български преглед", така и в. "България" излизат на прага на две световни войни, бихме казали в подобна историческа и политическа ситуация. Но по съдържание и по стил разликата е голяма. Докато изданието от 1915 г. не предугажда войната, то в "България" ни подготвя за нея. На първа страница на вестника председателят на Унгаро-българското дружество г-н Тивадар Глок Галантаи прави следното изказване: "...Българите и унгарците са два народа с едно минало, една съдба и едни идеали" и че "двата народа скоро ще осъществят националните си идеали". А председателят на мишколската секция на същото дружество проф. Бейла Фон Жедейни заявява: "При днешното международно положение България и Унгария имат нужда от вътрешно засилване и стопанско заздравяване, за да могат да преодолеем всички несгоди и да спечелят

онова, което са загубили". Статията на отговорния редактор на вестника Богомил Шаренков под заглавие "Язвата на Балкана" уточнява: "Язвата, която разяжда общия организъм на балканските народи - е териториалната несправедливост. Без нейното премахване в Дунавския басейн и на Балканите няма да има трайна основа за мир".

Този остър политически тон не е характерен за останалите статии на вестника. Интерес представлява поместения репортаж с главния директор на халите в Будапеща г-н Ангор Иванфи, изготвен от Димитър Кушев, председател на Българския градинарски съюз, а също така и статията "Български градинари", написана от неизвестен автор, в която се подчертават успехите на българските градинари в чужбина и се споменава закона за насърчаване на градинарството от 1934 - "който очертава нова епоха за неговото развитие".

Отделни статии се занимават с основалото се през 1939 г. дружество "Трифон Зарезан", с подновяване на фондовете за училището, с активизиране на българската колония. Интересна и забавна е страницата "Закачки и богди".

Стопанският раздел на вестника и "Кратки вести" дава пълен и завършен вид на същия. За съжаление в "България" излиза само в един единствен брой. Точната причина за преустановяването му не знаем, но последните исторически събития ни служат за обяснение.

Тези два опита за издаване на вестник не отнемат желанието на българите в Унгария да имат свое издание. Така например във връзка с 25-годишния юбилей на Дружеството е отпечатан "Българо-унгарски календар", а по случай 60-годишнина от основаването му през 1974 г. излиза "Тематичен юбилеен вестник" от 12 страници. Юбилейният вестник се занимава подробно с миналото на Дружеството и с неговата настояща дейност, представя отличилите се със своята активност членове. На страниците му четем за българското училище и новооткритата

№ 1

Будапеща, 5 Октомври 1915 год.

Година

МАДЖАРО-БЪЛГАРСКИ ПРЪГЛЕД

СТОПАНСКО И ТЪРГОВСКО СПИСАНИЕ □ ОРГАНЪ НА ДРУЖЕСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ ВЪ УНГА

<p>АБОНАМЕНТА Е: За Унгария: заедно с маджарското издание, годишно 10 крони, безъ маджарското издание годишно 6 крони. За България, заедно с маджарското издание, годишно 12 лева, безъ маджарското издание годишно 8 лева. Винаги въ предплатата.</p>	<p>Излиза на 5-ий въскрой мѣсець и. с. на български и на 20-ий въскрой мѣсець и. с. на маджарски езикъ РЕДАКТОРЪ: СТ. ГЪКОВЪ Kladó és felelős szerkesztő: özv. Demetrovits Lászlóné Budapest 56, VI., Gómb-utca 31, f. 8.</p>	<p>Въ случай, че поради върховно принудително обстоятелство работата въ нѣкое отъ заведенята и доставчици, не бѣдемъ въ положени да доставимъ нѣкой брой отъ списанието абонатитъ нѣматъ прѣзъ това, да поискатъ доставителнитъ броеве, нито пъкъ мѣгатъ да си парятъ обрето.</p>
---	--	---

Всичко, що се отнася до оповѣнето, да се отправя на адресъ: Ст. Гъковъ секретарь на „Дружеството на Българитѣ въ Унгария“ Будапеща 56. (Chiklov István a Bolgárok Magyarországi Egyesületének titkára, Budapest 56, VI., Gómb-utca 31. szám)

Нашата програма.

Съ настоящето списание ний идемъ да изпълнимъ една належаща, отдавна чувствувающа се народна нужда.

Периодическия печатъ за днесъ е мощен и обществото и прѣдставлява сила, съ които и самитѣ царе и монарси иматъ да разчитатъ.

Печата, въ днешно врѣме, е станалъ нагъщна потребность за обществата и наорднитъ: печата води, осветлява и е отзивъ на общото мнѣние, на желанията челоуѣшки; печата свързва помежду си всички хора отъ всички свѣтловни краища; печатитъ, най по-диръ, можемъ каза, спорѣдъ евангелската притча, е «свѣтлинникъ свѣта», който по всѣкъдѣ прѣска свѣтлинни и отваря на хората душевнитѣ очи, за да видятъ на кѣдѣ сѣ и разбератъ какво сѣ дължни да вършатъ за да постигнатъ добродетелната, която е цѣльта на челоуѣшкия животъ. Такива сѣ добринитѣ отъ печата и е дошло вече врѣмето, за да ги оцениме и ний българитѣ отъ Унгария и да се възползуваме отъ тяхъ.

Главната цѣль на нашето списание е: да работи за единението на българитѣ въ Унгария, да брани тяхнитѣ общи търговски и стопански интереси, да проповѣдва между тяхъ братство, любовъ, съгласие и взаимно уважение. Покрай глѣнатата си цѣль, ще работи и за икономическото и търговско сближение на българския и маджарския народъ; ще съдѣйствува на маджаро-българскитѣ взаимни търговски сношения и ще се грижи за взаимното опознавание на българитѣ и маджаритѣ.

До колкото мѣстото ще позволява, въ колонитѣ на нашето списание, ще се помѣстватъ и общедостъпни статийки изъ областта на земледѣлнето, градинарството, лозарството, озохарството, горвоѣдството, скотовѣдството, птицовѣдството, исларството, синарството, винодѣлнето, индустрията, занаятитѣ, елското стопанство, търговията и още върху много други любопитни и забавно полезни нѣща.

Българскитѣ търговци и експортъори ще могатъ, чрезъ нашето списание, да научатъ всѣкога цѣнитѣ на разнитѣ продукти, сурови материали и другитѣ

борсови стоки, също и адреситѣ на фирмитѣ, къ купуватъ или желаятъ да купятъ български произведения и сурови материали.

При такова едно разнообразно съдържание, можемъ съкъй да намѣри нѣщо, отъ което да се ползи и да се възползува.

Като не скриваме отъ себе си неизмѣримата трудност на кратко-упоменатата програма, въ ней изпълнение, ний се надѣваме не на собственитѣ слаби сили, нъ на енергическата помощ на наши приятели и извѣстни дѣятели, които ни обеща своето постоянно сътрудничество.

Намъ ни казватъ, че подобно издание е трудно изпълнимо и не може да съществува въ Унгария: туку, между българитѣ, не била още развитата любовъ къмъ четение, че изданието не ще намѣри материя поддържка и че тука не сѣ навикнали да платятъ пари за списания и вѣстници и т. п. Нъ ний мислимъ, че труда преодолява затрудненията и се надѣваме, че между нашитѣ сънародници ще се намѣратъ такива, които ще ни дадатъ въ случая поне материална си поддържка, а ний не искаме много отъ тяхъ. Нашето издание нѣма и не ще да има комерчески основания: намъ ни трѣбва само обезпечение за поддържитѣ на изданието и малко възнаграждение за трудитѣ. Нашето стрѣмление е да проиникнемъ народа, нашия идеалъ е да бѣдемъ полезенъ на родинитѣ си.

Нъ «спорѣдъ чергата простиратъ и краката казва пословицата. Читателитѣ виждатъ прѣдъ си първитѣ броеве на нашето списание, въ ти видъ то ще излиза два пѣти въ мѣсеца, до неокрѣпне. Ако окрѣпне, ще излиза по-често, голѣмо и съ по-богато и отбрано съдържание.

Всѣко начало е мъчно; и за това се надѣваме нашитѣ читатели, ще се покажатъ снисходителни неизбежитѣ неуспѣшенности, които и намѣратъ въ първитѣ броеве на нашето списание. А ний обещаваме отъ наша страна, да не станемъ никакви жертви и никакъва трудъ за да отговоримъ на прѣдначертаната си програма.

Отъ Редакцията на списанието

къмъ него седмична гетска градина. Следват репортажи за българо-унгарскитѣ ТКЗС-та в Унгария, за братската дружба между двата народа. С нескрит възторг е представен строящият се социализъм в България...

Да се надяваме, че новото издание на Дружеството ще пробудуи и запази задълго интереса на своите читатели, което ще бѣде най-голямата и сигурна гаранция за неговото по-нататъшно просъществуване.

Росица Пенкова

"ЕЗИК СВЕЩЕН НА МОИТЕ ДЕДИ..."

Навярно Иван Вазов отново би извисил глас: "Език свещен на моите деди...", но вместо патетична възхвала, в него би прозвучала разкъсваща болка. Известно е оношението на големия български творец към родния език, неговото възхищение и преклонение пред изразителността на българската реч. Известни са и усилията му за опазване чистотата на езика, за съхраняване на словното богатство. По Вазовски родно и мило и днес в устата на съвременния българин звучат гуми като пламтеж, бумтеж, копнеж, гласеж или по-краткото подбуда вместо подбуждение, заблуда вместо заблуждение и т.н.

Само че къде са Вазовите гуми, Вазовата звънлива реч? Ние живеем в нашето време и плачът по старината може да се стори на някои ненужен и дори смешен. Езикът не е веднъж завинаги определен, не е затворена система. Той се развива. Години наред е вървял към своето съвършенство. Не можем да жалим сега за старобългарските форми, защото езикът ни е придобил новобългарския си строеж. Естествени са промените - в езика на хората се отразяват общественно-историческите изменения, развитието на езика съпътства развитието на битието.

За да достигне Вазовото време, езикът е вървял към все по-добро. А тревогите и грижите за съхраняване на българския език винаги са били неизбежни...

Сега е време, когато обществените промени естествено водят до речевни промени. И отново тревоги за чистотата на езика, за опазване на неговото богатство и изящество. Сега обаче не е възможно да бъдем като романтичните пуристи от първите десетилетия на века. Наивно би било да искаме да спрем нахлуващия поток от чужди гуми. Процесът е неизбежен. Най-бързо в един език се развива речникът. Но разумът на хората е онази необходимост, която трябва да регулира процесите, да определи мярката, в която се извършват промените. Тревогите за езика се подхранват преди всичко от онази безумна страст, с която се подменят българ-

ските гуми с чужди. Старо нещо се облича в нова, зле скроена греха, добре познато нашенско понятие получава нов знаков израз, непригоден за българската реч, трудно произносим за българина или непривичен за неговите възприятия.

Тук не става дума за онова, с което вече никак сме свикнали. За да бъде може би "по официален", съпругът казва на съпругата: "Омръзна ми да се конфронтирам с тебе", вместо да ѝ каже по-просто, че не иска да се карат повече с нея. Или пък някой българин, за да изглежда "по-учен", вмъква в изказването си по някое "касае се" вместо отнася се, говори за "установката си", вместо за "нагласата си" и пр. Да, в такива случаи си казваме: "Е, на човека толкова му е езиковата култура" и отминаваме.

Думата не е и дори за това, че българинът трябва да отиде в супермаркета да си купи нещо за вечерното парти, да отиде в нонстопа, за да изяде един хот-дог или мак-доналд, трябва да прекара няколко часа в дискотеката, за да слуша хеви-метъл или хард-рок.

Срещу гуми, добили със светкавична бързина българско гражданство, е трудно да се борят загрижените за чистотата на родния език. Остава им надеждата, че няма език, който да се е опазил от процесите на интернационализация на лексиката.

Но какво става с надеждата, когато от всяка стена, от всеки стълб по българските улици предизвикателни афиши те канят на дискотеката, на поп-рок шоу, пъстри съобщения обявяват конкурси за монокини, предлагат ти да отидеш на хепънинг. А един от най-популярните вестници е вестник за бизнес, политика и шоу. Е тук отново може да дойде успокоение - в българския език точното съответствие на английската дума "бизнес" не е работа (както пише в речниците). Трудно е да се намери най-точното - може би "търговска дейност с цел печалба", а може би по-лесно е да се възприеме английският вариант. Но в тези успокоения има и нещо тревожно...

Тревожно е удоволствието, с което авторите

правят такива "смесени" изказвания, те като че ли се уповават от собствените си умотворения. И тук естествено идва въпросът: не е ли това резултат от ниското самочувствие на българина, може би съзнателно смачквано векове наред? Не е ли това въпрос не толкова езиков, колкото социално-психологически? Но тогава само с призив да се спре употребата на паразитните чужди думи няма да се получи нищо. Нито дори с патриотичните лозунги: "Уважавай себе си, говори на родния си език, за да те уважават и другите!" А може би това е частта на малките народи. Англичанинът говори на английски, другите го разбират, за какво му е да знае други езици. А за българина се казва, че е функционално неграмотен, ако говори само на български. Ще компенсира ли обаче българинът невладеенето на чужди езици като привнася бързо и хаотично чужди елементи в родния си език? Отговорът е недвусмислен. Съставна част на културата е владеенето на всеки нов език, и то все по-съвършеното владеене.

Важен критерий за развитието на едно общество е състоянието на езиковата култура на младото поколение. Ето защо във връзка с проблема за съхранение на словното богатство на българския език, тук ще посочим някои данни от изследване на езиковата култура на седмокласниците.

Речта на учениците обеднява откъм фразеологизми - устойчиви съчетания от думи, в които думите са загубили първоначалното си значение и се употребяват като едно цяло. Много от фразеологизмите, широко битували в миналото у нас, днес вече са непознати за речевата практика на младите хора. Например значението "безпокоя се" много малко от изследваните ученици могат да го изразят с няколко фразеологизма: "стяга ми се душата, червей ми гризе сърцето", а съвсем непознато звучи "стяга ме под лъжичката". Все по рядко се използват широките възможности на фразеологизмите, за да се изрази значението "слаб, изтощен" - "живи мощи", "душа за две пари няма", "да го духнеш ще падне", "душа под наем носи".

Разбира се, оправдано е някои фразеологизми да изчезват в процеса на обществено-икономическото развитие. Например днес е стеснен вече кръгът от изразни възможности за значението "галече" - пазят се в известна степен "през девет земи в десетата" и "в гори Тилилейски", но все по-неупотребявани са "в джендема", "в Диарбекър".

Значението на фразеологизма "Марко Тодев" е твърде неясно за учениците. Макар това словосъчетание да е използвано в учебника по български език в VII клас, то остава непознато за седмокласниците в края на учебната година.

Склонни са да го определят като: "човек, който се жертва безсмислено", "който има къса памет", "който е добре информиран", "на когото му върви", "който е опитен в нещо". Това, което години наред е битувало сред народа ни "човек, на когото не върви", вече е извън вниманието на младото поколение.

Далече от речевата практика на учениците е и значението "под сурдинка". Те не могат да го определят с една от следните възможности: "бавно, спокойно", "точно, акуратно", "безшумно, безгласно", "трудно, мъчно", "дълго, трайно". Има юноши, които не могат да определят точно и значението на "взел-дал" като "овехтял, остарял", а го схващат по-скоро като "обран, ограбен" или "опечален, огорчен".

И тук, естествено, могат да се намерят аргументи за това, че едни елементи на езика се забравят, постепенно отмират, за да заемат мястото им други-нови, отговарящи на съвременните условия. Забелязва се обаче тенденция все по-трудно да се запълват празнотите. Все по-често започва да се означават с една дума множество понятия.

Например "жестоко" в ученическата речева практика е "красиво", "прекрасно", "великолепно" и в същото време - "неприятно", "непоносимо", "безсърдечно", а може да означава и "горещо", "студено", "любимо" и пр. И когато към групата на определенията, с които младите разполагат, се включат само "щуро" и "страхотно", наистина може да се говори за беден речник на младия българин.

И вероятно липсата на богат активен речник на родния език е благоприятно условие за употреба на чужди думи. Хубавите български думи остават или непознати или пък се познават само пасивно, пазят се някъде навътре, без да идват услужливо в устата на говорещия, когато това е необходимо.

Обществените промени налагат употребата и на някои нови български думи, които са добре забравени стари. В официална употреба е вече обръщението "госпожо", само че то най-често не звучи по този начин, както изисква нормата в българския книжовен език. В устата на младия българин обръщението обикновено е в основната си форма "госпожа". Без да се интересува от правилата на българския речев етикет, българинът прави аналогии с разколебаните звателни форми на личните женски имена - Мариана вместо Мариано, Мария вместо Марио, Габриела вместо Габриело. Когато правим опит обаче да върнем учтивите обръщения в българския език, сигурно е най-добре да ги върнем заедно с учтивата тоналност, в която те са звучали.

А сигурно е, че най-трудната задача в тези условия, е задачата на българското училище...

Ася Събева

БЪЛГАРСКИ КАЛЕНДАРНИ ПРАЗНИЦИ

От дълбока древност до днес в живота на българския народ голяма роля играят традиционните календарни празници. Тъй като основен поминък на населението са били земеделието и скотовъдството, българският празничен народен календар има предимно аграрно-скотовъден характер и пряко отношение към селското стопанство с цел осигуряване на плодородие и добра реколта. Обредите, които се изпълняват имат сложна същност. Те включват голям брой старинни предхристиянски елементи. Приемането на християнството допринася за проникването на редица влияния от християнската идеология. В традиционните календарни празници, свързани най-тясно с труда и с промените в природата, проникват християнски представи, имена на църковни лица и събития от живота им.

ТРИФОНОВДЕН

Един такъв много старинен по произход и с многожество мировзгледно-исторически напластявания е празникът Трифоновден. Той се празнува на 14 февруари (църковен празник 1 февруари) в чест на покровителя на лозята - светецът-мъченик Трифон, който през 248 г. през царуването на император Децил бил посочен с меч. Погледнем ли обаче по-назад във времето, се вижда, че светецът е заместил един античен бог - Дионисий. Култът към Дионисий също не е чист от влияния. Преди да се превърне в бог на виното у древните елини, той е бил бог на вегетацията и плодородието у тракийско-фригийските племена в Мала Азия. Не случайно и легендата говори, че първите лозови пръчки са били пренесени от бога от малоазийското крайбрежие на средиземноморските и егейски острови.

Празникът Трифоновден е разпространен на Балканския полуостров, в Гърция, България, цяла Македония и в най-източните части на Югославия. Спорадично се среща и в Румъния. Празникът е свързан с един от най-важните моменти при обработката на лозята - резултата на лозовите пръчки. В народния календар светецът се нарича Трифон зарезан, Трифон пияницата, Трифон

безносия. С последното наименование е свързана една народна легенда, в която светецът е представен като лозар, който реже пръчките на лозите в собственото си лозе. Покрай него минала сестра му Богородица с малкия Исус на ръце. Тъй като незаконородените деца сред българите са били голяма рядкост и такива майки са били прогонвани от селата, Трифон виждайки Мария ѝ се присмял, че има незаконно дете. За да го накаже, тя отишла в селото и казала на жена му, че си е порязал носа. Уплашената жена гребнала кърпи и отишла на лозето, за да превърже мъжа си, но го намерила здрав. Тя му казала защо е дошла, а той се засмял и показал с косера, че се реже не отгоре надолу, а отдолу нагоре, при което наистина си отрязал носа.

Трифон Зарезан се празнува много тържествено. На този ден жените месят безквасна пита, която се украсява с фигури от тестото, изобразяващи лозов лист или грозд. Тази пита, заедно с варена кокошка, сирене, сланина и туршия се поставя в чиста, нова торба и те са храната, която всеки мъж трябва да занесе на лозето за общата трапеза. Напълва се и една бъклица с червено вино, украсена с китка от чемшир, бръшлян, вързана с червен конец и прикрепена към устието на съда. Супринта мъжете от селото на групи отиват в лозята. Там всеки стопанин трябва да зареже по няколко лози, след което те се поливат с вино и се благославя:

По живо, по здраво, да расте, да порасте, да завърже, да го береме, да пием вино, по сватби и по кръщенки, да помага бог!

Отрязаните пръчки се оставят обикновено на лозето, за да не се "дигне берекета" от него. В Северна България, в селата покрай Дунава, пръчките се хвърлят в реката, за да тече виното така, както тече Дунав. Една от пръчките винаги се свица на венец, който се поставя на калпака, около кръста или през рамото на стопанина.

Така накупените мъже се събират на обща трапеза обикновено край пъдарската колиба при лозята. В средните и източните райони на Северна България се избира "цар на лозята". В средата на трапезата се поставя голяма китка от босилек, в която са втъкнати три лозови пръчки. Най-старият и уважаван лозар взема китката и казва: "Който е честит, нека поеме китката и

бъде цар!" Всеки има право да вземе китката, но обикновено младите отстъпват на някой опитен лозар и особено на този, който вече е "царувал" и през неговото "царуване" в нямало градушки или суша, а плодородие. Щом той поеме китката, останалите му честитят и угошението започва. Към обед, вече полупияните мъже, окичват "царя" с лозови пръчки, понякога му слагат и брада, качват го на кола или пък го носят на ръце и с песни и свирни го отвеждат в селото. Там обикалят всички къщи, като във всеки двор ги чака стопанката с пълен котел вино. Част от виното се плуска върху царя, а останалата се изпива от дружината. Обиколката завършва в къщата на царя, където отново се прави угощение и голямо хоро. Участие взимат и жените.

Обичаят е жив и до днес и се празнува не само в България. Тук в Унгария, Трифоновден се чувствава много тържествено от българските градинари и от техните потомци. Спазва се зарязването на лозите, поливането им с вино, благославянето, общото угощение и естествено увеселението. В наше време обичаят продължава да се променя, напластяват се нови елементи, отпадат редица стари, загубили функцията си. Участие започват да взимат и жените, съчиняват се нови преосмислени благословии. Същността му обаче, като трудов празник, закрепен в зимния календарен цикъл остава непроменен.

1 МАРТ, БАБА МАРТА

Първомартенските празници в народния календарен цикъл отбелязват прехода от зимата към пролетта и лятото и са свързани с пролетното равноденствие. Първи март се празнува като начало и на новата аграрно-скотовъдна година. В някои райони, в Охридско и Стружко този ден се схваща като настъпване на лятото и се нарича "Летник".

Март е единствен месец в годината, който поради непостоянното време и променливите атмосферни условия се свързва с образа на жена - баба Марта. Народните легенди говорят, че тя имала 11 братя (останалите месеци на годината), те не винаги ѝ давали "зестра и имот" или изпивали и нейния дял от общото вино и в зависимост от това се сърдела и плачела или се засмивала и тогава времето се оправяло. Вярвало се също, че на 1 март преди изгрев слънце в гората се явявала една хубава мома и викала: "Иди си зима, да доди лято".

Традиционното празнуване на 1 март показва няколко свързани помежду си обичайни практики. Едни от тях са първомартенското чистене, палене на огън и прескачането му. Рано сутринта домакинята започвала основно почистване на къщата, двора и стопанските постройки. Измупвали се постелките, завивките, възглавниците, премитала се къщата, двора, стопанските сгради, замазвали се дупки, процепи в стените. Събраната смет се събирала на двора и се запалвала, като се казвало: "Вън бълхи, вътре Марта". В Източна Тракия е познато т.нар. "палене на комините", т.е. почистването им като се опалва сноп слама в огнището и се изгарят саждите в комина. В Преславско палели метла, обикаляли с нея

двора и пъдели всички "лошотии", бълхите, змиите, гущерите. Паленето и прескачането на огъня на места е свързано с удряне и дрънкане на маши, тенекии, т.нар. "мартене" или "палене на марта".

Тази група обичаи е свързана с народното знание за затопляне на природата и появяването на различни опасни за здравето на човека и за плодородието на нивите, градините паразити и влечуги. Така чрез почистването, метенето, изгарянето в огъня, опушването се постига хигиенизиране на къщата и двора в реалния смисъл, така и като обреден ритуал на празника.

Друга обичайна практика е изнасянето на червени тъкани и дрехи и окачването им преди изгрев слънце по оградите, върху стопански постройки, по клонките на дърветата, на прът пред къщата, на покрива на къщата и т.н. Основната функция на червения цвят е да отблъсне злите сили, да предпазва от болести, бедности. Този обичай е свързан пряко и с правенето на мартеници, на които единият от цветовете е задължително червеният.

Мартениците се изработват от вълна или памук в навечерието на празника или рано сутринта на 1 март от жените в семейството. Основните цветове са червеният и белият, но спорадично се срещат и разновидности в синьо (Софийско и Мелнишко) или многоцветни мартеници в Родопите. Вярвало се, че мартениците трябва да се правят "мижешком", за да са слепи змиите и да не хапят хората, които работят по полето. В някои южни райони, мартениците се приготвят от овчата вълна която се отскубва от овцете и полепва по стърнищата, при преминаването им през нивите. На мартениците се закачват още - скилидки чесън, синци, мъниста, охлюви, косми от конски опашки, гребала от дървени лъжици, кръстчета и др. предмети с предсказно-магическо значение, които подсилват функцията на мартеницата като амулет.

Носенето на мартеницата продължава докато се види първата лястовица, щъркел или жерав. Тогава тя се слага под камък или се качва на зелено разлистило се дърво. С тези практики са свързани и някои гадания. Ако под камъка след няколко дни има мравки - ще се въдят овцете, ако има червеи - конете, ако има божи кравички - ще има много крави. Момичетата гадаят по намереното под камъка дали ще се омъжат и какъв ще бъде бъдещият им жених.

Предпазната и продуцираща функция на мартеницата се разпростира не само върху хората. Тя се окичва на млади животни - телета, агнета, кончета, магаренца закачва се на млади плодни дръвчета, слага се по кошарите, в курниците, по дръжките на вратите, на хурките, на станове и др.

Мартеницата като символ на първомартенския празник продължава да битува и днес с неотслабваща сила, независимо от това, че някои други старинни обредни практики са отпаднали. Мартеници се раздават и подаряват не само в България. Навсякъде, където има компактни маси българско население, тази традиция продължава. Една от постоянните връзки между българите в чужбина и техните близки, роднини и приятели в България се изразява и чрез ежегодното изпращане на мартеници по случай празника.

ИЗ ЖИВОТА НА ДРУЖЕСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ В УНГАРИЯ - ХРОНИКА

На 3 февруари 1991г. се проведе традиционното чествуване на празника "Св. Трифон Зарезан" и годишното отчетно-изборно събрание на Българското културно дружество в Унгария.

След службата в църквата и панахидата за покойниците, в църковния двор Западноевропейският митрополит Симеон извърши водосвет за плодородие. Зарязана бе лозата, изпълнен традиционния народен ритуал, свързан с празника на Трифон Зарезан, след което всички се отправиха към културния дом.

Отчетен доклад на Управителния съвет на Дружеството за дейността през изтеклата 1990 г. изнесе неговият секретар Тодор Калицов. Отчет за приходите и разходите на Дружеството направи председателят на Контролната комисия Ангел Грозданов.

При тайно гласуване събранието избра нов Управителен съвет на Българското културно дружество за следващия тригодишен период - 1991-1993г. и нова Контролна комисия. В Управителния съвет бяха избрани: Ангел Симеонов, Васко Василев, Верка Живкова, Владимир Енчев, Георги Добрев, Георги Иринков, Данчо Мусев, Димитър Цуцуманов, Димитър Кушев, Емилия Попова, Еньо Попов, Иван Караулиев, Иван Тютюнков, Иван

сегатели: Георги Добрев и Никола Кушев, секретар и директор на културния

дом: Тошо Дончев. За председател на Контролната комисия бе избран Димитър Цуцуманов, на Комисията по културните въпроси

Райна Симеонова, на Женската комисия - Верка Живкова и на

Стопанската комисия - Илия Маринов. Дългогодишният секретар на Дружеството Тодор Калицов, който повече от 30 години всеотдайно работи за преуспяване на Дружеството и на културния дом излезе в пенсия. По този повод той бе награден с новоучредения плакет на Дружеството "Лазар Иванов".

Шумов, Илия Маринов, Кънчо Гърдев, Мария Кушева, Матей Тодоранов, Никола Кушев, Николай Казанджиев, Пламен Мусев, Раду Радев, Райна Симеонова, Тодорка Угварева, Тошо Дончев, Цвятко Тютюнков.

На своето първо заседание новият Управителен съвет избра за председател: Георги Иринков, първи зам.председател: инж. Владимир Енчев, зам.пред-

На 20 април 1991 г. председателят на Дружеството Георги Иринков участва в среща на министър-председателя Йозеф Антал с ръководители на националните и етническите малцинства в Унгария.

През м. февруари 1991г. в Унгария бе организирана кръгла маса на живеещите в страната национални и етнически малцинства, която да изработи закон за техния статут и права. За нейн председател през м.май бе избран Тошо Дончев, като по-късно съшият бе посочен и за ръководител на делегацията за преговори по закона с унгарското правителство и включен в законодателната комисия.

По случай националният празник на Република България 3 март в културния дом бе организирано тържество. Слово произнесе полк. Илия Тихов, военен аташе при Българското посолство. Концертна програма изпълниха ученици от българското училище "Христо Ботев" в Будапеща, танцовият състав "Мартеница" и оркестърът "Фалкафолк".

На 18 април 1991г. на посещение в Българското културно дружество бе президентът на Република България г-р Желю Желев със съпругата си и придружаващите го лица. Гостуването започна в българския православен храм, където Западноевропейският митрополит Симеон отслужи тържествен молебен в чест на високия български гост. След службата президентът г-р Желю Желев се отправя към културния дом, радостно приветствуван от множеството българи, дошли да се срещнат с него. В салона на дома той произнесе реч и отговори на въпросите на присъстващите. След това президентът се срещна с членове на Управителния съвет и заслужили дейтели на Дружеството и се разписа в книгата за почетни гости. Срещата премина в приятелска и задушевна атмосфера.

През май в културния дом бе отбелязана 10-годишнината на движението за изучаване на български народни танци в Унгария, с участието на неговите инициатори - Лили Зафирова и Ищван Силваши, на които бяха поднесени цветя. Богата концертна програма изпълни ансамбълът за народни песни и танци "Звънче" от гр. Шумен с художествен ръководител Асен Мутафчиев и танцовият състав "Мартеница".

По традиционния начин, с богата програма и народно увеселение, бе отпразнуван 24 май - празникът на славянската писменост и на българската

просвета и култура. Молебен отслужи отец Иван Шумов, а директорът на българското училище в Будапеща Николай Казанджиев произнесе слово за славянските първоучители. Под звуците на "Върви народе възродени..." многобройните присъстващи поднесоха почитта си към създателите на славянската писменост, а ученици от българското училище и ансамбълът "Звънче" от Шумен се представиха пред публиката с богата фолклорна програма.

Тодорка Угварева и Иван Караулиев, от името на Управителния съвет на Дружеството, поднесоха венец пред паметника на Кирил и Методиј край Залавар.

На 2 юни бе организирана екскурзия до Харкан и от името на Дружеството положен венец на българското военно гробище. Проведена бе и среща с представители на българската секция в гр. Пейч.

През м. април танцовият състав "Мартеница" участва в международен фолклорен фестивал в Палма де Майорка, Испания и спечели първа награда за най-добър танц, а също така взе участие и във фолклорния фестивал в Карлсруе, Германия.

На 17 септември 1991 г. в културния дом бе организиран концерт на представителния хор на пощенските служители от София с главен художествен ръководител Илонка Русева.

На 18 септември 1991г. министърът без портфейл Йозеф Ференц Нагъ, придружен от Янош Волфарт, председател на Управлението за национални и етнически малцинства при унгарското правителство и неговия заместник Янош Батори и гл. правителствен съветник Дьорд Попович, се срещна в културния дом с Управителния съвет на Дружеството. На срещата министър Нагъ говори за политиката на унгарското правителство по въпроса за националните и етнически малцинства, като посочи градивната дейност на нашето дружество и неговия принос в унгарския обществен живот. Министър Йозеф Ференц Нагъ посети и българския храм.

От 1 до 3 ноември 1991г. в българския културен дом се проведе 1-вия църковен събор на Западно-европейската българска епархия. Участниците в събора, представители на българските църковни общини от цяла Европа, бяха настанени в нашия хотел. На 30 октомври бе организирана прес-конференция на Западноевропейския митрополит Симеон. В гома бе открита постоянна фотоизложба за Рилския манастир на фотографа Жолт Сабоки.

На 29-30 ноември 1991г. в София се състоя учредителния конгрес на Международната асоциация на българите. В нейната работа участваха Георги Иринков и Тошо Дончев, като последния бе избран в 15-членното ръководство на асоциацията.

На 9 ноември 1991г. бе възродено чествването на една стара градинарска традиция - Денят на дялбата и Димитровден. В големия салон на гома бе подредена изложба от произведения на български градинари. Не липсваше и традиционното за

празника буре с червено вино. Концертна програма изпълниха ученици от българското училище, народната певица Роза Банчева и оркестърът на Любен Димитров от Русе.

На 26 декември 1991г. се състоя традиционната коледно-новогодишна вече-

ринка. Многобройните присъстващи топло аплодираха състава за модерни танци "Ботафого", танцовият състав "Мартеница", а за

добротс настроение на присъстващите се погрижиха джаз-съставът "Пейшън" и оркестър "Фалкафолк". Разиграна бе и богатата томбола, с вещина ръководена от Никола Кушев. Вечеринката продължи до късно през нощта.

На 12 и 19 януари 1992г. в българския културен дом стана гласуването в президентските избори. И в двата тура на гласуването болшинството от членовете на българската колония дадоха гласа си за президентската двойка г-р Желю Желев и Блага Димитрова.

На 18 януари 1992г. бе чествуван Бабинден. Организирана бе и кулинарна изложба-конкурс. Гостенки на нашето тържество бяха унгарски общественички. Награди от кулинарната изложба-конкурс спечелиха: Василка Първанова, Венета Енчева, Верка Живкова, която спечели и специалната награда, Иванка Караилева, г-р Ксения Филева, Милана Караилева и г-р Снежана Куцарова. Духовият оркестър от квартал "Будафок" и оркестърът за балканска народна музика "Коло" от Тьокьол изнесоха концерт.

Йорган Йовков

ЮНАШКИ ГЛАВИ

"1876, май 7 - В петък из града се
пръсна слух, че няколко момчета,
българчета побили знаме в
Балкана..."

Из летописа
на хагжу Киро Табака от Сливен

Под стръмните баури, където в извита черна гъза се тъмнееха старите гъбови кории, селото си оставаше неизменно от векове. Едни и същи си оставаха планините наоколо, поляните по Добромерица и по Боцур, канарите и долищата в Гръмовец, където, ако някой извикаше, ехото повтаряше гласа му до седем пъти подред. И още много стари и неизменни неща имаше, но хората забравяха за тях и когато станеше дума за нещо старо и отколешно, говореха или за тополата в Белизненската махала, или за дяда Руся Сапунджията.

Никои не знаеше годините на старата тополя. Макар че беше с изсъхнал връх и понаведена на една страна, тя не падаше, както очакваха някои. Дядо Руси също не остаряваше. Той имаше обичай да си седи във на улицата, на пейката под бялата стена на къщата си, да си греме там на слънце или да гледа Балкана настреща. Тъй бяха го запомнили от години. На близо, в съседния двор, се изправяше тополата и сухият ѝ връх като с вила бодеше в небето. Вечер листата на старото гърво затрептяваха като пеперуди, сянката му се проточваше през мегдана и стигаше до бялата стена, под която седеше дядо Руси.

Докато повечето селяни бяха навлекли вече френски грехи, дядо Руси носеше все още сиви потури и червен пояс. Лятно време пък ходеше по ръкави, хубави бели ръкави, които напомняха за занаята му и сякаш хвалеха сапуна, който правеше. Но то беше само едно време. Едно време занаятът на дяда Руся беше обгърнат с непроницаема тайна, но сега, когато всеки знаеше сам да си прави сапун, работите му потръгнаха зле. Все пак никои не беше го чул да се оплаче, кое-как той свърваше да върже двата края, навиваше и харча, и работата си. И все тъй чисти и бели като сняг бяха ръкавите му, и все тъй намираше време да си почива във на пейката - както едно време.

Тъй си стоеше дядо Руси и тая пролет. Стоеше си и си мислеше кое от всичко туй, що се приказва из селото, може да е истина и кое не. На женски приказки той не вярваше, но сам беше забелязал, че всяка сутрин чорбаджиите се събират на Черковното кафене и нещо загрижено си шепнат. Всяка сутрин субашът Али излизаше пред конака и с часове наред гледаше ту горе по върховете на планината, ту долу из калдъръмените улици на селото. А в туй време

запиещата се гъза по стълбата в двора на конака намръщени, зли, гържаха пушките в ръце и конете им ги чакаха оседлани. Ставаше нещо, готвеше се нещо, но где, от кого - това не знаеше дядо Руси. Не го знаеше, както се виждаше, и субашът Али.

И друго беше забелязал дядо Руси. Под същата бяла стена, под която той си седеше, беше обуцарницата на Милуша, сина му. Виждаше се да зее вратата и едно малко открехнато прозорче, голямо колкото гупка. От някое време насам в дюкянчето често беше започнал да дохожда Пенко Догованяка. Какво търсеше той при Милуша? Догованяка имаше десетина гечурлига, всички боси, кундури не му трябваха, беше развейпрах и по цели дни се скиташе из Балкана да търси имане. Сиромаш човек беше, имаше нужда от пари, но какво търсеше той при Милуша?

Вечер при Милуша дохождаха пък млади хора. Дохождаха, насъбираха се готолокоз, че дюкянчето не можеше да ги побере, и тогава с Милуша ще минат в къщи. Милуш ги водил, Милуш им командувал. Дядо Руси не виждаше нищо лошо в това. "Млади хора са - мислеше си той, - на един ум са, защо да не се събират?"

Не че дядо Руси не знаеше съвсем какво се готви. И той беше подочул нещо. Знаеше, че идат тежки дни, че се задава буря, и то не е каква да е буря, а хала - когато небето трещи и светкавици лъкатушат, като че падат змейове, когато пред облаци хвърчат орли и ги водят. Тогава може да падне град като камъни и нищо здраво да не остане. Такава буря идеше. Дядо Руси само не знаеше дали тя ще заобиколи наблизо, или щеше да удари в тяхното село.

Тъй си мислеше той във на пейката си. Веднъж, като се прибра в къщи, мина покрай стаята, където Милуш се затваряше с гостите си. Те стояха там до петлено време и или мълчаха като мъртви, или пееха тъй, че керемидите падаха от къщата. Дядо Руси се спря пред вратата и погледна през ключалковата гупка. Погледна и изтръпна: сред стаята стоеше Милуш, с хайдушка премяна, с високи бели навои и с кръстосани черни върви на тях. На главата му калпак с лъвче, в ръцете му сабя. Заг него други играят телим с пушки, трети, наклежали до огъня, леят куршуми и правят фишеци. Дядо Руси разбра всичко.

Сутринта той седна пак на пейката, погледна Балкана и се усмихна. "Знаел си всичко - искаше да каже, - а си мълчиш!" Отдалеч изглеждаше, че греме, а

беше весел и само дето не викваше да се смее, като гледаше как субашът Али гледа на всички страни, гледа, а не вижда нищо. Смешни му се виждаха и чорбаджиите, като ги гледаше как развяват гънестите си потури, как се събират и си шепнат важно-важно, като че гържат света в ръцете си. Нищо не знаете вий, нищо! - мислеше си дядо Руси. - Беше тя, свърши се, Турция ще падне!"

И дядо Руси си спомня, че между многото приказки, които ходеха из селото, той беше чувал, че двама калугери преспали през денеси в метоха. И те носели една книга, намерена в Света гора, в която се пишело, че Турция ще падне. А щом пише тъй, тъй и ще стане. Свършено.

Ясно виждаше дядо Руси накъде отива работата. И се страхуваше, и се радваше. А инак всичко си вървеше по старому. Хубаво време, слънце. Балканът се разхубавил, зелени гъбрави го опасват долу, потъмни в средата, а най-високите чуки, изрязани в небето, са както винаги, сини. Над тях бели облаци се спрели, като кули. И в селото - и в него пролет. Гъста и тежка е зелената на овощките, навсякъде над сухите дувари се синее люляк или висят жълти кичури на цъфнал салкъм. Боси момичета пробягват от порта до порта и на главите им са закичени червени лалета. Топло е, хубаво е. Тъй е винаги, когато има нещо да се случи.

Но сред бял ден и в толкова хубаво време на дяда Руся се струва, че нищо лошо не може да се случи. Лъжа му се вижда и това, което беше видял през ключалковата дупка. Да не би пък тъй да му се е привидяло! И макар че беше като зараснал на пейката, той става и тръгва към дюкянчето на Милуша. Искаше да погледа, да изпита.

Дядо Руси се изправя на малкото прозорче. Наведен над тезгяха, Милуш работи. Пред него стои стара жена.

- Че както ти рекох, Милуше - говори тя като през сълзи, - да ги направим. Ама хубавичко, здравичко. И колкото ти казах, не ми вземай повече, Милуше...

Влиза млада булка, страните ѝ червени, пълни, ще се спукат, веждите ѝ източени като пиявици. Тя слага пред Милуша черни контешки чепици с пиринчени токове и бързо-бързо започва:

- Взemi, Милуше, да ги направим, направи ги най-напред. Трябват ми. Ама слушай, Милуш, хем да ги направим здравичко, хубавичко и много няма да ми искаш!

Дядо Руси се смее. Лъсват във влага и очите на старата - смее се и тя. Булката пламва като божур, оглежда се, попишва се по ръченика, по дрехите - не знае защо се смеят.

- И ти ли искаш малко да ти вземе? - сопва се дядо Руси не на шега. Хайде, таз е бедна барем, а ти? Свекърът ти е червясал от пари, алтъни има с крина да ги мери...

- Кажу, Милуш, че бързам - казва булката докачена.

Милуш повдига глава. Ризата му е разкопчана - яки, издути гърди, врат като гънера на гъб. Малко бледо

е лицето му, напъстрено с жълти капчици, завити са нагоре русите му мустачки, но очите му са добри. Сини очи с черни пръчици в тях, които се смеят. Същите очи на дяда Руся.

Милуш взема донесените обувки, отглежда ги отгоре, отдолу и казва:

- И повече не давате, а? Добре, нека да е тъй. Ще ги направя.

И се усмихва. Една усмивка, която е най-доброто му обещание. Това жените знаят и повече не се пазарят. Булката изхвърква навън и тича по слънцето през улицата. С охкания и въздишки излиза и старата жена. Отива си на пейката и дядо Руси. "Не му е за парите - мисли си той за Милуша. - Гледа само да свърши работата всекому и туйто."

Мина се още някой и други ден. Милуш работеше. Насреща имаше гъсчен плет, а до него ябълка. Там често се явяваше Люца, гъщерята на комшиите, и поглеждаше към дюкянчето. Вечер Милуш отиваше до плета под клоните на ябълката и приказваше с Люца. Черна и още по-висока изглеждаше тополата и зад клоните ѝ като злато грейеше месецът. Дядо Руси стоеше на пейката си, правеше се, че не вижда нищо, но в тия минути му идваха най-тежки мисли.

Съмваше се и отново се повтаряше същото. Субашът Али излизаше пред конака и гледаше. Догованяка дохождаше, както и по-рано, в дюкянчето. Току се появяваше отнякъде с изшилен черен калпак от яре, със сипаничево лице, одърпан, напрашен. Личеше си, че слиза от Балкана. Спре се, огледа се наляво, огледа се надясно и хлътне в дюкянчето, като лалугер в дупката си. Сегеше там гълго, а като минеше покрай дяда Руси, преправяше лице и се преструваше на божа кравичка. Това веднъж разсърди дяда Руся и той го спря.

- Е, Пенчо - каза му, - ще ги сечем ли?

- Да сечем ли? Какво да сечем?

- Зелките.

- Какви зелки, дядо Русе?

Най-после дядо Руси му казва какви зелки, и то тъй високо, че можеше да чуе и субашът Али, който както винаги, стои пред конака. Догованяка трепва, поглежда дяда Руся в очите и разбира, че няма какво да крие от него. От тоя ден насетне той винаги се отбиваше при дяда Руся. Седяха двамата на пейката, гледаха Балкана и си приказваха. Виждаха ги хората, но не знаеха какво си говорят. Виждаха само как дядо Руси от време на време замахва с ръка, като че сече. Или също тъй с ръка успокоява Догованяка, като че му дума: "Потрай, потрай още малко!"

А мъчно се търпеше, защото гните станаха усилни. Появиха се и поличби. В Белизненската махала една крава беше родила теле с две глави. Една вечер месецът, както беше се надигнал бял и чист, изведнъж потъмня и стана червен като кръв. А по-рано - това някои вярваха, някои не - в черквата, когато останала съвсем празна и нямало никого, освен момчето, което прислужва на поп Руска и му подава кандилницата, свети Николай Чудотворец слязал от иконата си и приказвал с

него. И още какви не приказки ходеха из село. Какво не приказваха още, най-вече жените.

Дядо Руси беше спокоен. "Всяко нещо - мислеше си той - има и opak, и лице. Ако поличбите значат за едни лошо, за други значат добро. Добро за българи, лошо за турци."

Една вечер Додованяка дойде при него, но тъй бързо, че свари само да му каже:

- Игам! Оставих ги на Кушбунар. Утре са тук!

И хлътна в дюкянчето при Милуша. Чукът млъкна. Млъкна и повече не се чу.

А дядо Руси погледна Балкана. Стори му се поголям, настръхнал и страшен, сякаш ще продума. Дядо Руси се прекръсти три пъти. И стоя на пейката си го тъмно. По върха клоните на тополата се огъваха и шумяха на лошо време.

Обърна се времето. Откъм север през баурите се заспушаха мъгли, давеха като в море черните върхове на кориите, откъсваха се от тях и бягаха към Балкана. Смрачи се като по вечеря, сви студ. Мъжете облякоха зимните си палта, жените - скуртейките си с лисичи кожи. И всички бързаха, като че подгонени от вятъра. Ако някъде се събираха двама или трима, разменяха набързо по някоя дума и се разделяха. Уплаха и грижа имаше на всяко лице.

Субашът Али стоеше пред конака. А заптиетата бяха слезли от стълбата и с прехвърлени на гръб пушки държаха за поводите оседланите коне.

Към пладне всички мъже и жени, които се случиха по улиците, изведнъж се разбягаха. Загърмяха кепенци, затръшкаха се врати. Панталонджици, сарачи и бакали затваряха дюкяните си, завъртваха ключовете и бягаха към къщите си. Улиците опустяха, селото замря. По-ниско се спуснаха мъглите и по-страховито зашумяха кориите.

И ето сред селото, на Хармана, се появиха много хора, черни фигури на мъже и над тях обтегнато от вятъра зелено знаме. Стоил войвода беше слязал с момчетата си от Балкана.

Но повечето мъже бяха овчари от Добруджа, селото не мислеше за бунт. Малкото мъже, които бяха останали, бяха мирни занаятчии, кураж нямаше в сърцата им. Изпокриха се всички. Иззад спуснатите пергета, през разтрозите на порти и плетица те гледаха наедно с жените зеленото знаме, опънато върху тъмните облаци, и чакаха да видят какво ще стане. Пред конака нямаше никоу - нито субаша Али, нито заптиетата.

Миг-два селото остана като мъртво, като че треснато от гръм. И ето секна песен. Пейат някои, извират от сокаците, но не се виждат. Ето ги: пет-шест души с пушки. Един висок върви напред - Милуш, дядо Русювият син, с хайдушки грехи, навъсен, с бухнали червени коси. Ония, които вървят след него, крачат по войнишки и с пламнали очи, вдъхновени и съсредоточени, пейат. А Милуш, стройният, напетият

Милуш час по два вдига пушката си и вика: "На оръжие!"

Скритите из къщите мъже навеждат очи. Жените плачат. И гледат ги как вървят из селото сами, как се изкачват към Хармана и спират под зеленото знаме. Там сега черните фигури са се събрали в плътни редове. Гологлави са. В мрачината на облациите свети златото от епатрахила на поп Руска и когато вятърът позатихне, чуе се проточеният напев на молитва.

Редовно, от къща в къща, през комшулуци, през гувари, новините се предаваха като по жица. Един турчин герловец, дошъл да продава брашно, бил убит. Всички турски цигани били затворени и щели да ги колят. Но ето че дойде най-лошият слух: хайдутите ходели от къща в къща и изкарвали насила мъжете. Изплашените терзии и сарачи потърсиха по-сигурни скривалища. Но любопитните очи на жените не се магнаха от разтрозите на портите.

Тогава видяха дядо Руся. Висок, снажен, с бяла коса. Трябва да е бързал, защото не беше сварил да опаше червения си пояс, а беше излязъл по вракузун. И беше весел, засмян, удряше се с ръце по мишниците - това му беше обичай - и си тананикаше: "Цъм-цъм-цъмънъм! Цъм-цъм-цъмънъм!"

Някой жени се престрашиха и излязоха на портите.

- Христос възкресе, хорал - викаше им дядо Руси. - За много години, честито ви царство!

И като се обръщаше и посочваше към Хармана, казваше: "Виждате ли ги? Наш аскер е! Цъм-цъм-цъмънъм! Цъм-цъм-цъмънъм!"

Изведнъж той сбръчква вежди, лицето му потъмнява, размахва ръка и вика: "На оръжие! На оръжие!"

И после пак: "Цъм-цъм-цъмънъм! Цъм-цъм-цъмънъм!"

Никоу не можеше да повярва, че това е дядо Руси, който с години наред беше грямал на пейката. Не вярваха да е пиян, мислеха го по скоро за луг.

А дядо Руси обиколи тъй почти цялото село. Върна се след това на Хармана, радва се на момчетата, радва се на Милуша. По едно време той трепна - разбра, че има още работа. След като беше обадил новината на своето село, трябваше да я обади и на съседните села. И без да се бави, тъй както си беше по вракузун, грабна отнякъде един ямурлук и пое по пътя през къра.

Трябваше да го брули студеният вятър, трябваше селяните на които беше отишел да каже "Христос възкресе" и "Честито ви царство", да го нахокат, да го заплашат, че ще го вържат и ще го дадат на заптиетата, за да дойде на себе си и да се оборава. Тогава той се повърна назад. Капнаха първите капки на съмнението в душата му. А пред очите му става-ше чудо: ситният дъжд, който росеше от тая сутрин, се беше превърнал в лапавица, а сега валеше сняг! "Защо е това време? - мислеше си дядо Руси - какво ще стане с момчетата?" И той бързаше към село, обгърнат от виелицата и от снега, който като бяла мрежа падаше върху полето и планините.

Когато той влизаше от единия край на селото, четата излизаше от другия по Власюв път. Дядо Руси се спря и се загледа: отпуснало се беше знамето, черните фигури уморено се поклащаха и с мъка възпираха по баира. А над тях се тъмнееха кориите и залегените клони се молееха над побелялата земя. Скри се знамето, скри се и последния човек в мрака и виелицата. Дядо Руси наведе глава и забърза към къщи.

На другия ден той стоеше на пейката си и гледаше побелелия Балкан. Отвсякъде дебел сняг режеше очите. Бял сняг и зелени гървета - туй беше чудо невиджано. Дядо Руси се загръщаше в шубата си, гледаше Балкана и очите му сякаш питаха: "Защо направи тъй? Какво ще стане с момчетата?"

А сега бяха най-тежките часове за селото. Откъм полето настъпваше царски аскер. Чорбаджиите бяха на крак. Дядо Нейко Бардучката, най-умният и най-слабодумният от чорбаджиите, беше изпратен да посрещне пашата, да му се поклони и да му каже, че селото не е виновно и че хайдутите са слезли от Балкана. Добромерица почерня от хора като мравуняк. Там пък бяха се спрели герловски уруци, навили големи чалми на главите си, запасали въжа върху поясите си - за яма. Но чорбаджиите се молеха на пашата, да ваха мило и граго. И пашата удържа думата си, не пусна герловските уруци да ударят селото. Но те още стояха на Добромерица - черна и страховита папlach сред белия сняг наоколо.

Дядо Руси стоеше на пейката неподвижен, загледан пред себе си. Не го беше еня за герловските турци, не искаше да знае за грижите на чорбаджиите. Той гледаше към Балкана, взираше се по урви и по пътеки, напрягаше слуха си да чуе дали сред тая зимна тишина не ще пропукат някъде пушки. "Зима през май. - Лошо. По дирите ще ги изловят като зайци."

Така стоеше той и на другия ден. Герловските турци бяха си отишли и на Добромерица, гдето бяха стояли, се чернееше голям кръг, като че там беше лежало някое стаго. Но страхът още тежеше над селото. Дядо Руси беше, може би, едничкият човек, който се решаваеше да стои навън.

Неочаквано откъм края на селото се зачу шум. Надигна се, порасна и като буря нахлу в селото. Тълпани, провиквания, песни, а всред всичко туй провлачена и плачлива мелодия на зурли. Ето ги, показаха се на Бърго: напред конници, след тях на талази, на талази пешаци. И дълги върлини стърчат над тях и на върлините набучени човешки глави. Дядо Руси сякаш изгуби свят. Плачеха зурлите, гърмяха тълпаните. И ето - това вик ли беше, или рев на глутница вълци? И пак тия сухи, страшни удари на тълпаните, сякаш остър меч биеше връз селото, пишеше и святкаше сред слънцето и сред белината на снега. Като черна река оргата потече из селото, стърчаха и се поклащаха страшните върлини.

Дядо Руси отмести погледа си към Балкана. Очите му не виждаха нищо, ръцете му трепереха.

Когато той погледна пак към конака, оргата башибозуци беше се спряла в кръг, а на мегдана

стърчаха забити върлините с главите. Зловещи и страховити фиданки сякаш бяха израснали из снега.

Завика телалин - глас, задавен от страх и болка: Всеки да върви да види главите и да каже не познава ли някого.

Не отиде никои. Тогава тръгнаха заптии и зауряха по портите. Видяха гяда Руся на пейката и го замъкнаха. Приблужи се той, изтръпнал, пребледнял. Вдигна очи, видя главата на първата върлина, позна я. Земята заигра под краката му. "Милуше!" - рече да извика, но думата замря на устните му. И преглътна сълзите си, съвзе се. Мина покрай всичките върлини, изгледа ги, обърна се и погледна пашата. Очите му бяха студени и спокойни.

- Познаваш ли ги? - попита пашата.

- Не, аго, не ги познавам. Никога не познавам.

И той си тръгна към къщи, висок, снажен, а косите му се белееха, както се белееше снегът по Балкана. Гледаше пред себе си и мълчеше. Когато мина покрай дюкянчето на Милуша, сърцето му се сви. Черен гарван беше кацнал на сухия връх на тополата и гравеше. А голу, зад гъсчения плет, под ябълката някой гледаше през разтрозите към конака. И дядо Руси чу гласа на Люца:

"Ах, божичко, той е ...Милуш, милият ми Милуш!" Дядо Руси чу това, но не трепна, не се обърна.

Пак е пролет, пак се зеленеят поляните, Балканът е пак хубав. Дядо Руси седи на пейката и си мисли: "Защо беше всичко това?" Затворено е дюкянчето на Милуша и чукът не чука. Вечер минава Люца, когато се връща от чешмата, и сдържано и тихо, като че само двамата трябва да чуят, казва:

- Добър вечер, дядо Русе!

Дохожда при него и Догованяка. Една вечер, когато Балканът потъмня и над него светнаха звезди, той прошепна на гяда Руся:

- Дошъл един големец в Сливен: казал е да се приберат главите на момчетата, да не стоят в сметта и да ги погребат. И погребали ги в българските гробища...Вечерта някои жени рекли да отидат да запалят свещ. Не ги пусли. Турли заптиета да не пуцат никого. А като мръкнало...

Догованяка сниши гласа си:

- А като мръкнало и станало тъмно, от небето се спуснали кандила. Казаха ми го, дядо Русе, хората го видели с очите си. На всеки гроб по кандило. Като звезди...

И дядо Руси сякаш чува как същия той глас, но отколешен и далечен, вика: "Милуш, милият Милуш". И глъхне все по-слабо и по-слабо, сякаш ехото на Гръмовец го повтаря до седем пъти подред.

Като че събудена от сън, тополата, старата столетна тополя, раздвижва листата си, разклаща вейките си и зашумява.

Николай Хайтов

КОЗИЯТ РОГ

И тая кървава история започва с насилие. Някой си Дели Мустафа, пѣдарин от Еркеч, влиза в дома на Караивана от Загоре и изнасилва известната със своята хубост Караиваница. Мъжът ѝ бил с овцете. Беззащитната жена от страх и мъки загубила ума си и когато мъжът ѝ се върнал, заварил я обезумяла. Караиван я натоварил на муле и я закарал в Кукленския манастир "Свети Врачове", за да се лекува там на аязмото. Нещастницата скоро починала и там била погребана, край Кукленския манастир.

След погребението - озлобен и отчаян - Караиван запалил къщата си в село и заедно с десетгодишната си дъщеря Мария отишъл да живее на къшла в планината. Десет години проживели самотни в тази къшла. Мария и озлочестения ѝ баща. В село Караиван не се вестявал, за да не човъркат спомените незарасналата рана. Отбягвал да се среща с хора, та се разчуло, че той е полудял, и вече никой не посмял да мине край неговите къшли. Пътеките затам обрасли с трева, местността се превърнала в безлюден пущинак. От време на време долитали оттам див кикот и блее-не на кози, та от това разбирали хората, че горе някъде, сред дивите скали, в царовището на мечките и орлите, Караиван е все още жив.

Забравили за Караиван всички и никой не го и споменава дори когато бил намерен Дели Мустафа мъртъв, с промушени гърди. И не с ятаган бил промушен, нито с кама, а с кози рог. Тъй го и намерили - стоял си рогът в гърдите на пѣдарина, забит от дяволска ръка.

Турците настрѣхнали. Затѣрсили убиеца на Мустафа, но не попаднали на дири. Узнало се само, че

неделя и нещо преди смъртта си той влякъл някаква кадъна в гората с разхайтени като него бабаити; хванал станимаширския оцетар Роксани и му навирал на главата нажежена пиростия, за да му вземе парите, а на един грагоманин, който водил жътвари, задигнал коня. Достатъчно грехове, за да има кой да го пребие.

Незасъхнала прѣстта въз гроба на Дели Мустафа, някой застрелял с пушка караюзлийския спяхия Кара Мемеш Дервиш ага, както си пиел кафето на къошка. Куршумът долетял от съседната брястова гора, когато славеите пеели своите вечерни песни и шуртели двата чучура на гивгирената, правена за "хаир" от агата чешма. Разтичали се синовете на сеизите на кара Мемеша, пазвантите и аргатите, претѣрсили гората по корен, но убиеца не открили. Кара Мемеш - спяхията - имал в харема си девет българки, бил разплакал много майки, много мъже. носели от него синини в ребрата и негов убиец можел да бъде всеки от неговите триста селяни.

На ден Голяма Богородица станала нова кръвнина. Нечута и невиджана. Убили по пътя за Узунджово, в местността "Орман боаз", хасковският кол-агасъ Хюсни и заедно с него - двамата, прочути със своята жесток ѣт арнаути. Арнаутите били застреляни, а Хюсни - прободен с кози рог. До мъртвите спокойно пасял катѣр с дисаги бели махмудии. Небутнати с ръка, непипнати. Озадгачили се потераджиите, трѣгнали да издирват разбойниците, стреснали се. Дири наистина не открили, но вече знаели: ръката, дето праща един след друг бабаитите при аллаха, върши туй не за пари, а за отмъщение.

Околността около "Орман боаз" била старателно претърсена. Стигнали потераджиите чак при Караиванските къшли, но там заварили само лудия Караиван, който сеел просо в решето - брадясал, с накървени очи. Като забелязал турците, лудият взел да се кикоти и те побързали да се махнат от това злоещо място.

Минала зимата. Агите позабравили съдбата на Дели Мустафа, Кара Мемиша и Хюсни. Но ето че веднаж двама козановски ловджии - Алишът и Меко - нападнали една жена, която си копаела на нивата. Не минали три гена от моя подвиг на козановските бабаити, една нощ пламнала къщата на Алиша. Ужасеният Алиш изгънил прозореца и скочил навън (вратата се оказала подпряна), но се съборила стряхата и пламналите дъски и греди го затрупали. Комшиите се притекли и го изровили още жив, но с прегоряла кожа. Пренесли го в една колиба, ала подир два дни и колибата пламнала. Пазачът, който се навъртал край Алиша, избягал, а насилникът изгорял. Пазачът успял да види подпалвача: чудовище в кожа, с рога. Три дни се тресъл той и зъбите му тракали от страх.

Поглашен от съдбата на Алиша, Меко се затворил в дома си зад дуварите, отвързал злите кучета и на всяко от четирите къшета на двора поставил по един аргатин със запретната пушка на коляното и пиел вино, за да заглуши гласовете на страха. Боял се дори да заспи. Задремвал ли - стряскал се и гърмял с пушката в тавана, където трополели мишките. Дигало се в тревога селото, събирали се комшиите, разлайвали се кучетата. Една нощ пак изгърмяла пушката, но никои не станал, не се притекал. На заранта аргатите намерили своя господар проснат на пода, с дуло в устата и разцепена глава. Смазал го бил страхът и се гръмнал със собствените си ръце.

Разнесла се мътва, че дяволите са се съюзили с райте. Ловджии престанали да ходят на лов. Бабаитите престанали много-много да излизат. Взели турците "в кратуна да са кашлят". В турското кафене се разправяли фантастични приказки за подозрителни шумове, странни следи, предупредителни белези и предзнаменования. Турчин не смее вече да замръкне в полето, нито да се отбие в християнски къщи. Бедните повъзгъхнали, зарадвали се наплашените от спахиите селяни; те почувствували ръката на един невидим, неуловим закрилник, който не рачел да им се покаже, но не забравял да отмъсти за всяка неправда и обида. Вземал ли някой турчин да се заяжда и криво да поглежда, казвали му да си върви по пътя, за да не види "кози рог". Кърджалийският спяхия не се вслушал в тия думи, взел жито от своите селяни, а сетне го наели мъртъв, с глава, напъхана в крина, и промушен с кози рог. Оттогава "козият рог", както взели да наричат отмъстителя, станал кървава заплаха за душманите.

По селата в Загоре започнали да свирят на гайди, да излизат момите на хоро, булките да окачат нанизи на шията, да святкат сребърни чапрази на кръстовете им. В Караивановото село ставали най-кръшните хора, защото най-изкусни кавалджии имало там. В това село започнали да идват младите от Станимашко, за да се венчаят на кавал и гайда. Други просто идвали да поиграят на воля, че в ония тежки времена не навсякъде можело да се играе. И ето, на такъв един празник на хорото се появила кръшна мома с огнени очи. Тя с такова сърце изгала, тъй чевърсто скачала, че божурът от ухото ѝ паднал. Момата се навела да го вземе, но когато се навеждала от пазвата ѝ паднал и прихлопнал в калдъръма един кози рог. Тя се смутила, грабнала рога и го мушнала в пазвата, а след това побързала да се скрие в пъстрата празнична навалица.

"Кози рог, кози рог!" - тия думи като тръпка минали. Гайдите спрели. Кавалджиите изпънали вратове да дият с очи странната мома, а ергените стояли като гръмнати. За нещастие, роднински очи познали в лицето на хубавицата Мария, Караивановата гъщеря. Това била едра, парлива, скоклива новина. Да се задържи такава новина било невъзможно. Един циганин-копанар я занесъл на билюкашията. С много сеймени и башибузук той заградил Караивановите скали. Мария се бранила с нож, но като видяла, че няма да се спаси, затичала се към една скала и вместо жива да падне в ръцете на турците - метнала се оттам в пропастта. Развъртайки едно гърво, "лудият" Караиван разгонил сеймените, които върхлетели да го вържат, пробил си път и потънал в гъсталака със сдупчени от сейменските куршуми гащи.

В колибата на Караиван турците намерили торба подострени рогове. В ямата за картофи пък открили най-различни премени: кукерски, просяшки, цигански, с които безстрашната хайдутка и баща ѝ правели нощните си разходки.

Скоро след тия кървави събития в Кукленския манастир "Свети Врачове" пристигнал един одърпан косаджия и предложил да остане там като манастирски аргатин. Познал ли е в негово лице някой от калугерите Караиван, не е известно. Знае се само, че косаджията заболял през лятото от треска. В предсмъртния си час той поускал да бъде изповядан и открил на изповедника кой е и как е попаднал в манастира. От тая изповед, преразказана сетне на другите монаси и превърнала се в предание, ние знаем, че единствената мисъл у Караивана след смъртта на жена му била отмъщението и че той дълго се приготвял за това, за да бъде отмъщението страшно. Направил се на луд, за да го изоставят и забравят. Знае се от тая изповед, че Дели Мустафа бил хванат с примка от Мария, когато спял в една бахча. Цяла

неделя тя го развеждаше в гората с примка на шията като с оглавник, докато най-сетне му забила рога и го метнала в реката. За да застреля Кара Мемиша, безстрашната Мария се качила на един бряст срещу чифлика му, три дни чакала там без вода и хляб, докато се покаже на къшката старият сладолобец и развратник. Там, на бряста, тя седяла и докато сеймените преравляли гората "под краката ѝ".

Дома на Алиша Мария и баща ѝ запалили с топка козина, овалана в катран. В това турско село те проникнали преоблечени като оцетари. В суматохата никой не им обърнал внимание. Докато подплашените турци се щурали насам-нататък и гърмели напосоки в тъмното, Карауван и Мария носели вода, за да гасят пожара.

Тия разкази били наистина страшни, но онова, което най-много развълнувало изповедника, било признанието на Карауван, че за да отмъсти за жена си, той отишъл срещу божият закон, като поускал да направи от едно крехко момиче мъж отмъстител. Самият той - сакат в едната ръка и лош стрелец - не разчитал, изглежда на себе си, та прехвърлил всичките си надежди на Мария.

Девет години той сдържал яростта си, кътал мъката в душата си и чакал да порасне момичето, което през цялото време възпитавал като момче. Облъкъл го в мъжки дрехи, запасал го в пояс, остригал му косите и го научил да стреля и ятаган да върти. Пъргаво и ловко "момчето" Мария по цели дни се катерело след бащините си кози, само се бранело от вълците не по-зле от старите и опитни овчари и тъй се е научило да стреля, че от триста крачки с пушката на баща си умервало свински зъб. Девет години мачкал Карауван меката моминска душа, призовавал на помощ и бурите, и ветровете, и вълците, и мечките, и цялата си опитност и хитрост употребил, за да махне всичко женско от момичето.

Веднаж Карауван забелязал, че гъщерята му се оглежда в калайдисаното саханче. Тогава изпочупил колкото сахани имало в колибата, а след това ги закопал. Косата ѝ не само стригал, но веднаж и я пържил на огън, за да не порасне вече никога. Хурки, ножици, игли - всяко нещо той изхвърлил и унищожил, за да не пробужда в тая мома жената. Следял я със зорки очи да не среща ерген, нито старец, нито мъж и успял да направи от нея истински вълкодав, който безмилостно забивал нокти във всеки душмански врат.

Мария винаги вървяла напред, а баща ѝ куцукал подире ѝ, като се преструвал ту на слепец, ту на боринар, ту на оцетар. Тя измисляла хитрините, прескачала, когато имало дувари за прескачане, стреляла, когато трябва да се стреля, и забивала роговете в душманските гърди. Всичко вървяло, както го искал Карауван, но станало нещо неочаквано, което вкарало стария в смъртен грях.

Докато дебнели да подпалят къщата на Меко, неделя и нещо те прекарвали в колибата на един овчар. Крили се, яли, спали и там онова, което Карауван от девет години жестоко тъпкал, прошавало в душата на момичето: влюбила се Мария хайдутката в ятака им, в хубавия овчар, който никак не подозирал, че под червения елек на младия хайдутин тупа едно горещо женско сърце. По блясъка на Мариините очи и по червените петна на бузите ѝ, които се сменявали със смъртна бледност, опитният баща разбрал, че момичето е влюбено. Каква буря е забушувала в душата на моя силен и страшен мъж, каква дяволска ревност ще да е жарила сърцето му - може да се съди по това, че когато Меко се гръмнал и те напуснали колибата, Карауван се престорил, че е забравил чакмака си, върнал се и убил овчаря, за да не може никога Мария да го види.

Не знаел Карауван, че Мария се е врекла на овчаря да го види на неделното хоро, а Мария никак и не подозирала, че баща ѝ е убил човека, когото тя, девственицата, страшно обикнала. Узнала ли е Мария след хорото, че любимият ѝ овчар е мъртъв, или престъплението на баща ѝ е останало за нея тайна? - Не знаем. Изповедта на Карауван е може би секнала дотук, а може би и да е изневерила паметта на изповедника.

Тая кървава история съм я чувал като момче от отец Аверки - един престарял калугер от манастира "Свети Врачове" край Куклен. Той не живееше в манастира, а край него в една колиба, която си беше направил сам. Говореше се, че игуменът го е изпъдил, защото Аверки разказал за неговите кражби. Старият монах не знаел, че игуменът има щедрата благословия и подкрепа на владиката, и неочаквано, на стари години, се беше намерил вън от манастира. Аверки живееше с диви плодове и подаяния. Виждал съм го да чука сухи царевични мамули и объркани с малко брашно, да ги пече. Той беше страстен пушач, не можеше да си купи цигари. Ние, говедарчетата, като минавахме покрай колибата му, винаги го чуввахме да пита за тютюн. Понякога му набирахме окапали по нивите тютюневи листа и му ги носехме, в замяна на което той ни разказваше страшни работи за робството. Една от тези истории беше за Карауван и гъщеря му - хайдут Мария, наричана още Козият рог. Монахът, при когото беше почнал той, Аверки, своето монашество, бил същият оня манастирски изповедник, който дал на Караувана последната комка.

Като че и сега е пред очите ми отец Аверки - повит в избелялото си расо, с крака, опетлани в парчета от кожа, с бели, ръждясали от тютюневия дим мустаци. При всеки разказ за Мария очите му се насълзяваха. Като плюеше тютюна развълнувано, свършваше все с един и същи думи:

- Много неправди, а една Мария! Затуй не се е оправил моя свят!

Кръстьо Куюмджиев

ЗЕЛЕНИТЕ ДАРОВЕ НА ПРОЛЕТТА

Уловихме се за зелено, драги читателю. През ония години това беше формула на надеждата за сиромашията - веднъж да се уловим за зелено. Домакините си отгърхваха, защото след като зимните запаси вече са ометени, когато излезе зеленчукът, все ще намерят какво да сложат на масата. Едно че тогава зарзаватът беше на безценица и до голяма степен решаваше проблема за изхранването на семейството, и другото - след дългите зимни месеци всичко зелено радва душата като знак, символ на обновление на природата и ни изпълва с трепетно очакване на по-добри дни. Ние, в големите градове, това не го забелязваме. Но тогава не беше тъй. Тогава хилавите и малокръвни произведения на парниковата индустрия не бяха известни и всичко си вървеше по реда и закона, установени от великата природа: най-напред скромната и безхитроствена ранна зеленина - спанакът, копривата, лападът, лободата, после пресният лук, пресният чесън, марулята, после тиквичките, пресните картопки, краставиците, баклата, докато се стигне до пищните дарове на лятото - чушките и доматиите. Да не ги изреждам всичките, знаете ги много добре.

Наш Данчо през великите пости се изхранва главно със спанак и коприва, но той ги прави без всякаква мазнина. Баба Фроска и майка ми не бяха толкова превзети и

педантични, защото знаеха, че прекален светец и на бога не е драг. Даже си спомням, че в гения, когато трябва да приема светото причастие, майка ми даваше да закуся с попара с мляко ("да не заслабне детето"). Понякога детското ми сърчице се изпълваше с ужас, че попът ще разбере за моето прегрешение и няма да ми даде светото причастие. Но майка е поемала греха върху себе си и попът тъй и не научи нищо за моето светотатство. Има ли майка, която няма да рискува дори безсмъртната си душа за доброто на детето си!

Как те правеха чорбата от спанак, коприва, лапад, лобода, че и от киселец? Задушаваша лук с олио (солта се подграбдира) след това доливаха вода. Когато водата заври, слагаха ориза. Чак когато оризът уври, слагаха изчистения и нарязан спанак. Копривата обаче трябва предварително да се попари с вряла вода, да се отцеди в гевгирата и тогава да се сложи в тенджерата. Много хубава става чорбицата, когато прибавите и малко киселец. На тия чорби най-много им отива гжоджен. Може и чубрица, но гжодженът е задължителен. Застройват се с яйце и мляко. Аз ги подкиселявам с кисело мляко и в краен случай с лимон. Баба Фроска и майка много обичаха да си подкиселяват всяка чорба с ягориди (зелено грозде) или кисели джанки. Слагаха

джанките или ягоридата да се сварят в чорбата, след това ги изваждаха и ги прецеждаха обратно през гевзира. Получава се много тънък аромат и вкус (за моя който разбира).

Има и други варианти. Например спанак или коприва с ориз. Това вече не е чорба, а нещо като яхния, само че по-гъста. Задушва се лукът с олио и след това се слага оризът. Разбърква се, слага се джоджен и чубрицата и тогава се прибавя спанакът. Ако се наложи, може да се налее малко вода. Когато спанакът поомекне, се слагат малко настъргани домати или доматен сок (явно е, че това ще бъдат консервирани домати, защото по това време още няма пресни). Остава се да ври на бавен огън, докато се сгъсти. За съотношението между спанака и ориза не мога да ви кажа нищо, зависи от вашия вкус какво ще предпочетете да преобладава.

Пюрето от коприва е малко по-голяма изработка. Попарват с вряла вода, нарязват и сваряват копривата. След това с миксера я разбиват на каша (едно време се джуркаше с едно специално приспособление - джуркало). Отделно изпържват една-две лъжици брашно с краве масло и го разбъркват с мляко. В моя съд слагат копривената каша, смлян черен пипер, разбъркват хубаво и го оставят да се довари, докато се сгъсти. На копривеното пюре му отива лимон.

Изкуството на баба Фроска и майка ми стигаха дотук, но аз го усъвършенствувах с познания, придобити от по-късна, урбанизирана кулинарна цивилизация. Например върху порцията в чинията с копривено пюре слагам две-три яйца, приготвени по Панагюрски, поръсвам ги с малко счукан чесън и червен пипер, и ги заливам с вряло масло. Същото правя и със спанака с ориз, но най-напред го покривам с кисело мляко и тогава слагам яйцата.

Не знам дали ви съблазнявам с тия смирени вегетариански блаженства, но през ранната пролет, когато вече сме преситени от месища, за мен те са най-изтънчените деликатеси. Дори възниква въпросът: дали не върша грях, щом през пости така угаждам на плътта си. Утешавам се с мисълта, че това са топли грехове, както казват поповете, и бог в своята милост не трябва да насилва много съвестта си, за да ни ги опрости.

Например през зрялата топла пролет не

мога да си представя по-свежа, по-пикантна и в същото време по-смирена и благочестива вечеря от следната: Вместо супа – таратор. Не вярвам да има българин, който да не знае как се прави таратор, но все пак да си кажа. Нарязвате краставици в един дълбок съд, например в супника. Разбиват кисело мляко като за айрян и го сипват върху краставичките. Слагат, да кажем, една глава счукан със сол чесън и два-три счукани ореха, и го разбъркват. Пробвайте го на сол и ако го обичате по-редичък, доливате студена вода и пак го разбъркват. Добавят, да кажем, една две лъжици суров зехтин или олио и го поръсват със ситно нарязан копър. Оставят таратора в хладилника, докато му гойде времето да се сервира.

Сега идва времето на задушните пресни картопки. Поръсват ги с копър и магданоз и ги поднасят топлички.

Следват пържените тиквички и патладжани. Те са много масрафлии, защото се пържат с часове, а се унищожават за минути. Вземете няколко млади, нежни тиквички, остъргват ги и след като ги измиете, ги нарязват по дължина на филии, не по-дълги от 8-10 см. Патладжана също го нарязват по дължина. Осоляват ги и преди да ги сложите в тигана, ги потапят от двете страни в брашно или галета. Пържат се, докато придобият светлокафяв цвят. Патладжанът става значително по-тъмен на цвят.

Когато сте изпържили една камара, вземат един по-дълбок продълговат съд, нареждат на дъното ред тиквички и ги заливат с тънък пласт кисело мляко, разбито със счукан чесън или ги поръсват с чесън и оцет. Върху тях по същия начин - ред тиквички ред патладжани. И така, докато се напълни съдът. Оставят ги, докато хубаво поемат аромата и вкуса на киселото мляко и чесъна, и след това ги нарязват на порции. Според Люсилата тиквичките и патладжаните трябва да се приготвят поотделно, защото на едно място се "карал" помежду си. Не съм забелязал такъв драматичен конфликт. Но ако възникне подобен проблем, всеки сам да го реши според собствените си разбирания.

Хубаво е на масата да има люти чушлета, и разбира се, изстудена ракийца. И ако хлебецът е хубав, след такава вечеря заспивам съня на праведник.

СПИСЪК НА СНИМКИТЕ

- Стр. 3 - Председателят Георги Иринков награждава Тодор Калицов с плакет "Лазар Иванов".
- Стр. 4 - Управителният съвет на Дружеството на българите в Унгария, избран на 3 февруари 1991 г. (от дясно на ляво) председател: Георги Иринков, първи зам.председател: инж. Владимир Енчев, зам.председатели: Никола Кушев и Георги Добрев, секретар и директор на културния дом: Тошо Дончев.
- Стр. 5 - Президентите г-р Желю Желев и Арпад Гьонц, Будапеща, 17 април 1991 г. (снимка : МТИ)
- Стр. 6 - Президентът г-р Желю Желев и съпругата му в българския православен храм в Будапеща.
- Стр. 7 - Букеет цветя за президента и съпругата му.
- Стр. 8 - Председателят Георги Иринков връчва на президента г-р Желю Желев плакет "Лазар Иванов".
- Стр. 9 - Среща на президента г-р Желю Желев с членове на Управителния съвет и заслужили деятели на Дружеството на българите в Унгария.
- Стр. 13 - Пресконференция на Западноевропейския митрополит Симеон по случай провеждането на Първия църковен събор на Западноевропейската българска епархия, Будапеща, 1-3 ноември 1991 г.
- Стр. 14 - Тържествена служба в българския православен храм.
- Част от участниците в Първия събор на Западноевропейската българска епархия.
- Стр. 15 - П. Димитрова (Виена) чете свое стихотворение за Кирил и Методий, посветено на Събора.
- Стр. 17 - Заседание на кръглата маса на националните малцинства в българския културен дом.
- Стр. 18 - Министър Йозеф Ференц Надь на посещение в българския православен храм.
- Стр. 19 - Министър Йозеф Ференц Надь разглежда библиотеката на българския културен дом.
- Стр. 24 - Свакото на Блага Димитрова като пожарникар в Будапеща, 1920-1921 г. (първият в дясно).
- Стр. 25 - Лазар Иванов (1859 - 1936) пръв председател на основаното през 1914 г. Дружеството на българите в Унгария.
- Стр. 26 - Списание "Маджаро-български преглед", Будапеща, 5 октомври 1915 г.
- Стр. 32 - Честуване на Трифон Зарезан в църковния двор.
- Гласуване за нов управителен съвет на Дружеството.
- Стр. 33 - Тържество в българския културен дом по случай 10-годишнината на движението за изучаване на българските народни танци в Будапеща.
- Концерт на ансамбъл "Звънче" от гр. Шумен.
- Ученици от българското училище "Христо Ботев" в Будапеща на тържеството по случай 24 май.
- Богата програма изпълни ансамбълът за народни песни и танци "Звънче" от гр. Шумен.
- Отец Иван Шумов отслужи молебен за солунските братя.
- Представителният хор на пощенските служители в София на сцената на българския културен дом.
- Стр. 34 - Ученици от българското училище участваха в литературно-музикалната програма.
- Съставът "Мартеница".
- Денят на дялата - Димитровден, Тошо Дончев поздравява присъстващите на тържеството.
- Стр. 35 - Председателят Георги Иринков честити Коледа и Нова година на всички присъстващи.
- Джаз-съставът "Пейшън" (ляво)
- Танцовият състав "Ботафого" - наистина "във вихъра на танца" !
- Марин Симеонов със спечелените от томболата предмети.
- В салона едва ли можеше да се намери свободно място !
- А накрая - българско хоро !
- Стр. 36 - Нашите сънародници участваха и в двата тура на президентските избори.
- Българските ястия от кулинарната изложба-конкурс бяха интересни за нашите унгарски гости.
- Юдит Юхас, гост на нашето тържество, обявява резултатите от кулинарната изложба-конкурс.
- Д-р Ксения Филева спечели една от наградите на кулинарната изложба-конкурс.
Автор на снимките : Ицван Фехер

Wings of Changes

AIRBUS 320

BOEING 767

BALKAN
BULGARIAN AIRLINES

*Sky yourself in
Comfort !*

ИСКАТЕ ЛИ ДА ПРЕКАРАТЕ НЯКОЛКО ПРИЯТНИ ДНИ
В БУДАПЕЩА, ОБКРЪЖЕНИ ОТ ТРАДИЦИОННОТО
БЪЛГАРСКО ГОСТОПРИЕМСТВО?

ХОТЕЛ "РИЛА"

тел. 1-141-621, факс 1-335-184

РЕСТОРАНТ "ЦАРЕВЕЦ"

тел. 1-331-797

1097 Будапеща, IX, ул. "Вагохуг", 62

СА НА ВАШИТЕ УСЛУГИ !

В хотел "Рила" ще спите спокойно, на тишина и главно - евтино!

В ресторант "Царевец" ще Ви сервират вкусни български и унгарски ястия на достъпна цена!

В хотел "Рила" ще се чувствате приятно, удобно и сигурно!

В ресторант "Царевец" ще Ви обслужат бързо, внимателно и културно!

Хотел "Рила" има 26 стаи с по 2 и 3 легла с баня.

Ресторант "Царевец" има три зали обзаведени в български национален стил.

Комплексът "Рила - Царевец" предоставя възможност да организирате срещи, семинари, сватбени тържества и др. тъй като разполага с театрален салон с 500 места и зала за конференции с 50 места.

Предлагаме пансионни и екскурзоводски услуги и богата българска библиотека.

Комплексът "Рила - Царевец" се намира в близост до пътя за летището и на 5 мин. от спирка на метрото.

Има възможност за паркиране на коли и автобуси.

ХОТЕЛ "РИЛА" И РЕСТОРАНТ "ЦАРЕВЕЦ"
ВИ ОЧАКВАТ!

Bolgár vendégszeretet Budapesten

Rila Panzió

A repülőtérrel a centrumba vezető úthoz közel,
néhány percre a Nagyvárad téri metróállomástól,
csendes környezetben fogadja vendégeit a

Rila Panzió

Autó- és buszparkolási lehetőség
Huszonhat szobás szállónk két- és háromágyas,
fürdőszobás elhelyezést kínál

Konferenciák, bentlakásos tanfolyamok rendezése

Címünk: Budapest IX. ker., Vágóhid utca 26.

Rila Panzió

Telefon: 114-1621, fax:133-5148

Carevec étterem

Bolgár és magyar ételkülönlegességek

Telefon: 133-1797

HAEMUS

BOLGÁR-MAGYAR TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT – 1992/1.

*Ismét keresztúton állunk, miként elődeink annyiszor,
de most talán kényszer szülte döntés helyett
szabadon választhatjuk meg utunkat. Ma is a megmaradás a tét,
egy kis közösség fennmaradása.*

*A lélek épülését kell szolgáljunk.
Lassan 80 éve, 1914 nyarán, Illés-napkor
Lazar Ivanov, a tekintélyes teteveni nagykereskedő
és Ferenc körúti háztulajdonos százhetven társával
– kertészekkel, kereskedőkkel, magtermelőkkel és más tisztos polgárokkal –
megalakította Budapesten a Magyarországi Bolgárok Egyesületét.
A szervezők fontosnak tartották,
hogy törekvésüket, az ó- és újhazához fűződő kapcsok erősítését,
a két nép közeledésének előmozdítását
a széles nyilvánosság előtt is ismertté tegyék.*

*1915-ben útjára bocsátották a Magyar–Bolgár Szemlét,
az egyesület kétnyelvű kiadványát.
Ekkor már javában dúlt az első világháború,
és mint annyi más kezdeményezést, ezt is tönkretette.
A felelős szerkesztőt besorozták a hadseregbe,
s így a lap első száma egyben az utolsó is maradt.
A későbbi kísérletek sem jártak sikerrel, ám ez a kis közösség megmaradt,
sőt lélekben is és anyagiakban is gyarapodott.
Saját erőből teremtett iskolát és kápolnát Budapesten, Miskolcon és Pécsen,
majd 1931-ben a Vágóhíd utcában,
a Nagyvásártér mellett felépült
a Szent Cirill és Metód bolgár ortodox templom.
Negyedszázad múltán vele átellenben
– ismét közadakozásból –
elkészült a Bolgár Művelődési Otthon, az egyesület székháza.*

*Napjainkban a magyar állam támogatása révén valóra válhat a bolgár
közösség régi vágya: egy rendszeresen megjelenő kiadvány. A
hagyományhoz híven saját nyelvükön kívánunk szólni bolgárokhoz és
magyarokhoz.*

*Minden induló lap neve, így a Haemusé is némileg jelkép.
A Haemus a Timok völgyétől a Fekete-tengerig húzódó
Balkán-hegység ókori elnevezése,
vagyis földrajzilag lényegében a mai Bulgáriát jelenti;
azt a földet, amelyből a magyarországi bolgár közösség ered.
De a Haemus elnevezés bennünk más képzeteket is kelt.
Az ókor hajnalán a Balkán-félsziget volt Európa szíve.
Itt élt Orfeusz, a trák dalnok,
aki mindmáig a művészet halált lebíró erejét jelképezi.*

*Folyóiratunk magyar nyelvű része adósságot kíván törleszteni
és hiányt akar pótolni, mivel a bolgár szépirodalomra kevésbé figyelnek.
A bolgár irodalom klasszikus és kortárs szerzőinek átültetése
izgalmas kihívás azoknak a fordítóknak,
akik eddig is számos remekbe szabott alkotást tettek közkinccsé.
A közös múlt feltárása is hasznos tanulságokkal szolgálhat.
A sajátos bolgár problémák és a jellegzetes művek
bizonyára visszhangot keltenek
a kelet-európai kérdésekre fogékony magyar olvasókban.*

Tartalom

Dimcso Debeljanov: A jövődő keresztútja	2
Blaga Dimitrova: Zoon politicon a XX. század végén.....	3
Félek az életrajzomtól.....	4
Önepitáfium.....	4
A politikus nem entellektüell – Beszélgetés Zselju Zseleffel	6
Szondi György: Blaga Dimitrova	10
Blaga Dimitrova: Az arc	11
Felismerés.....	11
Tiltott tenger	12
Rizsszemek.....	14
Konsztantin Pavlov	16
Konsztantin Pavlov: A mitológia csődje	16
Prelűd – a pókok	16
Naftalin.....	18
Beteges érzékenység.....	22
Roszen Ruszev	23
Jordan Jovkov: Sibil.....	24
Vitézfejek.....	28
Karig Sára: Jordan Jovkov.....	33
Evgenija Ivanova: Az „etnikai” konfliktus	34
Nikolaj Hajtov: Kecskeszarv.....	37
Szondi György: Nikolaj Hajtov	40
Forgács Iván: Egy csúcstartó mozgókép	41
Nikolaj Hajtov: Félelem	42
Szondi György: Hol vannak a (műfordított) bolgár könyvek?.....	46

HAEMUS – KÉTNYELVŰ TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT
A MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK EGYESÜLETÉNEK KIADVÁNYA
MEGJELNIK NEGYEDÉVENKÉNT. ÁRA: 96 FT.
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
IRINKOV GEORGI (ELNÖK)
DONCSEV TOSO (FŐSZERKESZTŐ)
PETROV PETAR (SZERKESZTŐ)
MARKOV ALEKSZANDAR (FŐMUNKATÁRS)
A BORÍTÓ ÉS A LAPBAN SZEREPLŐ GRAFIKÁK
RUSZEV ROSZEN MUNKÁI
A SZERKESZTŐSÉG CÍME: 1097 BUDAPEST, VÁGÓHÍD U. 62.
TEL.: 114-1621

Dimcso Debeljanov
A jövődő keresztútja

*Dúl a harc száz esztendeje már,
s a két ellenerő ama szent
keresztúton egymásra talál.*

*Táborukban lefojtva a csend,
körülettük a tompa homály
peremén trombiták szava zeng.*

*Jön egyiktől a szólam eként:
„Mi teremjük a tág tereket –
szabadságotok fénye miénk!”*

*S jön a válasz: „Börtönjeitek
mi túléltek, akármilyen fagy ért –
bosszúhadra kelünk veletek!”*

*S milyen ünnepi lesz az idő,
néma harcok után, amikor
diadal s a halál tora jó.*

*Csatatrombita hangja alól
ragyogó fény lobban elő.
Ó, kit sorsa e harcba sodor!*

Szent keresztút: ó, messzi jövő!

fordította Fodor András

Blaga Dimitrova

Zoon politicon a XX. század végén

Joszf Brodskij a Nobel-díj átvételekor tartott beszédében azt mondta, hogy a művészet az embert társadalmi állatból személyiséggé teszi.

Mielőtt azonban ehhez a magasabb rendű metamorfózishoz jutnánk, azt hiszem, a fejlődés korábbi lépcsőfokát is meg kell tenni: újra kell teremteni a társadalmi állatot. A műszaki fejlődéstől támogatott totalitárius rendszerek ugyanis a nyájállat szintjére vetették vissza az embert.

A valamely emberi közösséghez való tartozás öntudatát a kaszányai alávetettség s a jámbor birkatürelem váltotta fel. A szociális felelősségérzet kollektív felelőtlenéssé fásult. Sőt, ami rosszabb: az ember társadalomellenes állattá vált. Hatalmas nyájakba űzik össze, s jelszavakat ordítatnak vele, felebarátja ellen uszítják, s mint egy apró srófot, forgatják, csavarják bele az önkény gigantikus gépezetébe.

A legnehezebb következik most – a két lábra állás, a főlegyenesedés. Akárha súlyos kór döntötte volna le, valami totális bénulás – az embernek most újra kell tanulnia a járását. Nincs, aki föltámogassa, sem ki a kis kezecskéjét fogná, vagy ki járókéával segítené. Mint Münchhausen bárónak, magának kell magát hajánál fogva fölemelnie, még ha az a haj ki is hullott már. Az egyetlen belső emelőerő a szó. Az elnyűtt, megtiport szó, mellyel annyiszor visszaéltek. Őt nyomasztja a főlegyenesedésnek, a gravitáció leküzdésének, a gondolat ébredésének súlya-terhe.

Szervusz, zoon politicon! Elesel majd nemegyszer, ahogy eddig is hányszor. Térded lenyúzod, orrod beverik, agyonütnek, vágóhídra hurcolnak. Nyisd ki szád, végy nagy levegőt, s szólalj meg, beszélj! Tiéd a szó adománya. Állj fel, rázd le a sarat magadról, s indulj! Lépésről lépésre, szóról szóra.

Hosszú, meredek út áll előtted, míg eljutsz odáig, hogy személyiség legyél. Legyen elesésed s felkelésed könnyű. Sok szerencsét!

fordította Szondi György

Félek az életrajzomtól

Félek az emlékeimbe nézni – nehogy ott fedezzem fel azt a bűnt, amelyet senki nem akar sehogy elismerni, se a jogosultak, se a jogosulatlanok.

Valaki pedig mégiscsak bűnös az ingoványért, amelybe torkig süllyedtünk, szemöldökig, fejtetőn túlig.

Csak nem én vagyok az, Úristen?

Nem jajonghatok öndicsőülten, hogy mártírja vagyok a múltnak – nem látszanak a kék foltok, mert lelkeket érték az ütések.

Vádló sem lehetek, sem az egyes számú per tanúja, mert nem kaptam lakást a vádlott Első Embertől, beszédeit sem én írtam. Ami pedig az utasításokat illeti, hogy egy és más szavaimért tegyenek tönkre, kollégáim kapták azokat titokban, miután rohantak őfenségéhez rágalmazni, hogy a szocializmus alapjait készülök felrobbantani.

Mit meséljek az életemről? Hosszú átmeneti időszak volt

az egész. Jövőálmokkal éltem, de hogy álmodott, s végig sem álmodott utadat meséld el – ez már „pszichoügy”.

Úgy érzem, egy helyben röppentek el az évek – ilyen rövid, ugyanakkor végtelen volt átmeneti adott időm.

A dossziém azonban meglehetősen vaskos, az a gyanúm. Mivel magyarázzam ezt? Mivel van tele?

Szeretnék belepillantani, de soha nem tapasztalt félelem fog el. És ha legkedvesebb barátaim jelentéseit olvasom ott? Nem, nem nyúlok hozzá, nem akarom!

Nem az életemet rejtja a dosszié, hanem halálom árnyát. Mert ha barátok helyett árulóid voltak, nem is volt igazi létezésed a földön.

Így életrajzom: tudatlanságom, hogy milyen volt az életem. Köszönöm az Úrnak boldog tudatlanságom!

1991. március 15.

fordította Szondi György

Önepitáfium

*A rózsák országában rózsza szerettem volna lenni,
de lettem túske csak vak zsarnok szemében.
Az árnyak országában túske vagy rózsza árnya
az örökkévalóság szemében ugyanegy.*

fordította Szondi György

Beszélgetés Zselju Zselevvel

A politikus nem entellektüel

1935. MÁRCIUS 3-ÁN SZÜLETETT A VÁRNA MEGYEI VESZELINOVO FALUBAN. 1958-BAN A SZÓFIAI KLIMENT OHRIDSZKI TUDOMÁNYEGYETEMEN FILOZÓFIADIPLOMÁT SZEREZ. EZUTÁN SZÜLŐFALUJÁBAN DOLGOZIK. 1961-BEN ASPIRÁNS, DE POLITIKAI OKOKBÓL KITILTJÁK A FŐVÁROSBÓL, ÉS A BURGASZ MEGYEI GROZDEN FALUBA TELEPÍTIK, AHOL 1972-IG ÉL. 1965-BEN KIZÁRJÁK A BOLGÁR KOMMUNISTA PÁRTBÓL. 1974-TŐL 1989-IG TUDOMÁNYOS MUNKATÁRS A SZÓFIAI MŰVELŐDÉSKUTATÓ INTÉZETBEN. 1988-BAN RÉSZT VESZ A RUSZE KÖRNYEZETÉNEK VÉDELMERE LÉTREJÖTT ELLENZÉKI KLUBNAK ÉS A GLASZNOSZT ÉS PERESZTROJKA KLUBNAK A MEGALAPÍTÁSÁBAN. 1989 VÉGÉN A DEMOKRATIKUS ERŐK SZÖVETSÉGE KOORDINÁCIÓS BIZOTTSÁGÁNAK ELNÖKE. 1990 JANUÁRJÁBAN A NAGY NEMZETGYŰLÉS A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKÉVÉ VÁLASZTJA. 1992. JANUÁR 19-E ÓTA NÉPSZAVAZÁS EREDMÉNYEKÉNT ISMÉT A BOLGÁR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKE. FŐBB MŰVEI: A FASIZMUS; A MODÁLIS KATEGÓRIÁK; A SZEMÉLYISÉG RELÁCIÓS ELMÉLETE.

– Elnök úr, engedjen meg először egy általános kérdést: mikor volt az értelmiség nehezebb helyzetben, amikor a hatalom ellenzéke volt, vagy most, amikor már részben a hatalom birtokosa?

– Ez meglehetősen szónoki kérdés. Régebben az értelmiség kizárólag kritizált, s ez lehetővé tette számára azt, hogy a totalitárius rendszert vádló ügyész szerepét játssza. Jelenleg ennél sokkal kényesebb a helyzet, mert nemcsak kritikára van szükség, hanem saját álláspontot is fel kell mutatni, bizonyítani kell elkötelezettségüket az új hatalmi rendszer iránt. Az értelmiség mai helyzete sokkal ellentmondásosabb, és kevésbé heroikus, mint azelőtt volt. Az első szabad parlamenti választások után értelmiségünk egy része bekerült a hatalomba. A képviselők – parlamenti kisebbségi szerepkörüknél fogva – egyidejűleg voltak ellenzékiek és a hatalom részesei. Ez a rendkívül ellentmondásos helyzet volt az oka, hogy később a Demokratikus Erők Szövetsége több részre szakadt.

– Ön szerint tehát a Demokratikus Erők Szövetségében azért következett be szakadás, mert az ellentmondás nem belső, személyes ellentétből fakadt, hanem újfent csoportok közötti külső konfliktus formáját öltötte?

– Az ellentmondás mindenféleképpen magukban azokban az emberekben volt, akik ebben az időszakban részt vettek a politikai események irányításában.

– *Úgy tetszik, az az értelmiség, amely kipróbálta magát az ellenzéki szerepkörben, s most gyakorlatilag a hatalom birtokosa, megszűnt belsőleg ellentmondásos lenni, s ma inkább külsőleg egységességének látszatában tetszeleg.*

– Amikor az értelmiség bekerül a hatalomba, és valós kötelesség és felelősség hárul rá, a dolgok jelentősen megváltoznak. Elsősorban leszűkül az a terep, ahol az értelmiségi saját szerepét gyakorolhatja. Az értelmiség létformája legmélyebb ellentmondását egyfelől abban látom, hogy ahhoz, hogy megmaradjon értelmiséginek, vagyis a polgári társadalom szellemi vezetőjének, nem szabad részt vennie a hatalomban. Másfelől egy adott pillanatban rá akarja tenni a kezét a hatalomra, mert a bírálaton túl változtatni is akar a dolgokon.

– *Nem mond ez ellent e réteg eredendő hivatásának?*

– Ez az ellentmondás létezik, de nem szabad, hogy zavarba ejtsen. Amikor az értelmiség hatalomra kerül, többé már nem játssza az entellektüel szerepét.

– *Nem gondolja, hogy az utóbbi időben a hatalomhoz való vonzódás a bolgár értelmiség egyik legjellemzőbb vonása lett, s az „elkötelezetlen értelmiségi” szerepe leértékelődött?*

– Ez nemcsak Bulgáriára, hanem az összes új demokráciára érvényes. A vákuumot, amelyet a régi politikusok hagytak ránk, valamilyen módon be kellett tölteni.

– *Úgy, mint annak idején, amikor az értelmiségieket kiküldték a mezőgazdaságba dolgozni?*

– Azt hiszem, ez most más. Jelenleg a folyamatok spontán módon zajlanak. A polgári társadalom újjászületése és a független politikai impulzusok képezik környezetüket.

– *Ezt úgy érti, hogy a hatalomra való törekvés egyfajta spontán kényszer, melyet nemrég még elnyomtak?*

– Nem így tenném fel a kérdést. Személyekre lebontva egyesek számára ez biztos így van. Általánosságban azonban történelmi szükségszerűségről van szó, egy úrról, mely a hatalomban keletkezett, és amit valamilyen be kell tölteni. Ezt a feladatot csakis az értelmiség láthatta el. Az értelmiség rendelkezik a legtöbb ismerettel, tágabb a látóköre, rugalmasabb a gondolkodása, és hatni tud a társadalomra. Az értelmiség a saját közegében, az eszmék világában létezik, sohasem tud egységre jutni. A politika ki tud alakítani egyfajta egységet az emberek között, a politikai kötődések, a politikai rosszindulat, sőt a politikai gyűlölség alapján is. Minden résztvevőnek valamilyen mértékben fel kell áldoznia a saját egyéniségét, és így vagy úgy alá kell vetnie magát egy közös eszmének, a közös célkitűzésnek.

– *Ön is feláldoz valamit önmagából a hatalom oltárán?*

– A politikában nem lehet kompromisszumok nélkül létezni. Attól függ minden, milyenek ezek a kompromisszumok. Személy szerint arra törekszem, hogy soha ne kössék elvtelen kompromisszumokat. Ez értelmetlenné tenné a legfontosabbat. Ilyen kompromisszumokra általában olyan emberek hajlandóak, akiknek a hatalom öncél. Számomra a hatalom mindig eszköz bizonyos társadalmi célok elérésére, melyekért a múltban is harcoltam. Meg merem kockáztatni, hogy nem változtam, nem áldoztam fel egyéniséget és elveimet a hataloméért, mert ez utóbbi számomra valóban nem öncél.

– *Nem érzi úgy, hogy jelenleg politikai életünkben politikai ideológiák uralkodnak: a politikai életet pragmatikus szempontok mozgatják?*

– Vannak természetesen ideológiák, de az ideológiák mögött mindig meghatározott érdekek állnak. Az ideológia – mint mindig a társadalmi szférában – részben a tényleges célok és érdekek megvalósulását, részben egy-egy csoport céljainak és érdekeinek az elfedését szolgálja. Az ideológia egyetemes jelleget tulajdonít ezeknek azáltal, hogy a társadalom eszméinek mutatja be őket. Történelmi szükségszerűségnek és így tovább. Leggyakrabban az az egyszerű tény húzódik meg emögött, hogy ezeket az eszméket prózai érdekek mozgatják.

– *Elkötelezettje ön valamely ideológiának?*

– Ha a demokrácia eszméit tekinthetjük ideológiának, akkor igen.

– *Nemrég egy politikussal folytatott beszélgetésemben azt találtam mondani, hogy a demokrácia keret, melyet különböző tartalommal lehet megtölteni. A politikus kijelentette, hogy a demokrácia a lényeg maga.*

– Mindkettőjüknek igazuk van. A demokrácia keret is, tartalom is. Inkább a célok és eszközök viszonyáról lehet beszélni. Ön küzdhet demokratikus célokért, ha ezeket világosan megfogalmazza, de ha nem demokratikus eszközökkel képzei el megvalósításukat, akkor ezek az eszközök előbb vagy utóbb megsemmisítik a célokat. Többek között ez volt a kommunizmus nagy tragédiája, mert céljait internálótáborok, milliók halála árán akarta megvalósítani. Ez volt a nagy utópia.

– *Az egészen közeli múltban gyakran voltunk tanúi annak, hogy egy demokratikus célt nem demokratikus eszközökkel akartak elérni.*

– Ilyen kísérletek, gondolom, mindig voltak. A kérdés az, milyen mértékben valósulnak meg a gyakorlatban. Vannak emberek, akik még most is – bár antikommunistának vallják magukat – kommunisták módjára viselkednek. Ezek valóban elhiszik azt, hogy nem demokratikus eszközökkel el lehet érni demokratikus célokat. Ez kegyetlen illúzió, melynek tragikus következményei lehetnek. Demokráciát csak demokratikus eszközökkel lehet építeni.

– *Ön azt mondta, hogy az ön számára a politika csak eszköz egy eszmény elérésére. Mi konkrétan az ön eszménye?*

– Egy demokratikus társadalom felépítése, melyben demokratikus intézmények működnek, egy polgári társadalom, melynek megvan a szükséges háttere ahhoz, hogy fenntartsa a demokráciát az országban: a többpártrendszer, a független szakszervezeteket, az egyetemek autonómiáját, a szabad sajtót.

– *Ezek nem csak olyan új jelmondatok, melyek lényegét a társadalom nem érti egészen? Sok tekintetben a kommunizmus mint emberi magatartás nem szűnt meg. Megint emlegetjük az egyenlőséget, az egyenlő esélyeket, a „kiszajátított vagyton újraszajátítását”. Nem tart attól, hogy ezek az egyenlősítő illúziók ismét meghatározó szerepet kapnak?*

– Ezt a kérdést kétfelől lehet megközelíteni. Először a valóságból kiindulva, hiszen a piacgazdaság konkrétan meghatározható. Ezen a téren szükség van privatizációs törvényre, kárpótlásra, földvisszaadási törvényre, banktörvényre, valamint biztosítani kell megvalósulásukat. A kérdés másik oldala – melyre ön is utalt – az, hogy miként tükrözi a köztudat ezeket a jelenségeket. Természetesen a helyzet bonyolult, nem pontosak az emberek elképzelései. Sokan azok közül, akik privatizációról beszélnek, úgy képzelik ezt el, mint a javak egyenlő újraelosztását. Az egyenlősítő elképzeléseket, melyeken két nemzedék nevelkedett, nem lehet egyhamar megszüntetni. Fokozatosan fognak eltűnni, az új gazdaság beindulásával, egy másfajta társadalmi rendszer kialakulásával.

– *Nem gondolja, hogy a társadalom következő csalódása a piacgazdaság lesz?*

– Biztos lesznek csalódások is. Elképzelhető, hogy az elkerülhetetlen szociális differenciálódás következtében újrarétegződik a társadalom. Feltételezem, hogy az elégedetlenek jelentős csoportjai kerülnek majd a centrumtól balra. Erre figyelmeztetnek a lengyelországi választási eredmények is.

– *Hisz ön a jó hatalomban, vagy a hatalom mindenképpen az elnyomás eszköze?*

– Minden hatalom így vagy úgy elnyomó szerepet játszik.

– *Hogyan küzd ön a hatalom népszerűtlen oldalával, az elidegenedés ellen?*

– Én a magam részéről soha sem akartam távolságot tartani az emberektől, soha nem éltem bele magam a hatalomba, mint olyasvalamibe, ami a többi emberrel szembeállítana. De érzem, hogy ez az iroda, a biztonsági szolgálat egyfajta távolságot teremtenek köztem és a barátaim között. Már maga az a tény, hogy nincs időm rájuk. A hatalommal járó elfoglaltság teljesen felemésztja az időmet. Egyre nehezebb fenntartani a régebbi kapcsolatokat, és a beszélgetések is mások, mint amilyenek voltak. Ez nagyon szomorú, nagyon kellemetlen, de tény.

– *Lehet hogy szomorú, de azt jelenti, hogy ön tisztában van a hatalom sajátosságaival, megértette, hogy ez a poszt nagyon sok kapcsolatot elhivataliasodásával jár, vagyis, hogy nagyrészt lemondott saját értelmiségi szerepéről. Aggasztó, hogy az értelmiség képviselőinek jelentős része, akik bekerültek a hatalomba, még nem ébredtek ennek tudatára. Továbbra is szeretnék ezt a két szerepet egyszerre eljátszani, de emiatt elég sok baj hárul társadalmunkra. A ketősség ingerültté teszi az érintett értelmiségieket, és hétköznapjainkra is rányomja bélyegét.*

– Érdekes megfigyelés. Ha ez így van, a helyzet meglehetősen csüggesztő.

– *Ez a beszélgetés egy politikusokkal folytatott interjú-sorozat befejezése. Riportalanyainknak ugyanazokat a témákat vetettük fel. Az egyik konkrét kérdés, amit feltettünk, az ország jövőjére vonatkozott. Eddig senki sem tudott konkrét választ adni arra, hogyan látja ezt a jövőt. Vajon a politikusaink tudatában tapasztalható tisztázatlanság csak a jövőre vonatkozik, vagy azt jelenti, hogy nem kívánnak olyan álláspontot képviselni, mely másnap már kompromittálná őket. Nemrégiben ön egy olyan harci zászlót ajándékozott egy katonai egységnek, melyet pravoszláv lelkész szentelt fel, s ez kifejezetten vallási jelleget kölcsönzött a szertartásnak. Milyenek ön szerint a bolgár hadsereg új eszméi? Milyenek kell lennie ön szerint az egyház és az állam kapcsolatának a jövőben?*

– A demokratikus hagyományok helyreállításakor magától értetődik, hogy az egyházat és a vallási szertartásokat érintő minden korlátozás is megszűnjön. Régi hagyományunk, hogy bizonyos alkalmakkor a bolgár hadsereget az egyház szenteli meg. Ez nem jelenti azt, hogy a hadsereget erőszakkal vallásossá akarnánk tenni. A vallásos ünnepek megrendezése a történelmi hagyomány tiszteletét jelzi, hálából azért, hogy a bolgár nemzet fennmaradt, és a keresztény civilizációhoz tartozhat.

– *A hagyománynak ez a felújítása nem vezethet-e a társadalom klerikalizálódásához?*

– Nem, ez semmiképpen sem történhet meg. De lehetséges, hogy vannak olyan társadalmi csoportok, melyek erre törekszenek.

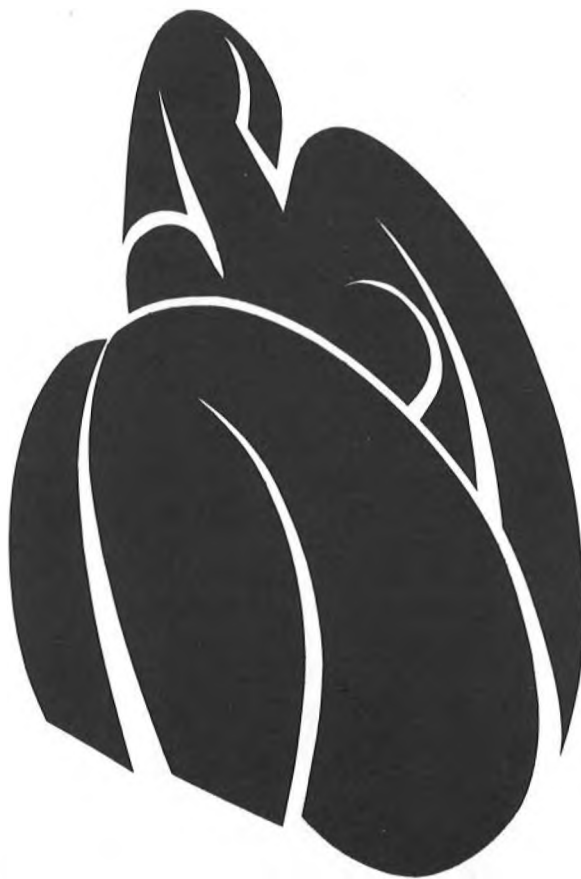
– *A franciáknak van első, harmadik, ötödik köztársaságuk, és mégis őrzik hagyományaikat. Nincs az az érzése, hogy voltaképpen régi dolgokat ültetünk át erőszakosan a mába?*

– Valószínűleg vannak, akik ilyen visszatérésre vágyanak. De egészében a társadalom nem léphet hátra. A hagyomá-

nyokat is csak bizonyos határokon belül támaszthatjuk fel. A tradíciók nem helyettesíthetik a mindennapi életet, aligha oldhatják meg azokat a valós problémákat, melyekkel jelenleg társadalmunk küszködik.

– *Egy politikusunk azt állította, hogy az emberek biológiai nem egyenlőknek születnek. Egyetért ön ezzel a véleménynel?*

– Ez igazolt tény. Az emberek más-más adottságokkal születnek, képességeik különbözőek. Ez nem rasszizmus,

éppen ezért kell a demokráciának egyenlő esélyeket adnia a nem egyenlőknek.

– *A kárpótlás nem sérti ezeket az egyenlő esélyeket?*

– Bizonyos összefüggésben igen. De úgy gondolom, hogy idővel minden a helyére kerül. Aki jó képességű például ahhoz, hogy üzletember legyen, bankár, kereskedő, annak sikere lesz. Aki nem, csak elpazarolja azt, amit kapott. Ennél sokkal fontosabb az egyenlő cselekvési lehetőség megadása.

– *Nem vagyok biztos abban, hogy egyenlő esélyekkel indul az, aki 2000 hold földet kap, és az, aki 20 holdat. De térjünk vissza a hagyományhoz. Úgy gondolom, hogy ebben a pillanatban mintha elterjednének bizonyos rítusok, melyek kimondatlanul is gyakorlatilag kötelezőek. Például nem illendő ma valamibe belekezdni anélkül, hogy meg ne szentelnék. Nincs olyan érzése, mintha az emberek újra félnének?*

– Ilyen esetekben mindig túl lelkesek az emberek, hajlamosak szélsőségesen reagálni. De rövid bizonytalanság után a dolgok a helyükre kerülnek.

– *Tehát ön szerint az emberek nem félnek?*

– Azt hiszem, nem. Habár a félelmet nem lehet könnyen száműzni. Az elsődleges reflexek az emberi tudat legkonzervatívabb területe, különösen, ha olyan jelenségek tűnnek fel, melyek ingerlik ezeket a reakciókat.

– *Nem gondolja, hogy a félelem akkor jelenik meg, amikor a hatalom ködös, nincs világos politikai arculata? Az emberek nem érzik valójában a politika jelenlétét, és nem tudják, hogy mit gondoljanak róla. Ilyenkor ez a bizonytalanság félelembé csap át.*

– Régebben az emberek attól féltek, hogy túlon túl legitímált a hatalom. Akkoriban világos volt, hogy mikor mi fog történni. Ez arra kényszerítette az embereket, hogy automatikusan mellőzzék azokat a cselekvéseket, melyek a hatalmat provokálják. Most bizonyára félnek az átmeneti társadalomra jellemző kialakulatlaniságtól. Még mindig nem kristályosodtak ki az intézmények, politikai pártok, programjuk, szándékaik, ideológiájuk... De ez a félelem egészen másból ered.

– *Kötelező Bulgária elnökének, hogy republikánus legyen?*

– Igen, szigorúan kötelező. Ezen a poszton olyan embernek kell állnia, aki köztársasági meggyőződésű.

– *Hogyan látja Bulgária földrajzi, stratégiai orientációját? Nem aggasztják önt azok a gyanúsítások, melyek szerint Bulgária Amerika, és nem Európa felé orientálódik?*

– Nem aggasztanak, mert mi határozottan az európai struktúrák felé törekszünk. Nemcsak hirdetjük ezt, gyakorlati lépéseket teszünk ezért. Bulgária már az Európa Tanács társult tagja, és remélem, hogy rendes taggá lépünk elő. Tárgyalásokat kezdünk az Európai Közösséggel való társult tagságunkért. Legkésőbb 1992 végéig felvesznek minket, elfogadják társult tagságunkat. Mindez Bulgária határozott Európa-orientációjára utal.

– *A bonyolult balkáni helyzet közepette felvetődik a kérdés, hogy ha ne adj' isten a szerb hadsereg megtámadna, számíthatunk-e nemzetközi garanciákra?*

– Erre jószerivel nem kerülhet sor.

– *A nemzetközi garanciákon kívül még min alapul nemzetbiztonsági koncepciónk?*

– Ilyen kérdéseket tesznek fel nekem a Bolgár Szocialista Párt Legfelső Tanácsából is. Persze csak viccelek. A nemzetbiztonság szempontjából a legnagyobb veszélyt az ország első bizonytalansága jelenti. A helyzetet destabilizálhatják etnikai ellentétek, szociális konfliktusok, súlyos gazdasági gondok, melyeket a hatalom nem képes megoldani. Előttünk áll a Szovjetunió és Jugoszlávia példája. Mi tette tönkre ezeket az államokat? Összeroskadtak a belső ellentmondások súlyától. Ami Bulgáriát illeti, senkinek sem áll szándékában megtámadni. Számunkra félelmetesebb az ország destabilizációja. Ezért lassú haladásunk egy békés átmeneten keresztül (mellyel többen nem értenek egyet) tulajdonképpen a legrövidebb út a demokrácia felé.

– *Ön nem fél az etnikai problémáktól?*

– Tisztában kell lennünk azzal, hogy ez nem a törökök, hanem a bolgárok problémája. Ennek a kérdésnek a gyökere demográfiai jellegű. Erről a nacionalisták hallgatnak, mert nem akarnak visszaemlékezni azokra a folyamatokra, melyek néhány évtizeddel ezelőtt mentek végbe. A bolgár etnikumot az elmúlt harminc-harmincöt évben a gazdaság átalakítása, vagyis az erőszakos szövetkeztetés, a bolgár

nemzet tulajdonának kisajátítása tette tönkre. 1944-ben a bolgár lakosság nyolcvan százaléka falun élt. A fiatalok, akik föld nélkül maradtak, elindultak a városokba, hogy a nehéziparban dolgozzanak, és pincében, padláson laktak. Ebben a nyomorban hogyan is gondolhattak volna egynél több gyerekre. Természetesen nem vagyok annyira naiv, hogy azt gondoljam, ha visszaadjuk a földet, a fiatalok azonnal visszarohannak a falura, és népezzé teszik családjukat. Olyan folyamat ez, mely legalább húsz évig eltart. De számomra ez az etnikai probléma hosszú és nehéz gyógyításának a módja, mert ismétlem, ez a kérdés alapvetően demográfiai.

– *A hagyományos, patriarchális családmodellhez való vonzódása késztette-e önt arra, hogy hölgyet válasszon al-elnökjelöltnek a választási kampányban?*

– Aligha ez volt az okom. Inkább Blaga Dimitrovának a politikai életben elfoglalt helye. Nemcsak az 1989. november tizedike körülötti időszakra gondolok. Blaga nagyon régóta belső ellenzéki. Határozott helye van a bolgár nemzet életében, és nemzetközi tekintélyt is élvez.

– *Mi a véleménye a bolgár belső ellenzéknek nimbuszának a megkopásáról? Közülük sokan ma már nincsenek a társadalmi élet középpontjában, a perifériára szorultak.*

– Nem hiszem, hogy ez a pontos helyzetkép. A hősi korszak mindnyájunk számára lezárult.

– *Mégis azt mondta, hogy Blaga Dimitrova jelölésének egyik indoka ellenzéki múltja, hősiesség életrajza volt.*

– Senki sem tudja semmissé tenni egy ember életrajzát.

– *A politikai életben azonban az életrajzot különbözőképpen lehet magyarázni. Megeshet, hogy megfosztják mitikus tartalmától, amint ez több egykori ellenzéki személyiség esetében történt. Véletlen-e, hogy mostanában kezdtek el beszélni az úgynevezett „ék hadműveletről”, vagyis arról, hogy embereket építettek be az egykori ellenzékbe és így tovább.*

– Máskor is mondtam már, hogy ez az úgynevezett „ék hadművelet” agyszülemény. Sokkal inkább provokatív jellegű, mint valóságos. Ezt határozottan kijelenthetem, mivel ismerem a bolgár értelmiséget, részt vettem az ellenzék létrehozásában az első naptól fogva. Valószínű, hogy voltak fizetett ügynökök, de azok a személyiségek, akiktől a mozgalom függött, minden gyanún felül állnak.

– *Azt mondja, hogy a hatalom bizonyos célok elérésének az eszköze. Az elnöki intézmény jelenlegi formájában elegendő hatalmat ad önnek ahhoz, hogy elérje céljait?*

– Nem akarom saját céljaimat elérni. Az elnöki intézmény éppen elég lehetőséget ad arra, hogy több dolgot is véghez lehessen vinni.

– *Tehát nincs szüksége több hatalomra?*

– Hát a hatalom sohasem árt...

Itt mindnyájan elneveltük magunkat, mindenki maga tudta, miért.

fordította Krasztev Péter

Az interjút a *Kultura* című lap 1991. december 6-i számából vettük át. A beszélgetésben Georgi Lozanov, Andrej Ivanov, Koprinka Cservenкова és Hriszto Bucev vett részt.

Blaga Dimitrova

Most hetvenéves a Bjala Szlatinában született költő, író. Több mint ötven éve publikál. A magyar olvasó önálló kötetekből korábban prózaíróként ismerhette a szerzőt (Akik nem mertek szeretni, 1971; Szeretetre ítélve, 1973.). Számptalan nyelven, sok fordításban kiadták már első regényét is (beszédes a címe: Utazás önmagam felé), amelyet negyvenéves kora után írt, azóta más – nem szokványos – prózai munkája is olvasható világnyelveken. Belletrisztikát, majd drámát, majd irodalmi arcképet, majd esszét 1965-től ír; hat műve máig közöletlen. Elsősorban azonban költő. 1939 óta ír verset, tucatnyinál több verskötet jelent meg tőle Bulgáriában, tizennégy külföldön, huszonöt nyelvre fordították le versciklusait.

Írásaiért sok támadás érte, tiltották, megjelent művét (Lice: Arc című regényét) a könyvbörtönbe vitték. Az ötvenes évektől szerkesztő, mások írásainak megjelentetéséért küzd. (Korábban aspiráns Moszkvában, majd hazatérve elindul az építkezésekre, a bányákba, két évig az ősi Rodo-

pe-hegységet járja, lelkes, tudósít. „A nehézségekben mindenütt valami közös, eufórikus sorsot éltem át akkor... Nagyon sok volt, ami a nemzedékemre szakadt” – vallotta négy évvel ezelőtt egy a magyar olvasóknak szánt beszélgetésben.) 1966-tól 1972-ig ötször járt Vietnamban, részt vett az összes Vietnam védelmében tartott konferencián. 1988 végén egyik alapító tagja a Glasznoszt Klubnak, a bolgár másként gondolkodók, a volt ellenzék egyik legismertebbike lesz.

Költészetének besorolása nem a jelzőkön múlik. A költő tudja a szót, a szólást, az írást, a tettet. A szabadvers mestere, versgondolkodása legtöbbször eredeti, szóhasználata éppen nem akadémikus; különösen az utóbbi évtizedben stilisztikáját megújítva a „kompromittált” nyelv(i sablonok) helyett a szóteremtést is költői feladatnak tekinti.

Szondi György

Az arc

*Amikor megszületsz, kerek az arcod,
sima, mint a kavics,
amit lecsiszolt az idő
határtalan folyója.
Aztán, még gyakorlatlanul
formálni, vésni kezded
az arcodat ebből az engedetlen
szilárd anyagból,
az elfödött erek összefutnak,
lendületük makacsul
egy irányba vinne,
hogy megismételd valaki más vonásait.
Egymagad vagy pusztító és teremtő.
Minden mozdulatod nyomot hagy,
ráncol, reddt, árnyékokat,
a jellem kifejezéseit, a büntudat torzulásait.*

*Míg saját arcodat meg nem teremtéd,
amit a halál se törölhet el.*

fordította Székely Magda

Felismerés

*Annyi az ember,
amennyi megmarad neki,
mikor már mindent elveszít.*

fordította Székely Magda

Tiltott tenger

21

*Nem tanultam meg élni oly
egyszerű eleganciával,
ahogy az Úr madarai.
Lesz-e még időm legalább,
hogy azt a méltóságot megtanuljam,
amilyen a madarak halála?*

*Figyelmeselem vizslatom
halottaimnak porból felvilágító
arcvonásait.
Elvesztek a csatán, amelyről
eleve tudták, elveszett,
de megőrizték az egyetlenegy
formát, amit a halál meghagyott.*

*Megérintem a kövek homlokát,
még most is melegíti
egy lüktető ér.
Mire gondoltatok a végén, magányos asszonyok,
amikor elhagytak az élők,
amikor elindultatok.*

*Ha én indulok majd, tudom,
nem hagytok el,
halottaim.
Majd szétekint a lelkem,
s látja csöndes kíséretét,
a madarak útrakelt árnyait.*

23

*Enyém volt a tenger és a rettegés a mélytől.
Enyém volt a napsütés és a rettegés a sötétől.
Enyém volt a hegygerinc és a rettegés a pusztaságtól.
Enyém volt a szerelem és a rettegés a kudarctól.
Enyém volt a van és a rettegés a nincstől.*

Enyém most a nem-rettegés-ama-semmitől.

56

*Semmi se vész el utánad,
egy szem homok se
lábad nyomából.
Egy szikra ég se
széthullhatatlan tekintetedből.
Megperzselt ajkad
egyetlen tajtékcsöppje sem.
A tenger egy pikkelye sem
pórusod útvesztőiből.
Semmi se vész el utánad.
De a számodra – minden.*

Semmi, mindenek ellenére.

fordította Székely Magda

Rizsszemek

*Minden utam a szívemből indul,
könnyű útban hát nem bízhatok.*

*

Minden hiba az igazsághoz kalauzol engem.

*

Kutyaugatás cáfolja a pusztát.

*

Homok – valaha kő volt, valakit megdobtak vele.

*

Mennydörgő felhő – holnapi tócsa vagy!

*

A könny tengersója származásomra emlékeztet.

*

Hogy nem halt bele a föld a vérzésbe?

*

A fa a végtelenséghez intézett kérdés.

*

Utamat keresve eltévedtem.

*

A magambazárkózás szellőztet.

*

Kalickában szél az én gondolatom.

*

Forrás légy vagy tenger?

*

Nem az út fáraszt – az egyhelyben tipródás.

*

Szomjúságunk teszi édessé a vizet.

*

Sebein át lélegzik a föld.

*

A veszély mentett meg engem a legveszélyesebbtől – a közönytől.

*

Árnyékán át lépek kapcsolatba a fával.

*

Esőként vonulok, a földben lelem otthonom majd.

*

Mint magokat nyeli el lépteim a föld.

*

Szerelem nélkül horgonytalan hánykolódik szívem.

*

Leszáll az ég a mocsárba, s nem is lesz zavaros.

*

Ha mi az enyém bizonynal – a semmi.

Konsztantin Pavlov

Pavlov 1933-ban született. Gimnáziumi tanulmányait Szófiában végezte, majd jogot hallgatott. Első verse 1947-ben jelent meg. Hol ironikus, hol szarkasztikus alaphangú epigrammáit és verseit eleinte szinte valamennyi központi lap és folyóirat közölte, aztán két évtizeden át egyetlen verset sem publikálhatott. Hiánya jelenléténél is érzékelhe-

több lett, s legenda szövődött köré. Egyre többen emlegették költői világát, amely a tények és események kis sugarú körének tágítására ösztönözte. Az élményektől a gondolatiságon keresztül eljutott a látomásig. Ideálja a távoli elemeket szikráztató kép. Groteszk képzuhatagból álló szabadversei mégsem fárasztóak.

A mitológia csődje

*Leányok, ifjak, mind sebesütek,
az erdei forrásoknál ültek.
Elűzte vérük a vízitündért,
kakasok szava hajnal tűntét.
Futott pőrén a sok vízitündér.
És elbújtak fehérlőn, mesésen
az örök szoros ölelésébe.*

*Leányok és ifjak fogadták így,
rozsdás, rekedt dallal a golyókat.
Az a vitéz pedig, aki szopott
tizenöt, húsz, huszonöt, harmincöt...
nem emlékszem már, hány évig is,
meghalt odaadó anyjának
kiszáradt, elapadt emlején.*

fordította Utassy József

Prelűd – a pókok

*Nem szellőztették a panteont mostanában.
A sarkokban, szegletekben
pókhálók feszülnek.
A pókhálók sírontúli hárfákhoz hasonlítanak.
Égi húrok ezreivel.
A szálakat a pókok idegesen rángatják –
valami végletesen gyászosat akarnak eljátszani,
és végtelenül derűset is ugyanakkor.
A szálak elszakadnak.*

fordította Utassy József

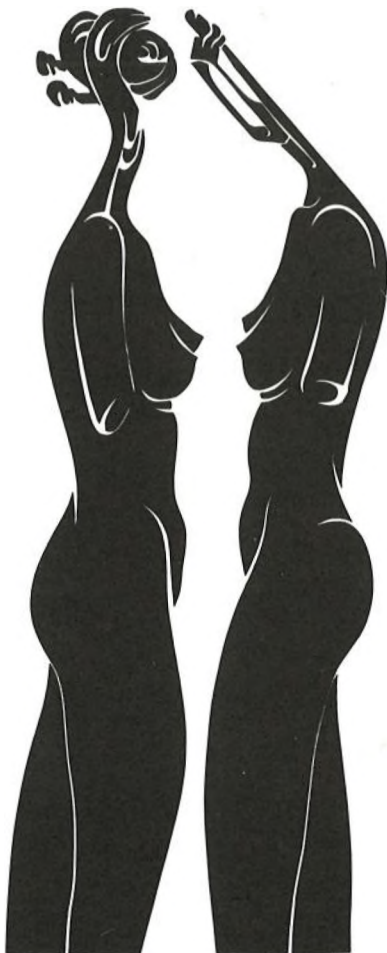

Naftalin

Ah, a zsoké nadrágja, sajna,
jobban emlékeztet bennünket
a zsokéra, mint maga a zsoké, mert
ugye, ő... ó, istenem, ha elképzelem...
De róla később.
A nadrágszár kipúposodik a térdeken
előre és oldalra,
ragyog a bőrrel alábélelt ülep.
Ez elég,
hogy újra lássuk:
a tartást,
a startot,
a finist.
És leginkább a győzelmet,
ami katasztrófával végződött
az utolsó versenyen.
Concours hyppique!

Ó, naftalin!
Kristályok csillagképe!
Te szúrod meg őt!
Te szúrod meg a molyt,
ami ragadozva kúszik fölfelé
a zsoké nadrágszárán.
A lágyékán!
A moly felnyihog!
Felszökken a fájdalomtól!
A ruhásszekrény üvegén,
mint nagyítón át:
vad ló,
lasszóval fogott musztáng,
be nem tört vadállat,
ugrás föl – meggömbülve,
ugrás oldalra,
ugrás az ellenkező irányba,
a hátsó lábakra.
Lassan elcsendesedik majd,
megadja magát.
De miért rezzenek össze én!
És miért ez a kéjes kívánság,
hogy egy ugrással csörömpöljek át
a szekrény üvegén?
És hogy megragadjam a lovacska nyakát?
Hogy belevágjam sarkamat a vékonyába?
Nem kellene néznem.

*De most megértem a laboránsnőt.
 Megértem szégyenét,
 ok nélküli pirulását:
 A mikroszkóp látómezejében
 hatalmas mikróba:
 ugrások – fölfelé, oldalra, vissza.*

*Vad ló!
 Szép ló!
 Erotikus áram remegteti a laboránsnőt –
 az izgalom, hogy megszelidítsd a megszelidíthetlent –
 hogy meglovagold ezt a mikroszkópikus lovat,
 hogy megzabolázd a combjaid között...
 Reszketnek a laboránsnő combjai.
 Reszket a mikroszkóp fókusza.
 Nincs lovacska,
 csak érthetetlen szégyen van:
 Nem! Nem a levett lovas szégyene,
 nem! –
 a cselekedet nem szégyenít meg.
 Valami más –
 mindnyáján értjük,
 de ez kétszer olyan szégyenlőssé tesz bennünket.*

Idáig minden –
többek között.
Emlékezzünk most a zsokéra:
az utolsó startra
és a győzelemre,
ami katasztrófával végződött.
A ló neve Naftalin volt.
Micsoda ötlet!
Micsoda egybeesés!
A terepen – ahol járása tigrisé!
Az akadályokon – ahol röpjelése madaré!
És amikor megtorpant a finisben,
és amikor porban fürdette a zsokét,
maga aratta le a tapsokat!
Öreg ló volt!
Tapasztalt ló volt!
Ravasz volt!
Naftalin!
És amikor...
Mi?
A temetési menetben
fekete bársonnyal leterítve,
legelői lépkedett szépen,
senki nem gondolt a zsokéra –
mindannyian őt nézték!
A győzelmek trófeái pedig
annyira de annyira illettek hozzá!
Az övéi voltak!
Csak az övéi!
Immár.
Lám, ez érthető.
Minden úgy van, ahogyan kell.
A ló megöli a lovast –
nem most először.

A ruhásszekrény panteon:
a zsoké nadrágjai,
az ezredes zubbonya,
a tábornok lampaszai,
az apáca fehérneműje,
az áruló kendője,
a koldus tarisznyája,
a kesztyű,
a selyemharisnya,
és a harisnyaszárba dugott bankjegy
és...
És világos, hogy ez nem halhatatlanság,
sőt, nem is hosszú-életűség.

*Ó, naftalin!
Kristályok csillagképe!
Szúrd meg!
Szúrd meg a molyt!
Hogy felszökkenjen!
Hogy fölnyihogjon!
Hogy bolondul hányja-vesse magát –
a nadrágokon,
a lampaszokon,
a váll-lapokon,
a kőtáblákon!
Agonizáló életből
változtasd viharrá.*

*Vagy?
Valójában?*

fordította Utassy József

Beteges érzékenység

*Megrendítő kép fogadott otthon –
farkukat harapdálták az egerek,
gyenge lábuk összegubancolózott.
Pókok rágicsálták
(ugyan hányadszor már!)
egy tavalyi dongó koponyáját.
Kinyitottam az ablakokat
és az ajtót.
Ám nem volt erejük
kimenni,
hogy máshol keressenek
megélhetést.*

fordította Utassy József

Roszen Ruszev

E számunk címlapjának tervezője és illusztrációinak készítője Dobrudzsában született 1946-ban, 1980 óta Budapesten él. Szófia-i előtanulmányok után a Magyar Iparművészeti Főiskola gobelinszakán szerzett diplomát, s alma materében képezte tovább magát.

Tizennégy önálló kiállítása volt Budapesten, bolgár városokban, Hollandiában és másutt. Részt vett csoportos és országos kiállításokon második hazáján kívül egyebek között Oslóban, Bécsben, Strasbourgban, Brisbane-ben, Moszkvában, Torontóban, Szófiában. Rajzai, grafikái, gobelinjei megtalálhatók magyar, bolgár, holland és egyesült államokbeli galériákban és múzeumokban, francia, belga, ausztrál, holland, amerikai és egyéb magángyűjteményekben.

Mintegy másfél évtizedes hivatásos művészi pályafutása alatt számos műfajban próbálta ki erejét. A gobelinek tervezését és kivitelezését fekete fólia meg színes papírapplikációk követték, majd színes ceruzarajzok kerültek többségbe; mostani időszakát a fekete-fehér variograph rajzok jellemzik.

Már „második korszakában” megmutatkozik régvolt kultúrák iránti vonzalma: a 10–11. századi kínai hard-edge-technika eszköztárából merítkezik. Mai műveinek ihletője szülőföldjének mitológiája. „Rajzaim hősei balkáni mondák és legendák alakjai, kentaurok, amazonok, soha nem létező lények és szörnyek, egy álomvilág szülöttei. Egy már tudunkban is elsüllyedt panteista kozmosz teremtményeivel társalkodom, akik egy kicsit talán mégis korunk szereplői is.”

Jordan Jovkov

Sibil

RADKA A KAPUBAN ÁLL,
DÉLCEG MUSZTAFÁRA VÁR...

NÉPDAL

Sibil, a rettenetes hajdut, aki után a kirszerdások és legényei tűvé tették a környék minden zegét-zugát, elhatározta, hogy búcsút mond a hegyeknek, s feladja magát. Futótűzként terjedt el a hír másnap, de senki sem hitt benne. Sibil keveset törődött ezzel. Sietős volt a dolga, s másra gondolt.

Az járt az eszében, hogy amikor mintegy két hónapja még a Kék Sziklák magas csúcsain tanyázott a hajdutokkal a kőszáli sasok szomszédságában, a völgybe tekintve nőket látott menni az úton. A hajdutok sosem támadtak meg asszonyt, s a szívükben sem volt a nők számára hely. De Sibil már sok törvényt megszegett, s nem tudta vagy talán nem is akarta megérteni, mi a különbség a jó és a rossz között.

„Asszonyok a pokol tornácán – gondolta –, nem is megvetendő zsákmány!”

Felállt, mit sem törődve azzal, mi lesz kíváncsiságának a következménye. A hajdutok nevetve indultak a nyomába, s foguk fehéren villogott, mint az éhes farkasoké.

Leereszkedtek a völgybe, keresztülvágtak a téli álmából még alig ébredező erdőn, s a Pokol Tornácán átvezető útra értek. Szörnyűséges volt ez a hely. Két ágban kanyargott az út, széles ívet rajzolva a szakadék két oldalán, s itt, a csapda két abroncsa között, már sok ember lelte halálát.

A hajdutok most is, mint mindig, elállták az utat. A szakállas férfiak fekete csuklyás arnautaköpenyükbe burkolózva félelmetesen s fenyegetően álltak villogó fegyverükkel. A kanyarból előbukkanó nők halálra rémülten torpantak meg láttukra, aztán szétfutottak, ki a hegynek, ki a völgynek menekülve. De a lábuk nem engedelmeskedett, s összeroskadva, egy helyben vergődtek, mint a megbsebzett madarak. A félelemtől megbénulva estek a földre, s zokogtak.

A hajdutok mozdulatlanul, részvét nélkül álltak, s még csak rájuk sem pillantottak. Más kötötte le figyelmüket: az úton egy fiatal és szép teremtés maradt. S micsoda öltözetben! Kék selyemruhát, skarlátvörös atlaszmellényt viselt, ezüstcsatokkal, sujtásokkal díszített jeruzsálemi köténnyel. Nyakát súlyos, nagy aranytallérokából, régi török pénzekből készült lánc övezte. Csak nem esküvőre indult ebben a díszes ruhában? Vajon az apja megőrült, hogy őrizet nélkül engedi el ide a hegyek közé?

Sibil előrelépett, a lány nyugodtan nézett vele farkaszemet. Összehúzott, szép ívelésű szemöldöke vízszintes fekete vonalnak látszott, s piros ajka indulatosan remegett.

– Ejnye! – kiáltott a leány, a hangja furcsán csengett a zokogó asszonyok között. – Menjete a dolgokra! Nem szégyellitek magatokat, asszonynépet megtámadni?

A hajdutok, akiket szinte megbabonázott az arany nyak-

lánc látványa, e szavak hallatára inas karjukkal hadonászva feléje rohantak. Sibil egy legyintéssel megállította őket. Aztán megfordult, kihúzta magát, s végignézett a leányon. Fehér az arcbőre, karcsú a dereka, széles a szoknyája. Olyan, mint egy tündér! És milyen bátor! A férfi szeme vidáman szikrázott, nevetnékje támadt. De a leány megelőzte, s hangosan felkacagott. Barátságosra vált arca még szebb lett, s most látszott, hogy kék a szeme s fehérek a fogai. Sibil csodálkozva bámulta: mit akar ez a kis ördög?

Sibil maga sem értette, hogyan történt aztán minden. Az asszonyok magukhoz tértek, s bár félénken, mint az őzikék, körülvették őt. S mintha az egész hegység ragyogna a napfényben, a völgy mélyéről hallatszott a forrás csobogása, s az erdőben énekeltek a madarak. Sibil meg egy kövön ülve mosolyogva hallgatta a leány csevegését. Miről is beszélt? A jó ég tudja csak – a szavak semmit sem jelentettek, s feledésbe is mentek. De a szeme ragyogott, s öröm volt ránézni. A hajdutok meg a csodától szinte megszelídülten guggoltak mellettük, és csöndesen dohányoztak.

– Hát te vagy a Veliko kehája lánya – szólalt meg Sibil. – Radának hívnak, ugye? Hogy engedhetett el az apád? Ebben az öltözetben, aranylánccal s ékszerekkel?... Most elveszek tőled mindent!

– Hogyne! Vennéd ám! Inkább adsz nekem még, kevés a magamé! No nézd csak – kiáltott fel hirtelen, a férfira mutatva –, rongyos a kabátod ujj! Várj csak, megvarrom.

Sibil ránézett a kabátja ujjára, karjával a puska csövére támaszkodva ült: a piros posztó valóban elszakadt. Még fel sem fogta, tréfál-e vagy komolyan beszél-e a leány, már ott is állt Sibil előtt, olyan közel hozzá, hogy a férfi láthatta fehér arcán a selymes pihéket s ajka piros vonalát. Amikor Sibilre nézett, a leány pillantása gyengéden, édesen ragyogott. Huncutul mosolygott a férfira, megfogta a szakadt kabátujjat, s ajkai közé dugta a tűt meg a cérnát.

– Ne mocorogj! – szólt a férfira szigorúan. – Elkezdem. S vegyél valamit a szájadba, nehogy az eszedet is odavarrjam. Legalább azt tartsd meg!

Mindnyájan nevetésben törtek ki.

– Hallgass ide – folytatta Rada. – Jobb, ha megnősülsz, legyen, aki megfoltozza a ruhádat. Ne kelljen rongyokban járnod, mint egy...

– Mint egy minek?

– Mint egy cigánynak!

Sibilnek elsötétedett az arca. Az asszonyok félve tekintgettek egymásra.

– Megnősülnék – mondta Sibil –, de nem kellek a lányoknak!

– Ugyan már, hogyne kellenél! Ilyen délceg legény!

– Nos, gyere hát te hozzám feleségül!

– Kicsoda? Én? Hegy-völgy az útja, bocskor szorítja. Ki az? Hajdut. Nem hozzám való. Nem akarok én hajduthoz feleségül menni!

Sibil újra elkomorodott. Rada észrevette az asszonyok könyörgő tekintetét, s gyorsan helyesbítette:

– No jó, talán mégis hozzád megyek. De meg kell kérned a kezemet az apámtól, Veliko kehájától.

Majd kis szünet után hozzátette:

– S Murát bégától, a kirszerdártól is... No ez készen van. Látod, hogy varrtam meg? – kérdezte, s leengedte a kabát ujját. – Ez emlékeztessen rám. Viseld erőben, egészségben.

Sibil ránézett s nevetett. Még beszéltek egy keveset,

majd az asszonyok elindultak, s Sibil elkísérte őket a hegy aljáig, ahol már véget ért az erdő.

Tavaszi volt, amikor ez történt. A völgyben csak itt-ott hajtott ki a bükkök zöld lombja, s a többi fa még csak rügyezett. Sibil mosolyogva tért vissza a hegyekbe. Társai csendesen, földre szegzett szemmel követték. Fekete holló keringett a fejük fölött, s károgott baljóslatúan. Sibil észre

sem vette, de a hajdutok csoportba verődve morogtak. Asszony keresztezte útjukat, egy szép asszony. S ez rozszat jelenthet.

Múlt az idő, egyre melegebb lett. Virágoztak a vadszilvafák, s a körték is sűrű lombba borultak. Egy szép, napsütéses, derült és meleg napon megszólalt a kakukk. Sibil babonásan számolni kezdte a kakukkszót, hogy megtudja, hány évet ér még meg. De azután eszébe jutott, hogy milyen öreg, s úgy tűnt neki, hogy elmúlt már a fiatalsága. Radára emlékezett, s mosolygott.

„Micsoda különös keveréke az asszonynak, gyerekek s manónak – gondolta. – És milyen jól illett hozzá minden. Amit mondott, okos, amit tett, kedves volt.”

S maga előtt látta, amint a tűt meg a cérnát az ajka közt tartva ránéz.

„Nemcsak tűt, hanem akár egy kést is tarthatna a foga közt – sóhajtott föl Sibil elgondolkozva. – S még örülne is az, akit azzal a késsel megölnek!”

Ekkortájt haladtak át a kereskedők a völgyben. A hajdutok feltartóztatták őket. Megrémülve, viaszszárga arccal alig-alig ültek a nyeregben, várva, hogy Sibil megszólaljon. De a hajdutok vezére nem nyitotta fel velük tarisznyájukat, s nem nézte meg azt sem, hogy mit rejtenek a tüszőjükben. Erről-arról beszélt, mintha a forró kását kerülgetné, emlegette Veliko keháját, s végül Radát is szóba hozta. A hajdutok lesütötték szemüket, s arcuk a szégyentől égett. Sibil útjára bocsátotta a kereskedőket, elkísérve őket egy darabig, s nagy hangerővel bízta rájuk a Radának szánt üdvözlést.

A hajdutok semmit sem mondtak Sibilnek, de nem mertek a szemébe nézni. Amikor este visszatértek a Kék Sziklához, a sasfészek közé, s Sibil lefeküdt aludni, a tűz mellett maradtak s beszélgettek. A hegyek között semmi sem változott, s a búvóhelyük biztonságos volt. De mégis nyugtalanul, félve néztek körül. Ha valahol egy róka ugatott, úgy tűnt nekik, ember köhög. Megreccsent egy ág – azt hitték, jön valaki. Összebújtak és sugdolózva nézték a nyugtalanul forgoló Sibilre, aki álmában nyögött, s beszélt valamit. Aztán felálltak, s útra készültek. Nem ölték meg vezérüket, de elmenekültek tőle, mint a pestisestől.

Sibil egyedül maradt. Ekkor a császári kincstárból elrabolt pénz, az élők és holtak ujjáról letépett gyűrűk, a kolostorok és a templomok aránya, ezüstje – a barlangokban s a fák odújában összegyűjtött s elrejtett töméntelen sok kincs – mind Veliko kehája házába kezdett ömleni, Radának ajándékba. A leány minden üdvözlétére Sibil gazdag ajándékkal válaszolt.

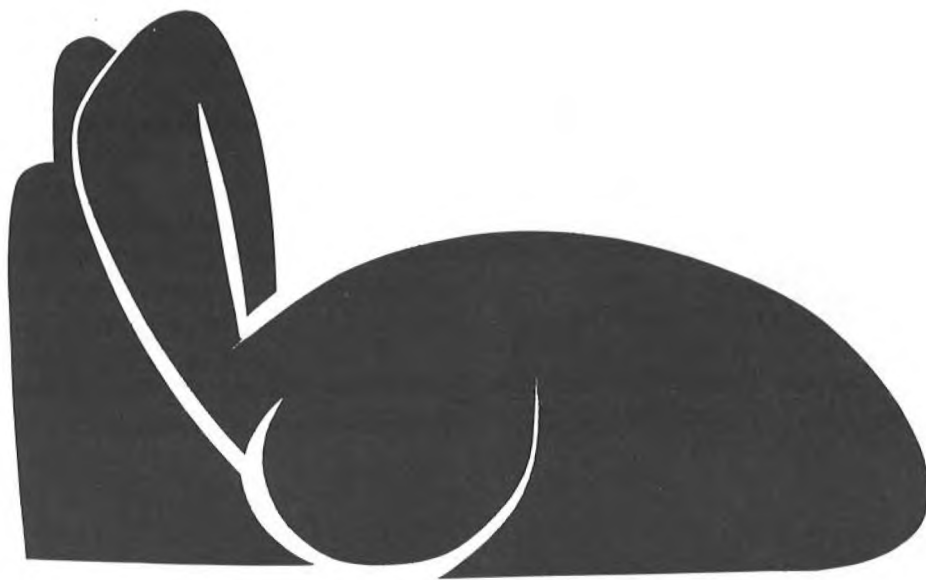
Azután érkezett az az üzenet, amelytől szinte elsédült: Rada hívta, menjen le a faluba. Az apja beleegyezett a házasságba, s Murát bég megbocsátotta a hajdutvezér minden bűnét. S annak jeléül, hogy igazat mond, a kirszerdár egy jeruzsálemi borostyán rózsafüzért küldött Sibilnek.

Hosszú ideig töprengett a férfi, nem csapda-e ez. Már mindenét odaadta, amije csak volt. Az erdő sűrű, zöld lombja között most párás volt a levegő, a tisztásokon magasra nőtt a fű, a bazsarózsa virágba borult, és kinyílt a zsályja, az erdei tündérek virága is. A völgyekből orgona- és hársillat áradt.

S amikor a szarvasok bőgése visszhangzott a vadonon

át, s örvösgalamb turbékolt az Öregerdőben, a kő, amelyre estéknként a fejét lehajtotta, kemény volt, s puskája súlyos teherként nehezedett a vállára. Nem bírta ki tovább, elindult a faluba.

Dél volt, amikor a Kék Sziklaktól útnak indult, s mire leért a völgybe futó útra s visszanezett a hegycsúcsokra, a sziklákra, a lenyugvó nap festette meg őket pirosra. De a sasok még most is ott keringtek a fehér szirtek s a szakadékok sziklás falai fölött. Ezek a hatalmas rablómadarak megszokták már a döghúst, s a sziklára telepedve sokszor marcangoltak emberi holttestet.

Szürküllött, kékes, ritka köd gyűlt össze a völgyekben, s a dombok fölött hosszú árnyékok kúsztak. A hegy csöndesen, töprengve állt, mintha Sibil nyomába nézne, s azt kérdezné tőle: „Hová?”

Sibil elszomorodott, kétség marta a szívét, mint a féreg. Leült egy kőre, s elgondolkozott.

Még egyszer megfontolt, átgondolt mindent.

Amikor újra fölemelte tekintetét, már felkelt a hold. Egészen más világ tárult a szeme elé. A hegy megváltozott: szétterült a ködben, s kisimult, mint egy fehér fátyolba burkolt kék fal. Az erdők meghúzódtak a sötét árnyékok között. Hideg szellő áradt a tisztásokról, s a fehér köd mint a kígyó, kanyarogva fonta be őket. A sötétben egy szentjánosbogár világított, fényes jeleket írt a fekete éjszakában, valami titkos üzenetet, aztán kialudt. Lent mélyen a völgyben valami énekelt – talán a folyó –, lágyan, édesen dalolt.

Sibil gondolataiba merülve bámult maga elé. A holdsugarak sárga fénye megtört szemében, s mint szakadt fonalak, felvillanva, határozatlan formában keveredtek össze, eltűntek és újra felcsillantak. De Sibil egy reá tekintő kék szempárt látott világosan, s egy vonzó mosolyt. Felállt, elindult a kék szemek, a kedves mosoly nyomába, s nem fordult többé vissza.

A három óvatos kopogásra, a halk suttogásra: „Én vagyok az, Musztafa!” – kinyílt az ajtó. Belépett szülei házába. A tűzhelyen égett a tűz, a falon árnyékok játszadoztak. Sibil pisztolyának az agyán, fegyvertáskáján s tarisznyájának fényes rojtjain felvillant a tűz visszfénye. Délceg, magas természetéhez a ház szinte alacsonynak tűnt. Sibil elfogta anyja tekintetét, s látta aggódó rémületét.

– Musztafa – kérdezte az anyja –, miért jöttél? Elmégy oda?

– Elmegyek.

– Mikor?

– Holnap.

Az öregasszony jól ismerte a fiát, s tudta, hasztalan kísérelné lebeszélni. Odakuporodott a tűz mellé, átölelte térdeit, s tekintetét a földre szegezve jajgatott:

– Musztafa, a kirszardár legényei már három napja egyre golyót öntenek, s késeket élesítenek. Az ujjukon próbálják, elég éles-e. Olyan élesek, hogy ha egy hajszálat rádobsz, azt is átvágják... A bajszukat pödrik, s erre, mifelénk nézegetnek... Musztafa, valami rosszra készülnek.

Sibil megfordult, ránézett, de a tekintete nem árult el semmit, s az öregasszony nem tudta, hallotta, megértette-e fia a szavait. Abba hagyta a siránkozást.

Sibil levetette az övét, lerakta aranyozott, vert agyú pisztolyait, damaszkuszi pengéit, ezüsttel borított löszertáskáját, mindazt, ami nehéz és felesleges volt most már számára.

A templomtéren, a kávéház nyitott ablakában odafent ült Murát bég, a kirszardár és Veliko kehája. A bég zord arccal, csöndesen elgondolkozva szívta csibukját. Veliko kehája azonban vidáman járkált körbe a szobában. Széles török salavárijának ráncai lobogtak séta közben. Időnként elővette tarka selyem indiai övéből az óráját, amely akkora volt, mint egy répa, megnézte s visszadugta. Aztán kezét dörzsölgetve megszólalt:

– Mindent előkészítettünk, bég efendi. Ne aggódj, a farkas most kelepcebe kerül...

A kirszardár előtt az asztalon két kendő fekszik: egy fehér meg egy piros. A megbeszéltek jelek a bozótban elrejtett zaptíék számára. Ha a bég az ablakból a fehér kendőt lobogtatja, az kegyelmet jelent, a piros kendő a halált jelképezi. Várnak, s figyelik az utcát. Senkit sem látni. Rada nem jelent még meg a kapu előtt, s Musztafa sem közeledik. Veliko kehája nem tudja tovább túrtöztetni magát, s a házába siet.

– Nos? – kérdi a bég a visszatérőtől.

– Minden rendben van. A legszebb ruháit vette fel, a vörös atlaszmellényt, kék selyemruhát. Ugyanúgy öltözött fel, mint amikor a hegyek között először találkoztak. Most, mint minden nő, a tükör előtt csinosítgatja magát, a szemöldökét igazítja nevetve.

– Mi nevetnivalót talál? – kérdezte a bég mérgesen. – Nem tudja, mi történik?

– Tudja, már hogyné tudná!

– Elmondta neki mindent?

– Hm... Hát nem egészen mindent. Hogy mondhattam volna? De nem... mindent, mindent elmondtam neki. Ne aggódj, bég efendi. Minden rendben van.

Eltelt még egy óra. Senki sem jött. Veliko kehája hazafut, ezúttal tovább marad el, de végül visszatér.

– Nos? – kérdi újra a bég.

– Hagyjuk. Most könnyek közt találtam. Sírt. A férfi anyja, az a vén boszorkány, meglátogatta. Csak került volna a kezem közé, majd megtanítottam volna egy s másra! Ott volt, efendi, s ki tudja, mi mindent fecsegett össze a lánynak. Most sír, a kezét tördeli. „Egy haja szálát sem engedem hogy meggörbüljön! – kiáltja. – Megszököm, elmegyek veled együtt a hegyekkel!” Ezek a nők, ezek a nők! Nincs mit tenni, ha egyszer ilyenek! No de most már szót értettem veled. Most majd kijön. Bármely percben megjelenhet a kapu előtt...

A kirszardár a szakállát simogatta, és semmit sem szólt. A csibukjának füstje kékes karikában gomolygott a feje körül.

S egyszer csak Rada a kapuban állt, s Musztafa feléje tartott. A kirszardár és Veliko kehája az ablakhoz futottak, s a függöny mögé rejtőzve visszatartott lélegzettel figyeltek.

Musztafa az út közepén halad. A napsugár ragyog a háztetőkön s a gyümölcsfákon. Az út végén, a messzeségben látszanak a helyek, ahol egykor Musztafa uralkodott. A férfi nem visel fegyvert. De ruhája csupa ragyogás! Öltönye arannyal hímzett kék brassói szövetből készült. A férfi karsú s magas, napbarnított arca kissé sovány, de szép és hősies! Kezében borostyánkő rózsafüzér meg egy piros szegfű – a rózsafüzér a bég, a szegfű Rada ajándéka. Már Rada közelébe ért, a lány felé tekint, őt nézi és mosolyog.

A bég fehér szakállát tépdeseve dörmögi:

– Ez aztán a férfi! Micsoda pompás legény!

– A kendőt, bég efendi, a kendőt! – kiáltja Veliko kehája.

– Micsoda férfi! – ismételteti a bég elragadtatva. – Micsoda pompás legény!

Veliko kehája megragadja a vörös kendőt, s az ablakhoz fut. A bég lefogja a kezét.

– Nem, csorbadzsi, egy ilyen pompás férfit nem szabad így elpusztítani!

– De a lányom! A becsületed! – ordítja Veliko kehája, kiszabadítja magát a bég kezéből, s meglengeti a vörös kendőt az ablakban.

Eldördülnek a puskák. Az ablak üvegei megzördülnek, a házak megremegnek, s mintha fekete árnyék hullt volna a földre. Sibil megáll rettenhetetlenül, délcegen. Eldobja a rózsafüzért, de a szegfűt tovább tartja, s karba téve kezét várakozik. Egy-két pillanat – elég az öröknek az újratöltésre. Valahonnan a házak felől sikoltás hallatszik. Sibil nem mozdul. Még egy sikoltás Veliko kehája házának kapujából. Sibil megfordul: Radát látja. A leány Sibil felé fut. Feléje nyújtja kezét, mintha meg akarná védeni, menteni. A férfi ölelésre tárja a karját. A puskák újra eldördülnek. Sibil elesik, arccal bukik előre, majd a hátára fordul. Rada mellette rogy össze.

S elcsöndesedik minden. Az utca kövezete fürdik a nap sugaraiban. A két holttest között úgy fekszik a vörös szegfű, mint egy vérfolt.

A kávéház ablakából – a templomtéren – valaki kétségbeesetten fehér kendőt lebegtet.

fordította Karlg Sára

Jordan Jovkov

Vitézfejek

A meredek domboldalakon, ahol fekete, kifeszített ívként sötétlettek az öreg tölgyesek, a falu századok óta nem változott. Ugyanazok maradtak körülötte a hegyek, a Dobromerica, a Bacur rétjei, a Gramovec sziklái és völgyei, ahol a kiáltást a visszhang hétszer verte vissza egymás után. És még sok öreg és változatlan dolog akadt ott, de az emberek megfélemedtek róluk, és amikor az egykori és a régi dolgokról beszélgettek, vagy a beliznai negyed öreg nyárfáját, vagy Ruszi Szapundzsija apót emlegették.

Senki sem tudta, hogy milyen idős a vén nyárfa. Bár a csúcsa már elszáradt és féloldalt dőlt, nem pusztult el, mint ahogy egyesek várták. Ruszi apó szintén nem öregedett meg. Szokása szerint kint üldögélt az utcán, a padon, házának fehér fala tövében, szundikált a napon, vagy nézte a szemközt lévő Balkán-hegységet. Évek óta így emlékeztek rá. A közelben, a szomszéd udvaron állt a nyárfa, és száraz csúcsa villaként dőfte az eget. Esténként az öreg fa levelei megremegtek, mint a pillangók, árnyéka átnyúlt a téren, és elért a fehér falig, amelynek tövében Ruszi apó üldögélt.

Amikor már egyre több falusi ember öltött városi ruhát, Ruszi apó szürke bugyogós nadrágot és vörös tűszőt viselt. Nyáron ingujjban járt, szép fehér ingben, amely foglalkozására emlékeztetett, és mintha a szappant dicsérné, amit készített. Ez egykor volt. Valamikor Ruszi apó mesterségét titok övezte, ám most, amikor mindenki maga főzte magának a szappant, rosszul ment a sora. Mégsem hallotta senki sem panaszkodni, úgy-ahogy boldogult, ő maga intézte az eladást, tiszta volt az inge, és mindig talált időt, hogy megpihenjen a padon – úgy, mint egykor.

Ezen a tavaszon is így üldögélt Ruszi apó. Üldögélt, és gondolkodott azon, mi igaz mindabból, amit a faluban beszélnek. Nem hitt az asszonybeszédnek, de maga is észrevette, hogy reggelenként a csorbadzsik összegyűlnek a templom melletti kávézóban, és valamiről gondterhelten sugdolóznak. Reggelenként Ali szubasi kiállt a konak elé, és órákig bámulta hol a hegyek csúcsát, hol pedig a falu macskaköves utcáit. És ugyanakkor a zaptiéék ott ültek a konak udvarán a lépcsőkön, komoran, rosszkedvűen, puszkával a kezükben, és lovuk felnyergelve várakozott rájuk. Valami történt, valami készült, de hogy hol, és ki van mögötte – azt Ruszi apó nem tudta. De úgy látszik, arról Ali szubasinak sem volt semmi fogalma.

Másvalamit is észrevett Ruszi apó. Ugyanott, a fehér fal tövében, ahol ő üldögélt, állt Milus varga műhelye. Milus Ruszi apó fia volt. Látni lehetett, hogy ásít a műhely ajtaja és egy kis nyitott ablak, amely alig volt nagyobb egy tenyérnél. Egy idő óta a műhelyben gyakran megfordult Penko

1876. MÁJUS 7-ÉN, PÉNTEKEN A VÁROSBAN HÍRE TERJEDT, HOGY NÉHÁNY BOLGÁR IFJÚ ZÁSZLÓT TŰZÖTT FÖL A BALKÁN CSÚCSÁRA...

A SZLIVENI HADZSI KIRO TABAKA KRÓNIKÁJÁBÓL

Dodovanjak. Mit keresett Milusnál? Dodovanjaknak tíz gyermeke volt, mind mezítlábasok, nem volt szüksége láb-belire, csélcsap ember volt, és naphosszat a hegyek között járt, kincset keresve. Szegény ember volt, szüksége lett volna a pénzre, de vajon mit keresett Milusnál?

Tegnap megint fiatal emberek jártak Milusnál. Beállítottak, és oly sokan gyűltek össze, hogy alig fértek el a kis műhelyben, és akkor Milussal együtt átmentek a házba. Milus vezette őket, Milus parancsolt nekik. Ruszi apó nem látott ebben semmi rosszat. „Fiatalok – gondolta magában – egyformán gondolkoznak, miért ne gyűlnének össze?”

Nem mintha Ruszi apó egyáltalában nem tudta volna, hogy mi készül. Valamiről ő is hallott. Tudta, hogy nehéz napok jönnek, hogy vihar támad, és nem akármilyen vihar, hanem szélvész – amikor dörög az ég és villámok cikáznak, mintha sárkányok hullanának a földre, amikor a felhők előtt sasok szállnak, és azok vezetik őket. Akkor olyan jég eshet, mintha kövek hullanának, és semmi sem marad ép-ségben. Ilyen vihar készült. Ruszi apó csak azt nem tudta, hogy a közelben vonul-e el, vagy rázúdul vajon a falujukra is.

Ilyen gondolatok jártak az eszébe, miközben odakint üldögélt a padon. Egyszer, amikor bement a házba, elhaladt a szoba mellett, amelyben Milus vendégeivel együtt meghúzódott. Hajnalhasadtáig maradtak ott, és vagy hallgattak, mint a holtak, vagy úgy énekeltek, hogy a cserepek is lehullottak a háztetőről. Ruszi apó megállt az ajtó előtt, és benézett a kulcslyukon. Benézett, és megremegett: Milus a szoba közepén állt. Az ő Milus fia hajdunak öltözve, magas fehér lábszártekercsét fekete zsinór övezte. Fején süveget viselt, oroszánjelvényvel, kezében szablyát tartott. Mögötte a többiek puskákkal gyakorlatoztak, egyesek a tűz mellett guggoltak, golyót öntöttek és gyutacsot készítettek. Ruszi apó mindent megértett.

Reggel újra kiült a padra, nézte a hegyeket, és mosolygott. „Mindent tudtál – akarta mondani –, de hallgatsz!” Távolról úgy látszott, hogy szundikál, de vidám volt, és szinte hangosan felnevetett, amikor látta, hogy Ali szubasi aggodalmasan néz körül és semmit sem lát. Nevetségesnek látta a csorbadzsikat is, amint bő bugyogójukat lengették, összegyűltek, és fontoskodva suttoztak, mintha markukban tartanák a világot. „Semmit sem tudtok ti – gondolta magában Ruszi apó –, semmit, de semmit! Volt, nincs Törökország! Össze fog omolni!”

És Ruszi apónak eszébe jutott, hogy a sok hír között, amely a faluban keringett, azt is hallotta, hogy két barát éjszakázott a zarándokházban. Egy könyvet hoztak magukkal, amelyet az athoszi kolostorban találtak, és amelyben

meg volt írva Törökország pusztulása. És ha abban így írják, akkor így is fog történni. Vége.

Ruszi apó tisztán látta, hová fejlődnek a dolgok. És félt is, meg örült is. Különbözik minden úgy folyt, mint régen. Jó idő volt, sütött a nap. A Balkán megszépült, alját körülfogták a kizöldült tölgyerdők, az erdők mélyén sötétebb fák álltak, a legmagasabb csúcsok pedig, az égre felrajzolva, mint máskor is, kékek voltak. Fölöttük úgy álltak meg a felhők, mint a tornyok. A faluban meg szinte kivirult a tavasz. A gyümölcsöskertek sűrű, nehéz zöldjében, a száraz kőkerítések fölött helyenként orgona kéklött vagy a virágzó akácfa sárga fürtjei függtek. Mezőlábas leányok futkostak házról házra, és hajukba piros tulipánokat tűztek. Meleg volt, szép volt az idő, így van ez mindig, amikor valami készül.

Világos nappal és ilyen szép időben azonban Ruszi apónak úgy tetszett, hogy semmi rossz nem történhet. Kápráztatnak hitte azt, amit a kulcslyukon keresztül látott. Csak nehogy megint felbukkanjon előtte ez a látomás! És bár úgy ült a padon, mint akinek földbe gyökerezett a lába, felállt, és Milus műhelyéhez indult. Meg akarta nézni, kérdezősködni akart.

Ruszi apó felágaskodott a kisablakhoz. Milus a munkapad fölé hajolva dolgozott. Öregasszony állt előtte.

– Ahogy mondtam neked, Milus – kérte az asszony, könnyezve –, úgy csináld meg. De szépen, erősen. És amennyit mondtam, annyit számíts, ne kérj többet, Milus...

Bejött egy fiatal menyecske, telt arca kipirult, majd kicsattant, szemöldöke vékony volt, akár a pióca. Fekete lábbelit rakott Milus elé, sárgaréz sarokkal, és gyorsan pergett a nyelve:

– Nesze, Milus, fogd, és csináld meg, minél hamarabb. Szükségem van rá. De figyelj ide, Milus, vigyázz, hogy jól csináld meg, erősen és szépen. És nehogy sokat számíts!

Ruszi apó nevetett. Az öregasszony szeme könnytől fénylett – ő is elnevette magát. A menyecske elvörösödött, mint a bazsarózsa, körülnézett, megtapogatta fejkendőjét, majd a ruháját – nem tudta, miért nevetnek.

– És te is keveset akarsz fizetni? – fortyant fel Ruszi apó.
– Az öregasszony legalább szegény, de te? Az apósodat felveti a pénz, annyi az aranya, hogy vékával mérí...

– Sietek, Milus – felelte a menyecske sértődötten.

Milus fölemelte a fejét. Nyakán ki volt gombolva az ing, látszott erős, hatalmas melle, nyaka olyan volt, mint a tölgy törzse. Kissé sápadt az arca, és szeplős is, szőke bajuszát felfelé pedri, de a szeme jóságos. Kék szemében fekete villámok ragyognak, amikor nevet. Ruszi apó szeme is ilyen.

Milus átvette a hozott cipőket, megnézte felülről, alulról, majd megkérdezte:

– És többet nem ad a javításért? Jól van, legyen úgy, ahogy mondja. Megcsinálom.

És elmosolyodott. Egy mosoly, amely felért egy ígérettel. Ezt tudják az asszonyok, és tovább nem alkudoznak. A menyecske kilibbent, és elszaladt a napos utcán. Nyögdecselve és sóhajtozva lépett ki az öregasszony. Odament Ruszi apó is a padjához. „Nem pénzért csinálja – gondolta magában Milusról. – Csak az a fontos számára, hogy mindenkin segítsen. Ennyi az egész.”

Eltelt még egy nap, majd újra néhány. Milus dolgozott. Szemkört deszkakerítés állt, mellette egy almafa. Gyakran jelent meg az almafánál Ljuca, a szomszédék leánya, és a műhely felé nézegetett. Este Milus odament a kerítéshez, az almafák ágai alá, és beszélgetett Ljucával. A nyárfa feketének és magasabbnak tetszett, és ágai mögött – mint az arany – fénylett a hold. Ruszi apó ott ült a padján, úgy tett, mintha semmit sem látna, de ezekben a percekben jutottak eszébe a legsúlyosabb gondolatok.

Majd megvirradt, és elisméltődött mindez előlről. Ali szubasi kilépett a konak elé és körülnézett. Dodovanjak eljárt Milushoz a műhelybe, mint azelőtt. Hirtelen bukkant elő valahonnan, fején a felesleges fekete kecskebőr süveggel, himlőhelyes arccal, rongyosan, porosan. Úgy látszott, hogy a Balkánból jött. Megállt, körülnézett, jobbra meg balra pillantott, azután berontott a műhelybe, mint az ürge a lyukba. Hosszan ült ott, és amikor elment Ruszi apó mellett, ártatlan arcot vágott, mint aki kettőig sem tud számolni. Ez mindig bosszantotta Ruszi apót, és egyszer meg is állította.

– Ej, Penko – szólt hozzá –, levágjuk őket?

– Levágjuk? Mit vágunk le?

– A káposztát.

– Miféle káposztát, Ruszi apó?

A végén Ruszi apó megmondta neki, miféle káposztára gondol, és olyan hangosan, hogy még akár Ali szubasi is meghallhatta, aki szokás szerint a konak előtt álldogált. Dodovanjak összeresztette, Ruszi apó szemébe nézett, és felfogta, hogy nem kell előtte titkolóznia. Attól kezdve mindig megállt Ruszi apó mellett is. Üldögéltek kettesben a padon, nézték a hegyeket, és beszélgettek. Az emberek látták őket, de nem tudták, miről beszélnek. Csak azt látták, hogy Ruszi apó időnként suhint egyet kezével, mintha vágna valamit. Vagy ugyanazzal a kézzel nyugtatja Dodovanjakot, mintha azt mondaná neki: „Túrj, túrj még egy keveset!”

De nehéz volt a tűrés, mivel a napok megteltek feszültséggel. Furcsa előjeleket láttak. A beliznai negyedben egy tehén kétfejű borjat ellett. Egy este pedig a hold, bár tisztán, fehéren kelt fel, egyszer csak elsötétedett, és olyan vörös lett a színe, akár a vér.

Valamivel azelőtt meg – ezt néhányan elhitték, néhányan nem – a templomban, amikor teljesen kiürült, és már senki sem volt benne a pópának segítő fiún kívül, aki a tömjénezőt szokta neki átnyújtani, Csodatevő Szent Nikolaj leszállt az ikonról, és beszélgetett a fiúval. És ezenkívül még sok hír járt a faluban. Mi mindent nem beszéltek még, különösen az asszonyok!

Ruszi apó nyugodt volt. Mindennek van – gondolta magában – színe és fonákja. Ha az előjelek számára jót, akkor másoknak meg rosszat jelentenek. A bolgároknak jót, a törököknek rosszat.

Egy este Dodovanjak beállított, de annyira sietett, hogy csak futtában szólt oda neki:

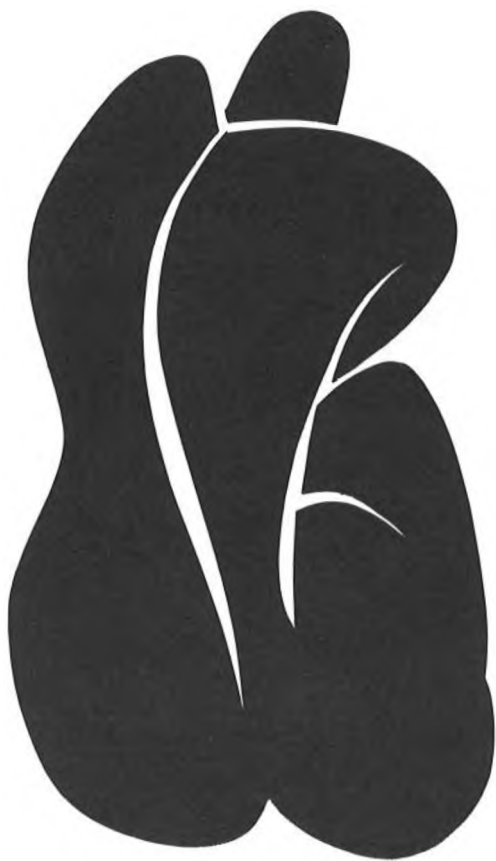
– Jönnék! Kus-bunar táján hagytam ott őket. Holnapra itt lesznek!

Ezzel eltűnt Milus műhelyében. A kalapács elhallgatott. Elhallgatott, és többé nem lehetett hallani ütéseit.

Ruszi apó pedig csak nézte a hegyeket. Nagyobbnak, magasabbnak, komornak és szörnyűnek rémlett a Balkán,

szinte megszólalt. Ruszi apó háromszor vetett keresztet magára. És ott maradt a padon késő estig. A nyárfa csúcsán hajladoztak és zúgtak a gallyak – a rossz időt jelezték.

Megváltozott az idő. Észak felől, a dombokról ködök szálltak alá, ellepték az erdők fekete csúcsait, akár a tenger, majd elszakadtak a fáktól és a Balkán-hegységre hömpölyögték. Besötétedett, mint amikor esteledik, hideg szél fújt. A férfiak felöltötték télikabátjukat, az asszonyok rókaprémest mellényüket. És ketten-hárman összejöttek, gyorsan váltottak néhány szót, majd szétváltak. Ijedtség és gond ült minden arcon.

Ali szubasi ott állt a konak előtt. A zaptiéek pedig lejöttek a lépcsőkről, vállukra vetett puskával tartották kezükben felnyergelt lovuk kantárját.

Dél felé minden férfi és asszony, aki csak az utcákon tartózkodott, hirtelen eltűnt. Zörögtek az ablakok zsalui,

csattogtak az ajtók. A nadrágszabók, nyereggyártók és fűszerkereskedők bezárták üzleteiket, ráfordították a kulcsot és hazafutottak. Kiürültek az utcák, a falu kihalt. A ködök még lejjebb ereszkedtek és az erdők még ijeszítőbben zúgtak.

És ekkor a falu közepén sok ember jelent meg, férfiak fekete alakja, és fölöttük lengett a szélben a zöld zászló. Sztóil vojvoda lejött a hegyekből fiaival.

A férfiak többsége a dobrudzsai pásztorok közül került ki, a falu nem gondolt a lázadásra. Az a kevés férfi, aki otthon maradt, békés iparos volt, és vitézi érényekkel nem dicsekedhetett. Mindnyájan elrejtöztek. A leengedett függönyök mögül, a kapuk és kerítések résein keresztül az asszonyokkal együtt figyelték a zöld zászlót, amely a sötét felhők alatt lengett, és úgy várták, mi történik. A konak előtt egy lélek sem maradt, sem Ali szubasi, sem a zaptiéek.

A falu egy-két pillanat alatt kihalt, mintha villám csapott volna bele. És ekkor ének harsant fel. A hang az utcák mélyéről szállt, de a dalolókat nem láthatták. Őt-hat férfi bukkant elő puskával a vállán. A legmagasabb vezette őket: Milus, Ruszi apó fia, hajdutruhában, komoran, fekete haja arcába hullott. Mögötte katonásan lépdelték a lángoló szemű, lelkes és izgatott férfiak, és énekeltek. A karcsú Milus pedig hetykén emelte puskáját az égnek, és időről időre felkiáltott:

– Fegyverbel

A házban elrejtőzött férfiak lesütötték szemüket. Az asszonyok sírtak. És csak nézték, hogyan mennek egymaguk a falu utcáin, s érnek ki a falu főterére, a zöld zászló alá. Ott már fekete alakok sűrű, tömött sorokban gyűltek össze. Fedetlen fővel álltak. A sötét felhők háttérében ragyogott a pópa stólájának aranya, és amikor a szél elült, hallatszott az imádság vissza-visszatérő dallama.

A hír úgy terjedt el házról házra, a kerítéseken át, mintha táviróhuzalon adták volna tovább. Egy török kereskedőt, aki lisztet jött eladni a faluba, megöltek. Az összes török cigányt bezárták, hogy leöljék őket. De csak ezután terjedt el a legszörnyűbb hír: a hajdutok házról házra jártak, és erőszakkal kihajtották a férfiakat az utcára. A megrémült szabók és nyereggyártók biztonságosabb rejtekhelyet kerestek maguknak. A kíváncsi asszonyok azonban nem hagyták ott a kapuk réseit.

Ekkor pillantották meg Ruszi apót. A magas, délceg, fehér hajú férfi, úgy látszik, sietett, mert nem érkezett felkötni vörös tüszőjét, hanem csak úgy ingujjban ment. Vidáman mosolygott. Öklével verte mellét – szokása volt ez –, és közben dúdolt: „Tara-ram-tata, tara-tam-tata!”

Néhány asszony leküzdötte félelmét, és kibújt a kapu alól.

– Krisztus feltámadt, emberek! – köszöntötte őket Ruszi apó. – Sokáig éljetez a boldog hazában!

S miközben megfordult és a főtér felé mutatott, hozzátette:

– Látjátok őket? A mi hadseregünk! Tara-ram-tata, tara-ram-tata!

Egyszer csak összehúzta szemöldökét, arca elsötétült, és karját lengetve felkiáltott:

– Fegyverbe! Fegyverbe!

Majd újra dúdolt:

– Tara-ram-tata, tara-ram-tata!

Az emberek hitetlenül nézték, el sem tudták képzelni, hogy ez Ruszi apó, aki évek óta a padon szundikál. Nem gondoltak arra, hogy részeg, inkább azt gyanították, hogy megőrült.

Ruszi apó pedig majdnem az egész falut bejárta. Azután visszatért a főtérre, örvendezett a fiúknak, és gyönyörködött Milusban.

Majd hirtelen összerezsent – eszébe jutott, hogy még sok dolog vár rá. Miután közölte az újságot a saját falujával, fel kell keresnie a szomszéd falvakat is. S késlekedés nélkül, úgy, ahogy volt, ingujjban, valahonnan felkapott egy szűrt, és nekivágott az útnak a szántóföldeken át.

Csak miután átjárta a hideg szél, és a parasztok, akik értesültek „Krisztus feltámadt!” és „Éljetek sokáig!” kiáltásai-ból a felkelésről, megfenyegették, hogy összekötözik és a zaptiéknak adják át, tért észhez, és ment vissza falujába. A kétkedés első szikrái támadtak fel lelkében. S a szeme láttára csoda történt: a sűrű eső, amely reggel óta szemerkélt, most havas esőbe csapott át! Majd megeredt a hó! „Ilyenkor? – csodálkozott gondolatban Ruszi apó. – Mi lesz a fiúkkal?” És sietett a faluba a hóvihartól űzve, összegörnyedve, s a hó mint fehér háló borította el a mezőt és a hegyeket.

Amikor megjelent a falu egyik végén, a csapat éppen akkor távozott el a másik végén, dél felé. Ruszi apó megállt

és körülnézett: a zöld zászlót leengedték, és a sötét köpenyes legények fáradtan baktattak, s kínlódba kapaszkodtak fel a domboldalakon. És fölöttük komorlott a rengeteg, jéges ágak ringtak a hóval borított föld felett. Eltűnt a zászló, és eltűnt az utolsó ember is a homályban és a hóviharban. Ruszi apó lehajította fejét és hazasietett.

Másnap már újra kint ült a padon, és nézte a havas hegyeket. Mindenütt hatalmas hómező csillogott, és kápráztatta szemét. Fehér hó a zöld fákön – ilyen csodát még sohasem láttak. Ruszi apó beburkolózott subájába, nézte a Balkán-hegységet, és a szeme mintha azt kérdezné: „Miért tetted ezt? Mi lesz a fiúkkal?”

Ezek voltak a falu legnehezebb órái. A szántóföldek felől felvonult a török katonaság. A csorbadzsi felkészültek fogadásukra. Nejko Barducska apó, a legokosabb és legékecsszólobb csorbadzsi ment a pasa elé, hogy fogadja és elmondja neki: a falu ártatlan, mert a hajdutok a hegyekből jöttek. Dobromerica utcáin hangyabolyként nyüzsögtek az emberek. A török rablók csapata – fejükön hatalmas turbán, derekukon kötelet viseltek – a zsákmányra várt. A csorbadzsi azonban könyörgtek a pasának, hízelegtek, kedveskedtek neki. A pasa megtartotta szavát, nem engedte, hogy a rablók kifosszák a falut. Azok azonban ott maradtak továbbra is a Dobromerica melletti dombokon – sötét és ijesztő csöcselék a fehér hómezőkön.

Ruszi apó mozdulatlanul ült a padon, maga elé meredt. Nem törődött a török rablókkal, nem érdekelték a csorba-

dzsik gondjai. A Balkán-hegységet figyelte, fürkészte szakadékait és útjait, feszülten hallgatott, hátha a téli csöndben megüti fülét valahonnan puskák ropogása. „Télidő májusban – gondolta szomorúan. – Rossz jel. A nyomukat megtalálják, és lelövik őket, mint a nyulakat.”

Másnap is csak kint ült a padon. A török rablók elvonultak Dobromerica közeléből is, ahol azelőtt álltak, és nyomukat fekete kör mutatta, mintha hatalmas nyáj vonult volna el onnan. A rémület azonban még megülte a falut. Ruszi apó volt talán az egyetlen, aki nem félt kimenni az utcára.

Azután váratlanul a falu végéről láрма hallatszott. Egyre erősödött, nőtt, és viharként tört be a faluba. Dobok, kiáltások, dalok és zurlák elnyújtott, panaszos dallamai hallatszottak. És egyszer csak előbukkantak a Bradón: elől a lovasok, majd a gyalogosok hosszú sora. Fölöttük karók meredeztek, a karókra emberi fejek voltak tűzve. Ruszi apó elszedült, a szeme előtt összefolyt a világ. Zokogtak a zurlák, döngtek a dobok. És mi hallatszott: ordítás-e vagy farkascapat üvöltése? És újra peregtek a dobok, száraz, tompa, szörnyű dübögéssel, mintha éles kard verte volna a falut, sikoltott és villogott a napon a hó fehér fényében. A horda fekete folyóként özönlött be a faluba, a szörnyű karók égnek meredve imbolyogtak.

Ruszi apó újra a konakra vetette tekintetét. De semmit sem látott, keze remegett.

Majd amikor megint a konak felé pillantott, látta, hogy a basibozukok hordája már félkörben felállt a konak előtt, és a téren meredeztek a földbe szúrt karók s rajta az emberi fejek. A vészjósló és rémisztő facsemeték mintha a hóból nőttek volna ki.

Megszólint a kehája – hangját elfojtotta a rémület és a fájdalom: mindenki jöjjön a főtérre, és nézze meg a fejeket, vajon felismer-e közülük valakit!

Senki sem jelentkezett. Akkor elindultak a zaptiék és

megdönggették a kapukat. Meglátták Ruszi apót a padon, és magukkal vonszolták. Amikor a karók közelébe ért, megdermedt, elsápadt. Fölemelte szemét, megpillantotta az első karóba húzott fejet, és felismerte. Lába alatt megmozdult a föld. „Milusi!” – akarta kiáltani, de a szó elhalt az ajkán. Lenyelte könnyeit, összeszedte magát. Végigment a karók mellett, megszemlélte valamennyit, majd megfordult, és a pasára nézett. Hideg és nyugodt volt a tekintete.

– Ismered-e őket? – kérdezte a pasa.

– Nem, aga, nem ismerem. Senkit sem ismerek közülük!

És újra elindult hazafelé, távolodott magas, sudár alakja, és fehér haja fénylett messziről, akár a Balkán hófödte csúcsai. Maga elé bámult, és hallgatott. Amikor elhaladt Milus műhelye előtt, szíve összeszorult. Fekete varjú szállt a nyárfa száraz ágára, és károgott. S odalent a deszkakerítés mögött, az almafa alatt valaki a kerítés résein át a konak felé lesett. S Ruszi apó hallotta Luca hangját:

– Ó, Istenkém, ő az... Milus, kedves Milus!

Ruszi apó hallotta a szavakat, de meg sem rezzent, és nem is fordult meg.

Újra megjött a tavasz, és zöldelltek a rétek. A Balkán megszépült. Ruszi apó ott ül a padon, és gondolkodik: „Miért történt mindez?” Milus műhelyét bezárták, és nem hallatszik kalapácsának zaja. Este arra megy Lucja útban hazafelé a forráskúttól, és csöndesen, szinte titokban, nehogy mások is hallják, köszön:

– Jó estét, Ruszi apó!

Dodovanjak is eljár hozzá. Egy este, amikor a Balkán-hegységre leszállt az alkonyat, és a hegyek fölött felragyogtak a csillagok, azt suttozta Ruszi apónak:

– Egy híres ember érkezett Szlivenbe: azt mondta, vigyék el a fiúk fejét, hogy ne éktelenkedjenek a szemétdombon, és temessék el. El is temették őket a bolgár temetőben...

– Este néhány asszony elhatározta, hogy gyertyákat gyújtanak a temetőben. Nem engedték őket. A török zaptiék senkit sem engedtek. De amint besötétedett...

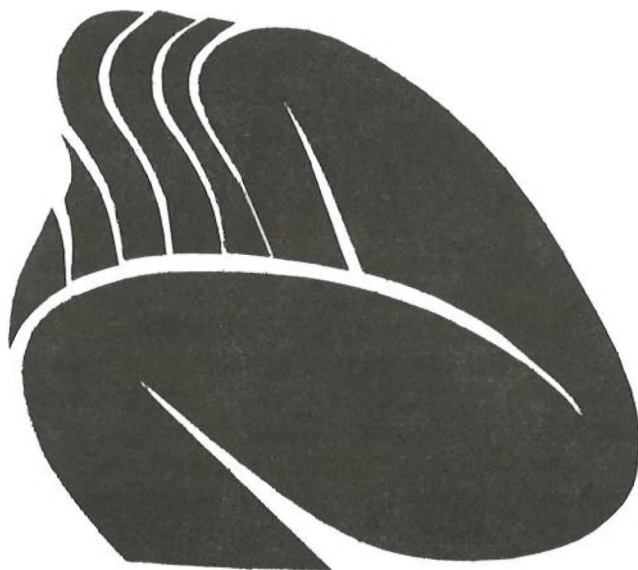
Dodovanjak még halkabbra fogta hangját:

– Amikor besötétedett és leszállt az este, az égből mécses hullottak. Elmondták nekem az emberek, akik saját szemükkel látták. Ruszi apó, minden síron egy mécses láttak. Mint a csillagok...

– Jó estét, Ruszi apó! – köszönt Luca.

És Ruszi apó mintha most is hallaná ugyanezt a hangot, csak messzebből, valahonnan a múltból kiáltani: „Milus, kedves Milus!” És egyre halkabb és egyre halkul, mintha a Gramovec visszhangozná hétszer egymás után.

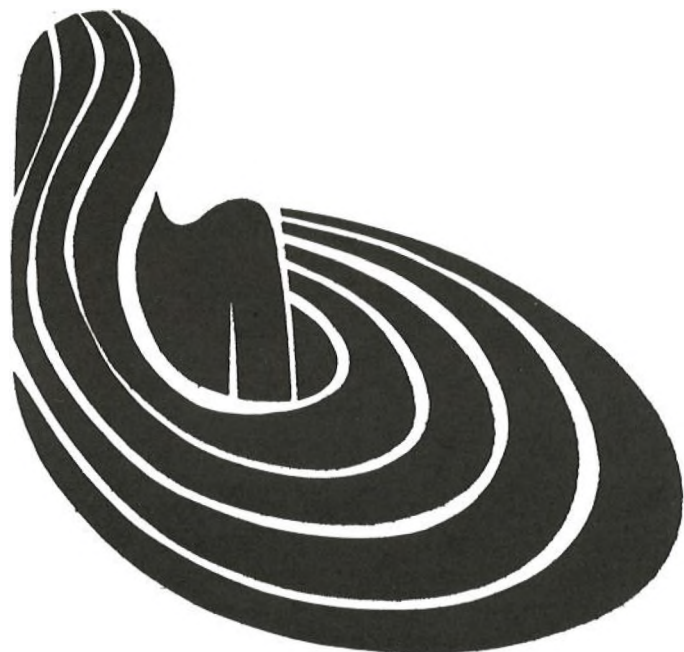
És mintha álmából ébredne, a nyárfa, az évszázados nyárfa megrázta leveleit, ingatta ágait, és felzúgott.

Jordan Jovkov

1880-ban született Zseravnában, a szliveni járás egyik falujában. Életének első tizenkét esztendejét is ott töltötte szülőfalujában, 1892-ben szülei Dobrudzsába költöztek. A gimnáziumot Szófiában végzi, de minden szünidejét odahaza tölti. Játsszótársai bolgár, török, tatár, görög és román gyerekek. Játsszóterük a színes, gazdag táj, amely már akkor rabul ejti gyermeki képzeletét, s elkíséri élete végéig, egyre visszatér írásaiban. Sokan még ma is Dobrudzsa költőjének nevezik.

A középiskolai tanulmányok elvégzése után Knyazsevóban járt tiszti iskolába, majd Szófiában beiratkozott az egye-

tem jogi karára. Tanulnia azonban nem lehetett, mert apja halála miatt haza kellett térnie Dobrudzsába, hogy anyját eltartsa. Évekig tanítószkodott Csiflik Muszubej, Szaradzsa és Karalij iskoláiban. A háború vetett véget a tanítói munkának, részt vett az első világháborúban, és bár tartalékos tisztként került ki a harctérre, együtt harcolt és szenvedett a közkatonákkal. 1920 és 1927 között Bukarestben élt, a bolgár követség munkatársaként. Szófiába visszatérve a külügyminisztériumban dolgozott 1937-ben bekövetkezett haláláig.

Az író szülőhelye, Zseravna, a Sztara Planina déli lejtőjén elterülő falu, a török idők katonai állomáshelye és a Balkán-hegység vidéke, a Zseravna körül tornyosodó hegycsúcsok és húzódo völgyek, a falut körülvevő hatalmas rengetegek szolgálnak a Sztara Planina-i legendák színhelyeül. Itt születtek a legendák valamikor, ezen a tájon; az író gyermekkorának szépséges világát festi le, amelybe azonban soha

többé nem tért vissza, és amelyet harminc év távlatában mégis hűségesen őrzött meg emlékezete.

Az álom és a valóság egybefonódását, a költészet és a művészi tárgyilagosság szintézisét mutatják az elbeszélések témái és a jellemzés is. Az író életművének kutatói kimutatták legtöbb elbeszéléseinek forrásait. Tudjuk, hogy Jovkov a népköltészet – a népdalok, hiedelmek, történelmi legendák, népmesék – világában kereste elbeszéléseinek tárgyát. Megfordulhatott „Sibil sírjára”-nál is, azon a helyen, Rusze környékén, ahol Musztafa Sibil hajdutot 1870-ben a rusze török tartományfőnök parancsára a török csendőrök bekerítették és megölték. A nép ma is „Sibil sírjára”-nak hívja a legendás hírű hajdut halálának színhelyét.

Jovkov írásaira, és különösen a Sztara Planina-i legendákra, jellemző az a művészi tárgyilagosság is, amellyel az elbeszélésekben szereplő törököket ábrázolja. Magyarázhatjuk Jovkov rokonszenvét török hősei iránt azzal, hogy sokkal később született, mint például Vazov, a Rabigában című történelmi regény szerzője, vagy Zahari Sztobjanov, a nagy idők krónikása – hogy a kor neves írói közül csak kettőt említsünk (Vazov 1850-ben, Sztobjanov 1848-ban született) -, akik férfikorban, szemtanúkként élték meg az elnyomás, a felkelések és az azokat követő szörnyű vérengzés, bosszúállás rettenetes élményeit, akik túlságosan közel voltak még a rabság, a testi-lelki kiszolgáltatottság, a gyűlölet korszakához.

Atanasz Dalcsev, a kiváló költő, Jovkov költői alkatával és romantikus felfogásával magyarázza rokonszenvét török hősei iránt. Így ír erről: „Jovkov szerette a törököket, mint ahogyan a hajdutokat is szerette, mert számára összeolvadtak a múlttal, és a régi korok varázsát hordozták magukban. (...) Egy elmúlt kor emberei Jovkov törökjei, maguk is mintha kiléptek volna az életből, és megszabadultak volna szenvedélyeiktől, gonoszságuktól, és jobbá, tisztábbá, bölcsébbé váltak volna. Egy vonásuk különösen közel hozza őket az íróhoz: hódolatuk a szépség, a bátorság előtt – ebben az íróhoz hasonlítanak. S Jovkov néha, mint például a Sibil végén is, szembeállítja a török ember szemlélődő természetének szenvedélyes életszerűségével a bolgár ember nyers gyakorlatiasságát.”

Jordan Jovkov éveken keresztül írta a Sztara Planina-i legendákat, a tíz elbeszélés anyaggyűjtése és megírása körülbelül hat esztendőbe telt. Művészi igényességgel szerkesztette írásait, tudatosan használta a bolgár nyelv gazdag, hajlékony, színes anyagát. Tájszavait, stílusművészetét a fordítás alig adhatja vissza, csupán a léggörít, hangulatot teremtő turcizmusok, a magyar és a bolgár nyelvben egyaránt meglévő török eredetű szavak éreztethetik a kor hangulatát, segíthetik a szereplők jellemzését.

Evgenia Ivanova

Az „etnikai” konfliktus

A BALKÁN MINDIG TÖBB TÖRTÉNELMET TERMEL,
MINT AMENNYIT ELBÍR.

BRONISLAW GEREMEK

A Balkán-félszigetről mint földrajzi (térbeli) keresztútról már könyvtárnyi történelem- és néprajztudományi, kulturológiai stb. szakkönyv született. A Kelet és Nyugat, Ázsia és Európa közötti keresztút gondolata már eddig is olyan károsodást okozott nemzeti öntudatunkban, melynek hatását még sokáig érezni fogjuk, sőt egyes következményeire csak napjainkban derül fény. A továbbiakban egy másik, a tudatunk szempontjából nem kevésbé árthatmas időbeli keresztútról, az átmenetről szeretnék elmondani néhány gondolatot.

Bulgária újkori történelme egyfajta állandó átmenetnek tekinthető: a patriarchális társadalomból a modernbe, a kezdetlegességből a civilizációba, illetve fordítva. A primitívségből a civilizációba való átmenet sokféleképp nevezhető, attól függően, melyik történelmi korszakban zajlik: középkorból a modern korba, ebből a kommunizmusba, majd a posztkommunizmusba. A fordított átmenetre – a civilizációból a kezdetleges állapotok felé – a modern korból a kommunizmusba való visszaesés példáját említeném.

Az átmenet egyik alapvető jellemzője, hogy felszínre hozza azokat a konfliktusokat, melyeket a stabilitás időszakában (ezúttal lényegtelen, demokratikus volt-e vagy totalitárius) elfojtottak, vagy – mivel nem voltak nyilvánvalók – nem vettek tudomásul. A totalitarizmusból a demokráciába való átmenet során például azok a „lappangó” konfliktusgócok kerülnek a felszínre, melyeket még az állampárti vezetőség hozott létre, ám a hatalom mindvégig ügyelt arra, hogy ne bontsák meg a látszólagos egyensúlyt. Az átmenet időszakában a felszabaduló társadalmi és nemzeti energiák a demokráciát populizmussá, a szabadságot pedig az agresszió lehetőségévé torzítják. Az átmenet során átalakuló értékrend, az összekuszálódó tér- és időviszonyok hirtelen leleplezik a különböző konfliktusok igazi forrását, ami addig a demagógia, illetve leggyakrabban a félelem mögé rejtőzött. Az átmenet lehetőséget ad tagadás általi önazonosításra, még akkor is, ha ennek a „másik” eltávolítása az ára. A totalitárius államban erre nincs lehetőség (pontosabban ez a lehetőség csak az egyik félnek adatik meg), a demokráciában pedig nincs rá szükség.

Az átmeneti időszakban az etnikai konfliktus mérgesedett el a legjobban. Pontosabban az, amely etnikainak tűnik.

Itt nem térek ki külön a hol etnikainak, hol nemzetiséginek (mindkét fogalmat ez esetben talajtalannak tartom) feltüntetett macedónkérdésre. Ennek a problémának összetett történelmi, földrajzi, lélektani és politikai vonzatai vannak, a délszláv államszövetség szétesésével egyre aktuálisabbá

válik, ám az etnikai témakör taglalásakor nem tartom célravezetőnek szóba hozni. Nem beszélek itt az antiszemitizmusról sem, mert bár igaz, hogy a zsidóellenesség etnikai alapokon áll, s az utóbbi időben – az átmenetben – úgy tűnik, felütötte a fejét, mégsem hagyományos jelenség Bulgáriában. A cigánykérdésre pusztán technikai okokból nem térek ki.

A következőkben a Bulgária területén élő török és bolgár etnikum közötti konfliktus néhány aspektusát mutatom be. Ez a kérdés nem csupán a történelmi fejlődés, a földrajzi elhelyezkedés és Bulgáriai aktuális politikai helyzete miatt esődleges fontosságú, hanem azért is, mert kiváltó okai valóban lehetnének a szó igazi értelmében etnikaiak (ami például a macedónok esetében kizárható), valamint arra is magyarázatot szeretnék adni, miért beszélek „etnikainak tűnő” konfliktusról.

A történelmi nézőpont

Ez az az aspektus, melyre a leggyakrabban hivatkoznak, és általában úgy tüntetik fel, mint az összes többi megközelítés kiindulópontját. A konfliktus lényegét egykettőre tisztázzák az öt évszázados török hódoltságra, a bolgár lakosság (leggyakrabban erőszakosnak feltüntetett) iszlamizálására, illetve a muzulmán hitű bolgárok és a törökök későbbi viszonyára hivatkozva, igaz, utóbbiak létezését Bulgária területén az úgynevezett „újjászületési folyamat” idején „tudományos alapon” cáfolták.

Az iszlamizálás kizárólagosan erőszakos voltát bizonygató áltudományos munkák mind egy politikai bűncselekmény legitimizálását célozták, de a komoly történelemtudomány már a pártállami időszakban szembeszegült ezzel a nézettel, s lényegesen árnyaltabban mutatta be azokat a folyamatokat, melyek a Balkán-félszigeten az öt évszázados török hódoltság alatt játszódtak le.

Több dokumentum tanúsága szerint a „törökösítések” nagyrészt önkéntes alapon mentek végbe. A legtöbb esetben a helyi lakosság pénzért, bizonyos juttatásokért és kedvezményekért vette fel a muzulmán hitet, s csak kivételes esetekben került sor erőszak alkalmazására. Csak egy példa: Metodi Draginov pápa ismert „bizonyítéka” arról, milyen tragikus körülmények között zajlott le Cepina falu lakosságának törökösítése. Ezt az iratot a nemzeti újjászületés korában hozták nyilvánosságra a Tatar-Pazardzsis-i járás című helytörténeti tanulmánykötetben, belőle íródott az „újjászületési folyamat” idejében hónapokig műsoron tartott

Sorsdöntő idők című film forgatókönyve. Nos, e forrás köztudottan hamisítvány. Érthető, s bizonyos fokig megbocsátható, hogy a nemzeti újjászületés korában ilyen dokumentumokat hamisítottak, ám ez az eljárás még akkor is megbocsáthatatlan a huszadik század végén, ha egy szintén „újjászületési”-nek nevezett folyamatot szolgál.

Ami a törökök és a többi népcsoport (beleértve a bolgárokat is) eredetének kérdését illeti, erről egyáltalán nem lehet tudományosan megalapozott vitát folytatni. A Balkán-félsziget olyan régóta földrajzi, etnikai és kulturális keresztút, hogy ebben a térségben minden „tisza” származást igazoló keresés komolytalanná válik. Ez még lehetne az antropológiai rész kutatások feladata, de semmiképp sem a történelemtudományé.

Figyelemre méltó tény, hogy a török hódítók a legkülönbébb népcsoportokkal telepítették be az általuk elfoglalt területeket, s ezek tagjai, amennyiben áttértek a muzulmán hitre, fokozatosan elveszítették etnikai különállásukat. (Ez az állítás nem vagy csak igen kis mértékben vonatkozik a helyi lakosságra, a pomákokra.) Már csak ezért is megalapozatlan, tudománytalan teljes biztonsággal nyilatkozni mind a bulgáriai törökök, mind a Balkán-félszigeten élő bármelyik másik nép „tisza származásáról”, függetlenül attól, hogy „tisza etnikai közösség”-ről vagy „iszlamizált helyi lakosság”-ről esik-e szó. Mindkét megfogalmazásnak több a politikai, mint a történelmi tartalma. Az „etnikai eredet” (eredendően értelmetlen) fogalma helyett sokkal indokoltabb az „etnikai meghatározottság” fogalmát használni, melynek gyakorlatilag nincs történelmi jelentésárnyalata.

A lélektani nézőpont

A tisztán történelmileg meghatározott „etnikai eredet”-től eltérően az „etnikai meghatározottság” fogalmának elsősorban lélektani motivációi vannak. Etnikai meghatározottságon leginkább azt értem, hogy az egyén valamely nemzetiséghez tartozónak vallja magát, illetve ennél sokkal kisebb mértékben, hogy a többi népcsoport hogyan határoz meg egy adott etnikumot. Ez a kettő nem mindig esik egybe. Jellegzetes például, hogy az ellenszenves embert vagy egyszerűen az „idegen”-t valós nemzeti hovatartozásától függetlenül – illethetnek a „koszos cigány”, illetve „bűdös zsidó” elnevezéssel.* Ezekben az esetekben az „etnikai” ismérv, mely szerint a „másik”-at, a képzeletbeli „veszélyeztető”-t megnevezik, valójában semmi nemzetiséggel kapcsolatosat nem tartalmaz. Mindez tipikusan olyan lélektani beállítottságot tükröz, mely a tudatnak egyfajta „folklorisztikus” rétegéből ered, ahol az „idegen” „ellenségként” jelenik meg és fordítva: az „ellenség” „idegenként”.

A valós vagy a képzelt „veszély”, valamint a külső „fenyegetés” állandó sulykolásának eredményeként alakul ki az etnikai konszolidáció (a nemzeti öntudat végleges formája), s ebből értelmezhetők a „nemzetiségi” konfliktus lélektani összetevői. Ha végigkövetjük egyfelől a bulgáriai törökök, másfelől a bolgárok etnikai konszolidációjának egyes állomásait a történelem során, nem kerülheti el a figyelmünket, hogy a külső agresszió és az erre válaszoló nemzeti öntu-

datra ébredés rendszerint összefügg. A török nemzetiségűek szemében a bolgárok „idegenek”, „mások”, s ebből eredően a „miénk” ellenkezőjét testesítik meg. Ugyanígy látják a bolgárok a számukra „idegen” török nemzetiséget is, melyet régebben a birodalom teljes török lakossága képviselt, a független bolgár állam kikiáltása óta pedig ez a szerep a Bulgáriában maradt és a Törökországban élő törökökre hárult át. A miénk–idegen ellentét, melyet a vallási, életmódbeli és kulturális különbségek (ha lappangva is) állandóan életben tartanak, a politikai feszültség növekedésével párhuzamosan éleződik. Ilyenkor a „kintről” jövő fenyegetés, az „idegen” nemzetiségtől való félelem döbbenetes mértéket ölt, s a politikai konfliktus ettől kezdve etnikainak tűnik.

Az oszmán feudalizmus története rengeteg példával szolgál erre, nemkülönben az új- és legújabb kori bolgár történelem, de legszembetűnőbb ez az átmeneti időszakokban: a nemzeti újjászületés korában, közvetlenül a török hódoltság alóli felszabadulás előtt, illetve után, a „népi demokrácia” születésekor, az „újjászületési folyamat” alatt... Ez utóbbival kezdődött, pontosabban ez indította el a szocializmus döntő válságát Bulgáriában. Az átmenetek – a háborúk, a felkelések, az államcsínyek – teremtik meg az etnikai önmeghatározás, s ezután az etnikai konszolidáció feltételeit. Minden nemzetiségi (valójában politikai) konfliktus a bumeráng elvén működik. Az egyik fél erőszakossága felkelti a másik fél agresszivitását, s így válik a látens konfliktusból nyílt összecsapássá. Csak néhány példa: az 1878-as rodopei lázadások leverése után főleg azokban a falvakban megszárolták le a törököket és muzulmán bolgárokat (pomákokat), melyek lakosai részt vettek az 1876-os áprilisi felkelés leverésében. A második világháború végén elterjedt a hír, hogy amikor az angol megszálló csapatok elérik a Rodopei Köztársaságot. Kitért a pánik, tömegek menekültek el a vidékről, s a szóban forgó területen lakó két nemzetiség között megnőtt az (etnikaiként megjelenő) lélektani feszültség.

A jelenlegi feszültség kiváltó oka az 1984-es, „újjászületési folyamatnak” nevezett genocídium, melynek következményeit még több nemzedéken keresztül magában fogja hordozni mindkét etnikum. A jelenlegi átmenetünkben is egy etnikainak tűnő politikai konfliktussal kell szembenéznünk.

Hasonlóképpen küszködik „saját” nemzetiségeivel a „Közép” névre hallgató Európa is. A kommunisták eltávolítása a hatalomból (vagyis az „ellenségtől” való megszabadulás) és az az átöröklött tudat, hogy nem lehet ellenség nélkül élni, a térségben a nacionalizmus viharos terjedéséhez vezet. Ebből keletkezi a románok és magyarok, csehek és szlovákok, csehek és németek, magyarok és szlovákok közötti veszélyes feszültség, ott pedig, ahol az etnikai közeg viszonylag homogén (például Lengyelországban), megjelenik a zsidóellenesség. Antiszemitizmussal persze találkozhatunk olyan országokban is, ahol más kisebbségek is élnek, mint Magyarország vagy Csehország. Az, hogy a „saját” kisebbséggel, illetve macedón- és Dobrudzsa-kérdéssel „rendelkező” Bulgáriában is felüti-e a fejét az (amúgy régebben soha sem tapasztalt) antiszemitizmus, csak a jövőben dől el.

Egy valami azonban biztos: most, hogy a kommunisták többé nincsenek hatalmon, előbb-utóbb megszületik az új

* Rendkívül tanulságos, hogy amikor Zselju Zeljev, illetve az elnöki hivatal amellett foglalt állást, hogy vezessék be a török nyelv oktatását a bolgár iskolákban, a nacionalista körök azon nyomban elterjesztették róla, hogy „szintiszta török”.

„ellenség”, akinek a rovására lehet írni minden megoldatlan politikai konfliktust.

A szociális nézőpont

A két etnikai (bolgárok–törökök) és vallási (keresztények–mohamedánok) csoport szociális státusát illetően sem lehet egyértelműen állást foglalni. A török hódoltság óta ez a probléma a legkülönbözőbb megvilágításban merül fel. A történelemtudomány régen kimutatta, mennyire leegyszerűsítő az a közkeletű felfogás, mely szerint az oszmán birodalom lakossága csupán „rajá”-ra és „urak”-ra tagolódt. A társadalmi rétegződést már ebben a tévesen felderítettnek és ismertnek hitt időszakban is nagyrészt olyan tényezők határozták meg, melyek függetlenek voltak az etnikai vagy felekezeti hovatartozástól. A nemzeti újjászületés korában, de már ezt megelőzően is a politikai, gazdasági és kulturális szempontok kerültek előtérbe. Közülük persze a politikai a leglényegesebb, hiszen a keleti típusú török feudalizmust – a nyugati, gazdasági alapokon álló középkori struktúrákkal ellentétben – főleg politikai, etatista vonások jellemzik. Valójában egy magas politikai beosztás elérésének elsősorban vallási, s nem etnikai feltételei voltak. A kormányzóság soha sem gördített akadályt az elé, hogy más nemzetiségűek – amennyiben az igaz hitet vallották – fontos politikai beosztásba kerüljenek. A különböző kiváltságokat és kedvezményeket élvező településeken (a vojnugan, dogandzsi és dervendzsi falvak, mint például Koprivstica, Gabrovo és egyes muzulmán egyházi birtoklású lakott területek) még a felekezeti hovatartozás sem számított. Bár igaz, hogy ezen falvak lakói nem foglaltak el fontos posztokat az oszmán birodalom hierarchiáján belül, mégis gyakorlatilag teljes autonómiát kaptak, helyi hatóságokat állíthattak fel, nem adóztak, megtartották a hitüket, röviden: nem tekinthetők „rajá”-nak.* A gazdasági szféra még ennél is függetlenebb volt. Azok, akik a birodalomban először vagyonosodni kezdtek, sem törökök, sem muzulmánok nem voltak. A szegény „urak”-ból, és gazdag „rajá”-ból összetevődő, bonyolult tagolt társadalom a nemzeti újjászületés korára alakul ki, s ez a kettősség újabb, ismét csak etnikainak tekintett feszültségeket szült. A másik két átmenet alkalmával az előbb felvázolt állapot pontos tükörképét figyelhetjük meg: 1948-ban a minisztertanács olyan rendeletet bocsát ki, mely bizonyos kedvezményekhez juttatja a töröklakta vidékeket. Ez az újonnan kialakult társadalmi tagolódás (melyet akkor etnikainak szántak) a mai napig konfliktusok forrása. Ha mindezt kiegészítjük azzal a ténnyel, hogy az elsősorban fizikai munkát végző török lakosság éppen az „újjászületési folyamat” idejére vált módosabbá a bolgároknál, rögtön érthetővé válik, milyen irányba terebélyesedik tovább az „etnikai” válság. Ennek alapján tüntethetők fel az utca embere számára nemzetiséginek az alapvetően politikai (kedvezmények) és a gazdasági (anyagi javak) tényezők.

A kulturális nézőpont

A két etnikum közötti kulturális viszony a konfliktus–kon-

taktus, illetve ezen belül a szakrális–profán és vallási–világi ellentétpárok segítségével írható le. A vallás szintjén létezik néhány potenciális neuralgikus pont, mely, mint a már említett „etnikai meghatározottság”, sokáig rejtve maradhat, s csak egy külső fenyegetés hatására aktivizálódik. A folyamatokat azonban itt sem szabad egyoldalúan megítélni. Nem ritka például az olyan vegyes házasság, melyben a házastársak megtartják a vallásukat. A két népcsoport közötti baráti, emberi együttélés, a jószomszédi viszony gyakorlatilag természetes volt az oszmán birodalom idejében, illetve azt követően is. A hétköznapi, világi szinten sokkal több az érintkezési pont, a rejtett konfliktusgóc viszont kevesebb. A mindennapi érintkezés során kialakult jó viszonyt nem annyira szociális (például anyagi természetű), mint inkább politikai tényezők boríthatják fel. Sok olyan bolgár család, mely hosszú éveken keresztül barátságot tartott fenn jóval módosabb török családdal, amint meghallja a „török köztársaság”-ról vagy „török invázió”-ról terjesztett aktuális szóbeszédet, kész gondolkodás nélkül „hazafias ellenállást” tanúsítani egykori békés szomszédaiakkal szemben. A törököket a maguk részéről minden egyes nacionalista tüntetés egyre erősebb egységbe kovácsolta.

Éppen ennek a hétköznapi szinten zajló folyamatos kapcsolattartásnak az eredménye az, hogy a két, különböző vallású csoportnak sok tekintetben hasonlóak a szokásai és szertartásai. Ezt forgatták ki az „újjászületési folyamat” ideológusai, akik ebben a jelenségben a két népcsoport „közös eredetének” „tudományos” bizonyítékait látták. A népszokás a szakrális és a profán szint között helyezkedik el. Lényegét tekintve szertartás (szakrális) jellege van, de sűrűn gyakorolják ettől a szertartásjellegtől függetlenül is a hétköznapi élet szintjén. Éppen a szokások hétköznapiasodása, profanizálódása következtében jelennek meg a hasonlóságok, s emögött komolytalan és tudománytalan közös vallási vagy etnikai gyökereket látni.

Abban az időszakban, amikor a nemzetiségi csoportok egyre inkább elkülönülnek, általában nagyobb figyelmet szentelnek a „tisztá”, szorosan az etnikumhoz kötődő, a „másságot igazoló” népszokásoknak, s hajlamosak elisklani a közös, mindennapi és hasonló szertartások felett. Ugyanez vonatkozik az ünnepekre, a zenére, a táncokra: a külső fenyegetés hírére egységessé vált nemzetek ezekben is olyan vonásokat keresnek, melyek „elhatárolják” őket a többiekől.

A fenti gondolatmenettel azt igyekeztem megindokolni, miért teszem idézőjelbe az „etnikai konfliktus” látszólag egyértelmű fogalmát. Nem állítom természetesen, hogy etnikai konfliktus mint olyan nem létezik, vagy ha van is, törvénytörően politikai okokból ered. Az elmondottakkal csak azt igyekeztem igazolni – történelmi és mai példákra hivatkozva –, hogy a politikai konfliktus, a külső fenyegetés és az átmenet eleve meglévő, hosszú ideje rejtőzködő feszültséggócokat hoz a felszínre. Ilyen időszakokban a „másik etnosz” fogalma inkább a „másság”-ra, mintsem az etnoszra vonatkozik. Beteg, poszttotalitárius tudatunkban a „másik”, az „idegen”, az „ellenség” még sokáig elmaradhatatlan, „valódi” fantomok lesznek. És mi továbbra is több történelmet fogunk termelni, mint amennyit elviselünk.

* Tehát nem voltak jogfosztottak, mint a keresztény lakosság az ország más részeiben. – A ford.

Nikolaj Hajtov

Kecskesarv

Ez a véres történet is erőszakkal kezdődött. Az arkecsi csász, egy bizonyos Deli Musztafa, betört a zagorai Karaivan otthonába, megerőszakolta szépségéről híres feleségét. Karaivan odavolt a juhokkal. A védtelen asszony féltelmében és kínjában eszt vesztette, s mire férje hazakerült, teljesen megtévelyodott. Karaivan felültette az öszvérrre, és elvitte a kukleni „Szent Gyógyászok” kolostorába, hogy ott a szent forrásnál meggyógyuljon. A szerencsétlen asszony hamarosan meghalt, ott temették el a kukleni kolostor mellett.

A temetés után a nekikeseredett és feldühödött Karaivan felgyújtotta házát a faluban, és tízéves kislányával, Marijával, felköltözött egy kunyhóba a hegyek közé. Marija és sorsüldözött apja kilenc évig élt magányosan ebben a kalibában. A faluban Karaivan sohasem mutatkozott, hogy az emlékek fel ne szakítsák a be nem hegedt sebet. Kerülte a találkozást az emberekkel, s az a hír járta, hogy megőrült, ezért senki sem mert aklai közelébe menni. Az arra vezető ösvényeket benőtte a fű, a környék kietlen, elhagyott helyé vált. Idővel vad hahota és mekegés hallatszott onnan, az emberek csak erről tudták, hogy Karaivan még él ott fenn, a zord sziklák között, a medvék és a sasok birodalmában.

Lassan mindenki megfeledkezett róla, még akkor sem emlegette senki, amikor Deli Musztafát átdőfött mellet, holtan találták. Nem jatagánnal és nem is törrel döftek át, hanem kecskeszarvval. Úgy találtak rá – a csász melléből kiállt az ördögi kézzel beledőfött kecskeszarv.

A törökök elborzadtak. Tüvé tették a környéket Musztafa gyilkosáért, de nem akadtak a nyomára. Csak annyit tudtak meg, hogy Deli Musztafa a halála előtt vagy egy héttel a hozzá hasonló, züllött babaitokkal egy török nőt hurcolt el az erdőbe; lefogta a sztanimasi ecetfőzőt, és a fejére húzta az izzó háromlbat, hogy elvegye a pénzét, egy aratógazdának meg a lovát kötötte el. Épp elég bűne volt, hogy valaki eltegye láb alól.

Még meg sem száradt a föld Deli Musztafa sírján, valaki lelőtte a karaguszliai szpáhit, Kara Memis Dervis agát, amint kávéját szűröcsölte a tornácon. A golyó akkor süvített át a szomszédos szilfaerdőből, amikor a fülemülék esti énekket csattogták, és az aga által a szerencse zálogaként terméskőből emelt két forráskút csurgója vidáman csobogott. Nyakukba vették a határt Kara Memis fiai és lovászai, őrei és szolgálai, átkutatták az erdőt, az egész környéket, de a gyilkost nem találták meg. Kara Memis szpáhi háremében kilenc bolgár leányt tartott, sok anyát megrikatott, sok férfi bordáját összetörte, háromszáz parasztja közül bárki lehetett a gyilkosa.

Nagyboldogasszony ünnepén újabb vérontás történt. Hallatlan és hihetetlen gyilkosság. Az uzundzsovói úton, az Orman-hegyszoros környékén megölték Hjusznit, a haszkovói kol-agaszt, két hírhedt arnótjával együtt. Az arnótokat

lelőtték, Hjusznit meg kecskeszarvval szúrták le. A holttestek mellett békésen legelészett egy öszvér, nyeregtáskáiban érintetlenül csillogott a sok Mahmud-arany, hozzá sem nyúltak. Elcsodálkoztak az üldözők, haramiákat kerestek, és most meghökkentek. Nyomra ugyan nem bukkantak, de már tudták, hogy a kezét, amely egymás után küldi a babaitokat Allahhoz, nem a pénzvág, hanem a bosszú vezérli.

Az Orman-hegyszoros környékét alaposan átfésülték. Az üldözők egészen Karaivan kalibájáig jutottak, de ott csak az eszelős Karaivant találták. A szakállas örült kölest rostált, szeme vérben forgott. Amint észrevette a törököket, felkacagott, és azok igyekeztek minél előbb eltűnni arról a vészjósló helyről.

Eltelt a tél. Az agák meglepedeztek Deli Musztafa, Kara Memis és Hjuszni sorsáról, és egy ízben két kasanói vadász, Alis és Meko, rátámadt egy asszonyra, aki kint kapálgatott a határban. Három nap sem telt el a kasanói babaitok „hőstette” óta, egy éjszaka lángra lobbant Alis háza. A megrémült Alis kitorpte az ablakot, és kiugrott (az ajtót kívülről bereteszelték), de leszakadt az eres, és a lángoló deszkák meg gerendák maguk alá temették. Az odarohanó szomszédok még élve kihúzták, de nagyon összeégett. Egy kunyhóba vitték át, de két nap múlva az a kunyhó is lángba borult. Az Alis mellett tartózkodó ör elmenekült, de a nő megbecstelenítője szénné égett. Az ör menekülés közben látta a gyújtogatót: egy hegyes szarvú, bozontos szörnyeteg. Az őt három napig rázta a hideg, a foga vacogott féltelmében.

Az Alis sorsától megrémült Meko bezárkózott házába, a magas kőfalak mögé, elengedte harapós kutyáit, és az udvarnak mind a négy sarkába egy-egy szolgát állított, csőre töltött puskával. Több mint egy hónapig senki sem tette be a lábát, és senki sem mozdult ki ebből a megbélyegzett házból. Meko bent ült a legbelső szobában, térdére fektetett puskával, és védte a bort, hogy elnyomja féltelmét. Még aludni sem mert. Ha elbóbiskolt, felriadt, és a mennyezetbe lőtt, megriasztotta a padláson rajcsúrozó egereket. A lövés felverte a falut, összefutottak a szomszédok, felugattak a kutyák. Egy éjszaka ismét fegyver dörrent, de már senki sem kelt fel, senki sem rohant oda. Reggel a szolgák a padlón elnyúlva találták urukat, a puskacsó a szájában volt, feje széthasadt. Legyúrte a félelem, és maga vetett véget életének.

Az a hír járta, hogy a gyaurokkal az ördögök szövetkeztek. A török vadászok nem mertek kijárni a határba. A babaitok se igen mutatkoztak. A törökök még pisszenni sem mertek. A török kávéházban kísérteties történeteket meséltek gyanús zajokról, különös nyomokról, figyelmeztető és rossz előjelekről. Egyetlen török sem merete megvárni, hogy ráestelédjék a határban, és a keresztények otthonába sem

merészkedtek többé. A szegények fellélegeztek, a szpáhik-tól rettegő parasztok örvendeztek: maguk fölött érezték láthatatlan és elfoghatatlan védelmezőjük kezét, aki nem akart előttük mutatkozni, de minden igazságtalanságért és megaláztatásért bosszút állt. Ha valamelyik török kötekedett vagy görbén nézett valakire, figyelmeztették, hogy törődjön a maga dolgával, nehogy meglássa a „kecskeszarvat”. A kardzsali szpáhi nem hallgatott ezekre a szavakra, a kelle-ténél több búzát szedett be a parasztoktól, és végül holtan találták, fejére vékát húztak, és átdöfték kecskeszarvval. Azóta a kecskeszarv, ahogy a bosszúállót emlegették, a törökök halálos réme lett.

Zagora falvaiban újra megszólaltak a gajdák, és a leányok megint részt vettek a körtáncban, a menyecskék nyakukba kötötték láncukat, derekukon csillogtak az ezüst övcsatok. Karaivan falujában járták a legtüzesebb horót, mert ott voltak a legjobb furulyások. Sztanimas környékéről is ide jártak a fiatalok, hogy a furulya és a gajda hangja mellett jegyezzék el egymást. És voltak, akik csupán azért jöttek, hogy kedvükre kitancolják magukat, mert azokban a nehéz időkben nem mindenütt járhatták a horót.

És egyszer egy ilyen mulatságon feltűnt a táncolók között

nok a szépséges leányban, sajnos, felismerték Mariját, Karaivan leányát. Ez rendkívüli, nyugtalanító, izgalmas hír volt. Lehetetlen volt titokban tartani. Egy teknőcsináló cigány hí-rül vitte a böiük-beynek. A szejmenek és a basibozukok fegyveres serege körülvárta a Karaivan kunyhója körüli sziklákat. Marija törrel és pisztollyal védekezett, de amikor látta, hogy nem menekülhet, egy sziklához rohant, és ne-hogy élve kerüljön a törökök keze közé, a szakadékba ug-rott. Karaivan szétzavarta a szejmeneket, akik rávetették magukat, hogy megköttözzék, utat tört magának, és a go-lyózáporban eltűnt a sűrű bozótban.

A törökök Karaivan kalibájában tele tarisznya kihegyezett kecskeszarvat találtak. A krumpilveremben meg a legkülön-félébb álruhákra akadtak: volt ott busójáró-, koldus- meg cigányruha is, amelyben a rettenthetetlen hajdut leány és az apja éjszakai útjaira indultak.

E véres események után hamarosan beállított a kukleni „Szent Gyógyászok” kolostorába egy lerongyolódott kaszás ember, és kérte, hogy hadd maradhasson ott, kolostorbé-resként. Hogy felismerte-e benne a szerzetesek közül vala-ki Karaivant, nem lehet tudni. Csak annyi ismeretes, hogy a béres nyáron belázasodott. A halála előtti órában meg akart

egy tüzes szemű, karcsú leány. Olyan fürgén, olyan tüze-sen járt a horót, hogy füle mellől leesett a bazsarózsa. A leány utánakapott, de ahogy lehajolt, kebléből kicsúszott és a macskaköveken nagyot koppant egy kecskeszarv. Zavar-ba jött, felkapta a kecskeszarvat, keblébe rejtette, s gyorsan eltűnt a tarka, kavargó ünnepi tömegben.

„Kecskeszarv!” „Kecskeszarv!” – mint borzongás futott végig a tömegben a szó. A gajdák elhallgattak. A furulyások a nyakukat nyújtogatták, a furcsa leányt kutatta tekintetük, a legények meg úgy álltak, mint akit fejbe kólintottak. A roko-

gyónni, és gyóntatójának elmondta, hogy kicsoda és ho-gyan került a kolostorba. Története aztán szájról szájra járt a barátok között, és végül legenda lett belőle. Így vált ismeretessé, hogy felesége halála után Karaivan életének egyetlen célja a bosszúállás volt, hogy hosszú évekig ké-szült a kegyetlen megtorlásra. Örültnek tetette magát, hogy az emberek magára hagyják és elfelejtsék. Vallomásából tudjuk, hogy Deli Musztafa nyakára Marija dobott hurkot, amikor a török kint aludt a kertjében. Aztán végül ledöfte a kecskeszarvval, és a folyóba dobta. Hogy Kara Memist lelő-

hesse, a félelmet nem ismerő Marija felmászott a török házával szemközti szilfára, három napig étlen-szomjan ült ott lesben, míg végre megjelent a tornácon a züllött, vén kéjenc. Ott ült a fán akkor is, amikor a szejmenek átfésülték az erdőt.

Alis házát Marija meg az apja kátrányba mártott szőrlabdával gyújtotta fel. Ebbe a török faluba ecetfőzőnek öltözve jutottak be. A nagy zűrzavarban azután senki sem törődött velük. Amíg a megrémült törökök fel se rohagáltak és összevissza lövöldöztek a sötétben, Karaivan és Marija hordta a vizet az oltáshoz.

Ezek valóban szörnyű történetek voltak. A gyóntatópapot azonban Karaivan vallomásából mindenekelett az döbben-

tette meg, hogy a haldokló engesztelhetetlen bosszúvágyában az isteni törvények ellen is vétett: gyöngye leányából bosszúálló férfit akart nevelni. Mivel fél kezére béna volt, és rossz lövő, nem számíthatott önmagára, úgy látszik, minden reményét Marijába vetette.

Kilenc éven át elfojtotta dühét, de lelke mélyén gyötrődött, és várta, hogy felnőjön leánya, akit fiúként nevelt. Férfiruhában járatta, derekára övet csavart, haját levágta, megtanította löni és a jatagánt forgatni. A fürge és ügyes „legény” naphosszat járt apja kecskéi után a sziklákon, és egyedül is különbül védekezett a farkasok ellen, mint az öreg tapasztalt pásztorok, és úgy megtanult löni, hogy apja puskájával háromszáz lépésről is eltalálta a disznóagyarat. Karaivan kilenc évig törte-zúzta a gyöngéd női lelket, segítségül hívta még a szelet és a vihart, a farkasokat és a medvéket is, és összes tapasztalatát és ravaszságát latba vetette, hogy minden női vonást kiöljön a leányból.

Egyszer észrevette, hogy leánya egy kis ónos réztáiban nézegeti magát. Akkor összetört minden rézedényt, ahány csak volt a kalibában, és aztán elásta valamennyit. A leány haját tövig lenyírta. Gyuzsalyt, ollót, tűt – minden női holmit kidobált és megsemmisített, nehogy felébredje a leányban a női ösztönt. Éberem leste, nehogy férfiemberrel találkozzék, akár legény, akár aggastyán legyen is az, és végül

igazi farkasölőt sikerült nevelnie, aki könyörtelenül belevájta körmét a törökök nyakába.

Mindig Marija ment elől, apja nyomában sántikált, hol vaknak adta ki magát, hol szénéégetőnek, hol meg ecetfőzőnek öltözött. Marija ravasz cseleket talált ki, ha kerítés állta útját, átugrott rajta, lőtt, ha lönie kellett, és könyörtelenül döfte a kecskeszarvat a törökök mellébe. Minden úgy folyt, ahogyan Karaivan akarta, de egyszer valami váratlan dolog történt, ami halálos bűnbe vitte az öreget. Amíg az alkalmas pillanatra vártak, hogy felgyútsák Alis házát, több mint egy hetet töltöttek egy juhász kunyhójában. Rejtöztek, ettek, aludtak, és a leány lelkében megmozdult az, amit Karaivan kilenc éven át kegyetlenül eltiport: Marija, a hajdut leány, beleszeretett a menedéket nyújtó jóképű juhászlegénybe, aki nem is sejtette, hogy a fiatal hajdut meggyűszin zekéje egy leány törékeny testét takarja. Marija szemének csillogásából és abból, hogy arca hol halásápadt, hol sötétvörös lett, az apa rájött, hogy Marija szerelmes. Hogy az érzelmek milyen pusztító vihara tombolt ennek a zord és könyörtelen férfinak a lelkében, hogy milyen pokoli féltékenység égette a szívét – csupán abból sejtethetjük, hogy miután Alissal végeztek, és elhagyták a kunyhót, Karaivan úgy tett, mintha otfelejtette volna kovakövét, visszament, és megölte a juhászt, hogy Marija sohase láthassa viszont.

Karaivan nem tudta, hogy Marija megígérte a juhásznak, hogy találkoznak a vasárnapi horónál, Marija meg nem is gyanította, hogy apja megölte azt az embert, akibe ő szíve első tiszta fellobbanásával szenvedélyesen beleszeretett. Vajon megtudta-e Marija a horó után, hogy a szeretett juhászlegény halott, vagy titokban maradt előtte apja bűne? Nem tudjuk. Karaivan gyónása itt talán megszakadt, de az is lehet, hogy a gyóntatót hagyta cserben az emlékezete.

Ezt a véres történetet még gyerekkoromban hallottam Averki atyától, a Kuklen melletti „Szent Gyógyászok” kolostora elaggott szerzetesétől. Az aggastyán nem a kolostorban élt, hanem egy közeli, maga építette kunyhóban. Azt beszéltek, hogy az apát üzte el, mert Averki kifecsegte lopásait. A szerzetes nem tudta, hogy a kolostorfőnök a püspök kegyeit és támogatását élvezi, és öreg napjaira váratlanul a kolostor falain kívül találta magát. Averki vadgyümölcsön és alamizsnán tengődött. Láttam, hogyan tőri a száraz kukoricát, a lisztbe tejet önt, és megsüti. Szendélyes dohányos volt, de dohányra nem tellett neki. Valahányszor kunyhója közelébe tereltük a gulyát, mindig dohányt kért tőlünk. Néha összeszedtünk a dohányföldeken néhány lehullott levelet, és elvittük neki, ő meg cserébe iszonyú történeteket mesélt nekünk a hódoltság korából. Az egyik ilyen történet Karaivanról és Marijáról, a hajdut leányról szólt, akit Kecskesarvnak is neveztek. Az a szerzetes, aki mellett Averki valamikor diakónus volt, gyóntatta meg a halála előtt Karaivant, és adta neki az utolsó áldozást.

Mintha még most is a szemem előtt lenne az öreg Averki atya: kifakult csuhájába burkolózott, lábán foltos bocskort viselt, s a dohányfüsttől megsárgult ősz bajusza. Amikor Marijáról mesélt, szeme könnybe lábadt. Felindultan szívta pipáját, és mindig ugyanazokkal a szavakkal fejezte be a történetet:

– Rengeteg az igazságtalanság a földön, Marija meg csak egy volt! Ezért nem javult meg ez a világ!

fordította Juhász Péter

Nikolaj Hajtov

Tizenhét rövidprózáját tartalmazó gyűjteménye, a Szilaj elbeszélések (Divi razkazi) 1967-ben jelent meg. A lelkes fogadtatás után 1969-ben Dimitrov-díjjal értékelték a teljesítményt. (1973–74-ben már nem volt egyirányú a kritika: heves polémia zajlott a bolgár irodalmi lapokban a mű körül: „a könyv erkölcsi alapelvei kétségesek”.)

A némileg hol lírikus esszéire, hol prózaversre, hol dramatikusan gondolati írásra is hasonlító elbeszélések ihletője a Rodope-hegység, Bulgária egyik legőszibb déli vidéke. Hajtov e táj szülőtte, barangolója, gyűjtője. Szemtanúk szerint vagy harminc bekötött kötet sorakozik ma az erdészből lett író polcain; bennük az általa felhalmozott dokumentumok, történetek, feljegyzések, naplóoldalak, beszélgetések szövegei, ismeretlen szavak jegyzékei.

Ki sem kell mutatni, maga vall róla különbözőképpen, hogy a bolgár irodalomban mesterének Jordan Jovkovot tartja. Ahogy a klasszikus író a Sztara Planina-i legendákat, úgy ő a Rodope lényvilágát akarta műbe foglalni. Jovkov iránti tisztelete azonban távolságtartásra is serkentette: másként kívánt írni.

Első személyű elbeszéléseiben az író törekszik megőrizni a rodopei nyelv színességét, archaikusságát és a hozzá kötődő történelmi és lélektani világot. Hősei a jelenben élik

át meséltükben a múlt idők erkölcsét, méltóságát. Az íróknak azonban nem csupán elbeszélte idejük fontos, hanem elbeszélő pillanatuk – a korok is. A hármas-négyes időszaktorlódás (-múlás) után is hihető: e művek értékállóak.

Ha harminc kötetnyi az összegyűlt dokumentáció, körülbelül annyi lehet az író saját könyve is, s annyi a Szilaj elbeszélések kötetszáma: több mint tíz kiadást ért meg bolgáruul, vagy húsz nyelvre fordították le. Sarkítva az mondható: Hajtov mégis szinte egykönyves szerző. Publicisztikus írásai, múltnyomozó könyvei, helytörténeti művei, meséi, útinaplói, szindarabjai, nyelvvédő füstölgései nem érik el a fogalomként emlegetett Divi razkazi hírét-rangját.

Hajtov 1919-ben született Javorovóban. 1946-tól erdész, erdőmérnök a Rodopében és Rilában. Első publikációja 1954-ben látott napvilágot, ezután szerkesztő lesz, 1965-től a Rodope című folyóirat főszerkesztője.

Legismertebb írása, a Kecseszarv, kivételesen harmadik személyű mesélés, és a Divi razkazit előző Gyertyánlombok című válogatásban megtalálható már – csak a későbbi kiadásokban kerül a híres könyv elbeszélései közé.

Egy csúcstartó mozgókép

Minden idők legnagyobb bolgár filmsikere minden idők egyik legjobb, saját korszakának pedig legjellegzetesebb bolgár filmje. Kevés nemzeti kinematográfia büszkélkedhet ilyen egybeeséssel.

A tragikusan fiatalon elhunyt Metodi Andonov 1971-ben készült alkotása ma már bizonyára nem kergetné önkívületbe a közönséget, esztétikai értékei aligha hatnának bárkire is átütő erővel, egyedül a filmtörténész szemlélné változatlan élvezettel képsorait. Valóban ritka, hogy egy műben ennyire érzékletesen jelenjenek meg valamely korszak meghatározó szellemi-formai törekvései.

A hatvanas években megújuló filmművészetet vagy akár csupán a kelet-európai filmet nem tekinthetjük egységes irányzatnak, de van néhány általánosítható mozzanatuk. Mindenekelőtt a stilizációtól, az esztétizálástól való idegenkedés. E kor rendkívül erősen hitt a művészet megismerő szerepében, elsősorban pontosságot követelt a képalkotástól. Ma különösen feltűnő a hatvanas években készült filmek látványvilágának letisztultsága, visszafogottsága. A kamera tartózkodik a beavatkozástól, a virtuóz effektusoktól.

A kelet-európai filmművészetben ugyanakkor kialakul egy folklorizáló, a népi kultúra elemeire építő áramlat, ez azonban néhány kivételtől eltekintve – ilyenek például Paradzsanov filmjei – szintén puritán képi eszközökkel dolgozik. A társadalmi kérdések iránt fogékony bolgár rendezők életművébe is szervesen illeszkednek ezek a „népi” alkotások: Binka Zseljzkováéba A lekötözött léggömb (Privarzanijat balon, 1967), A fehér szobát (Bjalata sztaja) is készítő Metodi Andonovéba pedig a Kecskeszaru (Kozijat rog).

Talán furcsán hangzik, de ez a filmtörténeti korszak, amely oly sokat tett a filmművészet önállóságáért és szellemi elismeréséért, rendkívül közel állt az elvont, fogalmi gondolkodáshoz, az irodalomhoz. Nem tűrte a teátrálítást, kíméletlenül fellépett a mindent szájbarágó dialógusok ellen. A rendezők a némafilmet állították példaként maguk elé, s azzal mérték egymás tehetségét, hogy ki tud kevesebb párbeszéddel elmesélni egy történetet. Nem vették észre, hogy továbbra is irodalmi szerkezeteket próbálnak meg képpé formálni.

A Kecskeszaru szakmai körökben döntően két dologgal keltett feltűnést, szerzett díjakat Karlovy Varyban, Chicagóban s több más kisebb fesztiválon. Minden erőltetett stilizálás nélkül meg tudta őrizni Nikolaj Hajtov szövegének feszességét, szükséztűségét, lényegretörő képekben mutatta be az eseményeket. Ennél is jelentősebb volt, hogy szinte szavak nélkül mesélt el mindenki számára élvezhetően egy több jelentésrétegű, tragikus történetet.

Akkoriban nem volt meglepő ilyen teljesítmény a bolgár művésztől. A bojanai stúdió igyekezett lépést tartani a világgal, mind több helyen figyeltek fel produkcióira. Valo Radev, Rangel Valcsanov és Binka Zseljzkova már nemzetközileg is elismert alkotók voltak, rendkívül ígéretesnek tűnt Hriszto Piszkov, Eduard Zahariev, Hriszto Hrisztov,

Georgi Sztojanov és Metodi Andonov pályakezdése. Dilemmát okozott, hogy a markáns hagyományokkal nem bíró bolgár film egyaránt vonzódott a nyugati új hullámok játékosságához, a közép-európai műhelyek intellektualizmusához és a szovjet-országi lírai realizmushoz.

A kibontakozást sokan a népi kultúra felé való elmozdulástól várták. Kétségtelen, hogy a bolgár filmnek, akárcsak a grúzoknak, eredeti színt adott a naiv hangütés. Ez a hasonlóság nem véletlen, ez a két nemzeti kultúra máig a vidéki élet hagyományából, a Kaukázus, illetve a Balkán tájainak rusztikus formáiból táplálkozik. Kevés olyan ország van Európában, ahol a népzene, a népszokások, a mesék olyan természetes szellemi közeget jelentenek, mint Bulgária.

Jól igazolja ezt az 1971-ben készült Kecskeszaru minden csúcspot megdöntő közönségsikere. Még akkor is, ha bizonyára nem kis szerepet játszottak benne a film frivol jelenei. Igaz, a bolgár film sohasem volt feltűnően szemérmeskedő. A nemi erőszak jelenete, illetve a patakban való fürdés és szerelmeskedések azonban olyan elnyújtottak, s olyan teljességgel tárják elénk Katja Paszkaleva testét, ami azokban az években szenzációnak számított. Bár még a meztelenség is a kor divatjának megfelelő értelmezést kap: hol a kiszolgáltatottságot, hol a szabadságot szimbolizálja.

De mindez kevés lett volna, ha maga az adaptáció is nem kelt szellemi izgalmat. Hiszen Hajtov elbeszélése is lényegében romantikus példázat, melyet a film néhány apró változtatással parabolává alakít. A filmi epika törvényszerűségeiből következik, hogy az irodalmi mű stílusának átmentése érdekében a történetet szigorúan egyenes vonalúvá kellett szabni. Így célszerűnek látszott a dramaturgiai egyszerűsítés is. Karaivan feleségét többen erőszakolják meg, s a pásztor rajtuk kíván sorban bosszút állni. Ezzel párhuzamosan bomlik ki a fiúvá nevelt Marija belső ellenállásának, öneszmélésének folyamata. Andonov már az első gyilkosságnál exponálja idegenkedését az erőszaktól. Ezután következik a megalkuvás, az apának való szóttan engedelmeskedés, majd a szerelem a fiatal pásztorral, a feltartóztatatlan nővé érés.

A film üzenete sokkal egyértelműbb és időhöz kötöttebb, mint Hajtov elbeszélése. Mentségére legyen mondvá, hogy '68 után a kelet-európai filmművészet sokáig csak allegorikus formában tudta közzétenni társadalomkritikáját. Népisége ezért is külsőséges csupán. A Kecskeszaru összehasonlíthatatlanul egyszerűbb, kevesebb fejtörést okozó film, mint a Lekötözött léggömb, de pontosan megragadja az ötvenes és a hatvanas évek nemzedékének viszonyát, eltérő szemléletét, s hitet tesz egy szabadabb, az individuális értékeket jobban tisztelő, humánusabb világ mellett. Megéri az apák keménységét, bosszúvágyát és szünni nem akaró bizalmatlanságát, ugyanakkor gyengédebb, nyitottabb, gyermekeik számára kiteljesedést biztosító életteret követel.

Nikolaj Hajtov

Félelem

Hivat egyszer az erdész, becsukja jól az ajtót, úgy mondja:

– Van a számodra, Porjazov, egy bizalmas feladat: az erdőkerülő Karakuzban, úgy látszik, halott. Fél hónapja a környéken senki se látta, de a községházán se tudnak róla semmit. Te lennél itt a rangidős, hát te mégy el ezért Karakuzba, úgy határoztam, hogy személyesen győződjél meg róla, mi van az emberünkkel, él-e vagy halott!

– Igenis!

– Vigyél fegyvert, történyt – s észnél légy! A körzet a határsámban van, az emberek pomákok, a tetejébe ismét ott garázdálkodik, mint ismeretes, Ali Bekir bandája, úgyhogy a csipád négyre nyissad!

– Igenis, erdész úr!

Akkoriban az úr járta, nem az elvtárs.

Hátzszakomba három-négy napra betettem szépen elemózsiát, majd fel a lóra, s megindultam. Puskát nem vittem magammal: a puska szemet szúr, igen látszik, de forgópisztolyom csőre töltöttem – volt jó dobos revolverem hat tölténnyel, százhúsz lépésről átlikasztja a bükklevelet.

Hét óra az út Karakuzba, de én kerülgetés nélkül öt alatt megtettem, beleszámítva a gyönyörködéseket, a pihenőket a forráskutaknál és így tovább. Nagy ott a havas, buja az erdő – ekkora, né, vastag fákkal, a sziklák teli sasokkal, volt, ami a szemed töltekezze, bizony, az én fejemben mégis csak egyre az az erdőkerülő járt – tényleg eltették-e láb alól, vagy valami más történt.

Míg kepeztettem föl lóháton a meredeken – az eszem mind erre forgott: mi a csuda történhetett? Ami igaz, az igaz, a magunkfajttával bármi megeshetett. Hisz ez a dolga a hegyörnek – hogy vigyázza a havast, fáját ne vágják, legelőjét tilosban ne legeljék, aztán egyszer megvillanhat egy kés vagy egy golyó, valakinek nem tetszik. Így esett meg évekkal ezelőtt a szredokai hegyörrel is. Elkapott valami kecskéket egy irtásosban, leoldozta a bakok pergőit, a kecskepásztorok erre – hogyan vegyék vissza a kolompokat, hát hogyan (azok meg ezekért a kolompokért mindenre készek) – meglesték, egy-két fustéllyal a baját úgy ellátták, hogy agyonverték. Két rozsdás pergőért!

Rám is rántottak kést – a karamusicai Ormány és a Horgas Szalih. A Horgas utóbb el is mondta. „Ha, aszongya, akkor csak futni próbálsz, a késemmel áthasítalak, mert harminc lépésről, azt mondja, fenyőpallót keresztülvágok! De te nem gazoztál be, ez volt a szerencséd.”

Hogy ilyen emberektől védj az erdőt, nem volt játék dolog, pláne hogy Ali Bekir is adta beléjük a merszet – ez az Ali bolgár ember volt, de mohamedán a dramai falvakból. Járt át a határon, hajtotta el az öszvéreket mitőlünk, vitte s eladta görög földön. Hárman voltak még vele. Egyszer egy behajtót öltek meg a lováért, egyszer meg egy juhászt, hogy nem volt hajlandó húspecsenyével traktálni őket, attól kezdve aztán a pipes fickóknak csak ő volt a száján – Ali Bekir neve: azzal feküdtek, azzal keltek s fenyegetőztek.

Engem ugyan, megmondhatom, Ali Bekir igen nem rettentett, másra azonban bizony gondoltam: ilyen időben megölhetsz hegyőrt, mezőőrt, akit csak akarsz, minden a zsványra hárul, hogy ő tette.

Lovam erős – délidőben a Hidegkútnál voltam már. Onnan az út lefelé kanyarog, mindcsak lenek és le – át csendesen, szilvásokon, át szurdokos, szirtes helyeken máskor, míg Karakuzba nem ér az ember.

Karakuz nem is falu – szerte a szomszédos dombokon apró tanyák sora. A folyó mellett, a távol házaktól odébb a helybeliek fából ácsoltak dzsámít, hozzá mecsetet, hová péntekente jártak le térdre borulni. Se adószedő, se bíró. Egy ügyvivő csak a legközelebbi házaknál, de az is kint volt a szérűn – úgyhogy mit volt mit tennem, a hodzsát kerestem a mecsetnél.

Turbánját levetve találtam, hogy ne melegítse, papucsát levetve, üldögél csak a fűzfa hűvösében, s egy nyergel foldozgatott. Nem is fiatal, nem is öreg, szakálla ollóval nyirogatva, korát, hogy hány évre rúghat, meg nem mondanád. „Hos geldin!” – „Hos bulduk!” – fogadott, helyet kínált, lovamnak kis szénát vetett, én meg üztem-füztem, messziről kérdeztem, nem látta-e az erdőkerülőt.

– Tíz-tizenöt napja – mondja a hodzsza – a cséplésen vagyok, és senki fiát nem láttam. Ma csak mert temetésem van, ezért találsz itt.

Valami Metko halt meg a szomszédos tanyáról.

– Te meg mi járatban erre?

Járom a vidéket, válaszoltam néki.

– Szerencse fia vagy – mondja a hodzsza –, hogy éppen itt érsz, beteszlek a mecsetbe, hogy ottan éjszakázzál, holnap virradatra pedig mehetsz, amerre óhajtasz!

Valami kidőlt-bedőlt tákolmányoknak tetszett nékem az a mecset, akár a pajta, fala sárral tapasztva, egyik szobája iskolának, a másik – a kisebb – a hodzsának. Két fán deszkák odabenn, az az ágy, cserge fedi, rajta egymáson őt is, hat is, bakirha. Meg asztal, szék, parazsas tál. Ki volt söpörve a szobácskában, tiszta volt, a falakon szétnyomott poloska egy se – egy éjszakára bátran megaludhatott az ember ott. Megmutatta a hodzsza, az ajtót hogyan rekeszszem el, melyik takarót tegyem alul, melyikbe bújjak, aztán elékapt a övéből az óráját, duplafedelű, sőtartónagy jószág volt, s ahogy rápillantott, szaladt a minaretbe kiáltani... Kiáltott, amit kiáltott, énekelt, amit énekelt az imáikból – de a végén aztán a legközelebbi kis szertanya felé fordult és ordította már torkaszakadtából:

– E-he-ej, Raszi-im, gaur van it-ten! Hoz-záá neki en-niil!

Míg a hodzsza fönn kiáltott, feltűnt a halottas menet – csupa férfi! Csergébe takarva hozták a holtat, leghátul egy szakállas öreg lépkedett és koronként fel-felkurjantott: Holla, Holla! Holla, Holla! (Allah, Allah! Allah, Allah!)

Bémentek a hodzsával a dzsámiba, én meg lovam megbéklyóztam, hadd legeljen. Nagy dobogást hallok ám egy-

szer, s hát: hanyatt-homlok inal a nép a temetőből, kinek merre a szeme lát, kezük a tarkójukon, rohannak, s meg nem fordulnának, mintha a halál loholna nyomukban. Midőn láttam, hogy a hodzsza is közöttük szedi a lábát, eszembe jutott, hogy meséltek volt nekem erről a faramuci szokásról: ha mohamedánt temetnek, ahogy az első lapáttal puffan a föld a sírban, futóra! mindenki, s vissza se nézhetnek.

Mikor a temetéssel is végzett a hodzsza, bejött hozzám egy „ég áldjon”-ra. Mutatta, melyik dombon van az ő szere, s indult.

– Még ez este – mondja – elküldöm egy emberünk, keresse meg a havason az erdőkerülőt, te csak feküdj le, aludj nyugodtan. Reggel korán már itt is leszek, hozok neked zsenge puliszkát!

Elment a hodzsza, s kicsi idő se telt el belé, jött egy csepűszakállas pomák, kezében üstedényke, batyu. Raszim ez, értem meg, kit a hodzsza szólított. Letette az élt, fordult is volna vissza.

– Ül le kicsit – mondom. – Mi neved?

Ő meg bödül csak – nyelve kivágva. Eszembe volt, hogy másnap a hodzsát megkérdjem, ki és minek metszette ki a nyelvét, de másnapig még annyi dolgok történtek, hogy a magamét én lenyeltem, ahogy mondani szokás, Raszim nyelvéből hát el is feledkeztem.

Elment a néma, maradtam magam. Látszanak a tanyai házak, de a legközelebbi is, ha karabéllyal lősz – egy golyónyira legalább. Meg ember se mutatkozik, se messze, se közel, hogy szót válthatnál valakivel, hogy egy cigarettát elszívhatnál.

Bémentem a mecsetbe, de igen hodzsaszagúnak tettszett, hát megpróbáltam az ablakot kinyitni, ám oda volt szögezve. Na akkor az ajtót tártam ki, magam pedig kimentem a levegőre. Tüzet gyújtottam, melegedtem, ettem, míg szépen be nem esteledett. Hallom ám egyszer, hogy a dzsámiból: hu-hu-hu-hu-u-u!, hu-hu-hu-u-u! – rákezdik a kuvikok huhukolásuk, megszólalt a bagoly is. Az hiányzott már csak, hogy farkasok is tujuljanak, akkor lett volna ez az átkozott hely csak még elhagyatottabb! „Gyerünk – mondtam magamban –, gyerünk, Gjorgi, kecmeregi, menjél aludni, ki tudja, holnap még mi vár rád!” Eloltottam a tüzet, visszamentem a szobába. Gyufát lobbantottam, lássam benn, mi merre, az ajtót egy derék husánggal bétámasztottam, a bográcsot a tejjel az asztalra tettem, de hogy nem volt mivel befednem, fogtam a hodzsza Koránját, azt raktam a tetejébe, s lefeküdtem, le sem is vetkőztem. Övem és sildes sapkám tettem csak le, pisztolyom meg a párna alá csúsztattam.

Megnyugodtam, lassacskán el is nyomott az álom. Hogy mennyit aludtam, meg nem mondanám neked, de egy időben félálomban szinte csak hallom, hogy valami kaparászik. Könyvben kaparászik! Megrémültem, de nem moccantam. „Talán, gondoltam, egy egér lesz.” Hegyeztem fülem: nem egér az, lapról lapra könyv zizeg. Nyúltam a pisztolyért, megreccsentek a deszkák, és – lungurrrr! – lehömböldött a bogrács a tejjel, le a földre. És egyszeriben síri csönd. Csak egy nagy szusszantás hallott. Agyamba villant: nem az én lélegzésem volt-é az – verődne vissza a falról. Visszafojtottam a levegőt is magamba, de az csak lélegziik! Na ebből elég! Éreztem ám akkor, hogy égnek áll a hajam is. Megfogtam a pisztolyt, s csak hogy a ravaszra tettem az ujjam, tértem némiképp magamhoz. Azt mondtam magamban: „Ha ember – lelövöm!”, de azonmód az is eszembe jutott,

hogy az ablak beszögezve, az ajtó kulcsra zárva, sőt fával bérekesztve – szúnyog be nem hussanhat. „És ha valami volt az ágyam alatt? Ha valaki meglapult volt alatta, s csak azt várta, hogy elaludjam?” Földördítotam:

– Állj vagy lövök!

Hogy az ágyon miként szöktem föl, s mikor lőttem, meg nem mondhatom neked, de hogy háromszor is durrantottam pisztolyommal, vettem csak észre, hogy az ágyon állok meztél láb, pisztollyal a kezemben. Térdre ereszkedtem az ágyon, ám a fegyvert nem engedtem közben, bal kezemmel a gyufát tapogattam. Térdem alá szorítottam, sercintetem rajt egy szálat, fölemeltem: az ajtó bétámasztva, az ablak – csukva, a szobában egy lélek se, csupán a tejes bogrács s a Korán fekszik a földön.

Néztem csak, néztem, s nem hittem a szememnek, míg a láng el nem hamvadt. Lefeküdtem, de a pisztolyt csak szorongatom. Megfordult a fejemben, hogy fölkelek, kimegyek, olyan inaszakadtnak éreztem azonban magam, olyan alélt-nak, akárha valaki kezem, lábam szabta volna.

Szívem: lapa-lupa – ott szakad szét. Hátam, semmim nem érzem. Mikor rád telepszik a félelem, hát ez lenne az – a halál maga! Ez időben ha Ali Bekir toppan elé, nyakába vetném magam inkább, s csókolgatnám testvéremként, mit sem törődve akkor, lekaszabol-é vagy felköt talán. De Ali Bekirnek ott se híre, se hamva, csupán a szék rosszan hirtelen, s valami ráül. Nem állt ez a szék a padlón egyenesen, döcögött – hol az egyik lába koccant a földhöz, hol a másik kopogott, akárha valaki hintázna rajta. Na én földördítok, gondoltam, ám torkom megdermedett, nem kiáltás, de nyögő ki nem tört belőle. Meglehet, álmodom, gondoltam, de azt tudja az ember, mi az, amit ébren lát, mit álmában: ha kocog a fogad – nem álom az, s fülem tövében verejték csorog. Mi minden meg nem fordult a fejemben akkor! Azt kérde, mi minden? – Kísértetek, sárkányok, de a legfőbbben is az a halott, hogy rámereszkezik, hogy ott az ágyon agyonnyom menten. Ami bátorságom volt, a három golyó adta azt a pisztolyomban, ámbátor ilyenkor az se ért ütést se.

Hogy a szék meddig döcögött, meg nem mondhatom neked, de egyszer csak megállt és – lungur-r-r – a tálasról lecsörömpölt az összes szilke, edény. Ettől úgy megjedtem, hogy a három golyó a pisztolyomból csak úgy kiröppent belőle – eldördült magától. A pukkanás után csönd lett, és a csöndben aztán hallom – valami motoszkál, csötönöz. Eszemet veszttem, gondoltam. Bedugasztottam tenyeremmel fülem, lássam, nem a fejemben motoszkál-é valami, s a neszezés abbamaradt. Valóságos hát az a csötönözés, szüntelen, ki tudja, ki, s ami igaz, az igaz – szörnyű! Elegendtem a fegyvert, s két kézzel megmarkoltam a takaróm, szorítottam görcsösen. Szemem bécsuktam, összegömböldöttem – ne is lássam, ne is halljam, midőn az a szörnyű dolog rámtámad.

Hogy a takarót meddig szorongattam, meg nem mondhatom neked: évszázadnak tűnt ott, másfél századnak. A nesz meg csak tovább azalatt. Tudod te, mi az, hogy csak gyüszmélnek, sunnyognak ott melletted, s fogalmad sincs, mi lehet? Medvével mentem én már birokra, s kezem megharapta, itt e' a beforrt nyoma, gyomrom teljes puskával összeliggatták – bírságpapírokat írtam egy csoze fickónak – s össze kellett tépnem előtte mind, a honvédő háborúban visszadobtam egy föl nem robbant bombát, mégsem tudom azt mondani, hogy majd meghaltam a félelemtől, akkor azonban – úgy hidd, ahogy mondom – élő halott

voltam. Ha ez a szó a füledbe kerül, jól tudd meg, hogy nem firlefánc kitaláció, de – erőd elhagy, kővé válsz, és – vége, ez a vég pedig már ugyancsak előttem állt, ha akkor föl nem kukorékol egy kakas éppen. A hodzsáé volt-é, másé – meg nem mondhatom neked, de ahogy meghallottam – messziről szólt, mintha a föld alól – kicsinyként, kicsit eszemhez jöttem. Azért mozdulni így se mozdujtam, vártam, hogy jobban kinappalodjék. Az első kakasszót második követte, arra harmadik, messze kukorékolnak, de szívemnek úgy esett az a szép kakasének, akár a balzsam.

Kukorékolnak a kakasok, egymással versengtek, s akkor ocsúdtam én is csak, hogy nél megvirradt. Ledobtam a takarót, s az első, amit láttam, az volt, hogy a tálasról az edények mind egy szálíg lekerültek, valóban. Fölültem az ágyon, s a második, ami a szemembe ötlött, egy halom volt, egy ekkor nagy halom rozs. Az ablak teljességgel érintetlen, szögeg fogják, az ajtó – bérekesztve, a rozshegy meg az ágy magasságáig ér, sőt feléig az asztalt is elteríti. Beletúrtam – rozs a rozsz valóban. Világos volt már, jól látszott minden.

Lekászálódta az ágyról kinkeservvel, s akkor a rozshegy mögött mit pillantottam meg – no mit gondolsz? – a feldűtött kicsi bogrács mellett szürke, eleven valami, kutyaforma, de nem az, lefetyeli a tejet, szája szélét nyalogatja, s néz csak rám. Én meg órá – egy percet ámultam, kettőt-é, anélkül, hogy érteném, mi a csuda, míg aztán csak fölfogtam, hogy borz az, borz az átkozottjal – ül csak ott, bámul rám, száját nyalogatja, tejfölféher bajszát – ő verte le az edényeket, ő billegette a széket! Dühbe gurultam no én akkor, megragadtam a husángot, mivel az ajtót támasztottam bé, s megsuhogtattam, hogy agyoncsapom, de a komisz állat, mintha csak értené, mi ez a fenekedés, iszkolt el az asztal lábánál, be az ágy alá. Én meg utána, lesem az ágy alatt, hanem csak a farka végét látom, ahogy tűnik el egy lyukban a falon – aztán semmi: se borz, se más. Rohanok kifelé a fustéllyal, az ajtóban azonban belébotlok a hodzsába – jött vissza kora hajnalon, vigyorog, egyik kezében nyüzött bárány, másik kezében csobolyó.

– Hová-hová ezzel a bunkóval?

– Egy borz... Agyonverem!

– Affedersin! – fog vissza a hodzsá. – Nehogy, tel Ó a mecset – azt mondja – gazdája, hegyőr úr, bizony... Jön szépen – mondja – minden este a lyukon, mintha hazajárna... Ahogy az enyém – aszongya – ez a ház, úgy az övé is. Kiteszem neki minden este a tejét, hadd igyék, most meg az ostoba fejemmel, hát nem elfelejtettem, hogy szólnék neked is, a tálat is tedd oda, ne kelljen magának elvennie, te meg halálra rémülsz!

...Megpörgettem volna szívem szerint azt a husángot, s hókön teremtettem volna a hodzsát, de megálltam magam.

– A borz – mondom – jó, gazdája a háznak, hanem ez a témérdek szem, ez a hegy itten, honnét jött? – s kitárom az ajtót, mutatom a rozskupacot.

– Jaj, jaj, jaj – jajgat a hodzsá. – Ez a dolog meg hogy esett?

– Te mondd meg énnékem – mondom –, te mondd meg, hogyan? Te meg a borz vagytok ennek a szerencsétlen mecsetnek a gazdái. Mondd meg tel!

Beletúr a hodzsá a rozszba:

– De hisz ez az én rozsom! Búzával kevertem... Tessék, itt is van egy búzaszem!

– Hol tartod a rozszod?

– A padláson!

Fölnéztem: deszkaplafon, hasított fenyődeszkák, mézszel beszentelve, valahol a közepe táján aprócska lyuk tárogat, friss lyuk, akkora, hogy a kisujjad ha belefér. Akkor értettem csak meg, hogy midőn lőttem, az egyik golyó átfúrta a padlást, s hodzsá rozsa lecsurgott szépen a szobába...

Az a sunnyogásféle, mi megőrjített.

Elmúlt minden, s akkor olyan elesettnek éreztem magam, olyan gyöngének, hogy csak ültem két órát, hármát a folyó fűzesében, meg sem mozdujtam. Hányás kerülgetett, szám kiszáradt, keserű, ég, pittyem fölrepedett, s dőlt belőle a vér, akár egy sebből. Megszeppent a hodzsá, nehogy még meghaljak, hideg vízzel locsolt, ürmöt adott innom, szénnel bájolt, míg apródonként föl nem ocsúdtam egészen, de másfél hónapig is úgy éreztem azután, mintha a legcudább betegséget vészelttem volna át. Sokáig félrebeszéltem, összezagyváltam mindent álmomban, s azt hittem, meggárgyulok, de Istennek hála, minden jóra fordult, ami volt, elmúlt, maradt egyedül – a kakas. Számomra a kakas – Isten. Tízet is tartok ezért belőlük. S jaj annak, ki csak ujjal is hozzá mer nyúlni. Attól félek, ha nincsenek kakasok, hogy kukorékolnának, s a sötétséget elhessentenék – a virradat soha se jönne el.

Hányszor megkérdezték a szomszédok:

– Minek neked a kakasok?

– Az énekükért. Szépen kukorékolnak. Nem értitek, milyen gyönyörű a kakasszó? A fülemüle elbújhat mögötte.

– Mi szép lenne a kakaskukorékolásban, ugyan márl – csudálkoznak a szomszédok.

– Ért-e már titeket halott pomák lehelete a szemetekben? Nem értl! Menjete csak – mondom – Karakuzba, tapasztaljátok meg, aztán majd ha visszajöttök, folytathatjuk a kakasszóról. Mert hogy egy dolgot jól megértsél, látnod kell azt előlről, de még hogy hátulról!

Lám, az unokaöcsém is: savanyú egy ember, morc az csak furton-furt, aztán egy nap csak nézem – vigyorog, nevet, szétreped a szája mindjárt a füléig.

– Csak nem a lutrin – mondom – nyertél?

– Miféle lutril Örülök a szabadságnak. Összeakaszkodtam a halórral, öt-hat napra bédugtak, lakat alatt pihentem; most már tudom tulajdon magam is, milyen gyönyörű az, hogy nem vagy megkötözve, s méz – hála neked Isten – amerre akarsz!

...Nyulákolt az öcskös, ide-odanyúlt, amíg rálelt valahára, hogy melyik padmalyban búvik meg a nagy hall!

Sok ilyen padmaly kell az életben, s ki tudja, miféle halak bújnak meg bennük, hanem tudod, mi kell igazán? – hogy fejbe kódořitsanak, és meg is lássad azokat.

Így áll hát a dolog a kakasaimmal, gyarapítsa, sokasítsa meg őket az Úr! Ha felkukorékolnak a kakasok, és hessen-tik el a sötétet, elnémulnak a kuvikok s a baglyok, a dalosokat illeti meg már a szó. Ha felhallik, hogy kukurikuul – baj már nem lehet: előbukik visszavonhatatlanul a nap, nappal lesz már, lesz már világ, és semmi sincs szebb a napoknál, és semmi sincs kellemesebb – a Világnál!

Az erdőkerülővel meg, akit kerestem, tudod, mi történt? Odaszökött hozzá egy özvegyasszony, de mert a bátyjai nem adták, fölvitte a hegyekbe a jó firma az asszonyt, tákolt maguknak ott egy kunyhót, s abban töltötte el vele, a címerese, a mézesheteket!

Hol vannak a (műfordított) bolgár könyvek?

Kéziratban. Kiadóknál. Kiadók között. Asztalfiókban. Nagyon lassan készülöben.

Ez a kurta válasz a címbeli kérdésre, amelyhez hozzáértendő természetesen, hogy a magyar könyvpiacról hiányzó (ha hiányzó) könyvekre vonatkozik. Magyarátalkísérelt kövtekezik most kicsit bővebben. És leltárral.

Volt egyszer egy Bulgária című folyóirat. A szerkesztőség felkérésére, hogy fogalmazzam meg a választ a címben feltett kérdésre, 1990 közepén így, a fenti módon kezdtem írásom. Azóta a folyóirat megszűnt, az akkor vázolt helyzet szomorodott kicsit, ugyanakkor halvány reménysugár is felerengett.

A könyvpiaci anomáliákról szólni ma már közhely. Tény viszont – ami eltűnni látszott már korábban: az -ov, -ev, -szki végződésű szerzők iránti előítélet (mely „köszönhető” volt az ötvenes évekbeli – elsősorban szovjet – tematikus művek dömpingjének) mintha ismét felerősödne. Szenczió kellene, mondják a kiadók, vagy: ki kell várni a hullámok elültét, az értékes irodalom visszatérésének idejét.

Ami utoljára megjelent: Binjo Ivanov versei az Európa Kiadó Új Pegazus sorozatában 1990 legelején. Ivanov esete is különleges. Egy hét bolgár költőt 750-750 sorral bemutató válogatásból emelte ki a kiadó (e több éve lezárt kisanatológia sorsa is – legalább – bizonytalan...), s adta ki ráfizetéssel néhány száz példányban.

Gesztus volt a költő eredetisége előtt.

Más kész fordítások kifizettek, s a tervekből (végleg? valószínűleg végleg) kivették. Az Európa Kiadóról beszélek. Példák. Ivan Arnaudov 59 éves. Költőként jegyezték, ha jegyezték hazájában; prózában később jelentkezett, a bolgár kritika így se méltatta, sőt.

S most egy kis személyes kitérd. Az Európa Kiadó szerkesztőjeként arra is törekednék, hogy – csak értékre s nem posztra figyelve – magunk is felfedezzünk. Miközben egyfelől keressük a magyar irodalom „eredményeire” rímelő (bolgár) írókat és műveket, másfelől pedig az elűtöt, az éppen mást az idegen szerzőknél, hogy ezzel is megismertessük a magyar olvasót – nem vezérel bennünket honi (bolgár) bejegyzettség, futtatottság, diktált értékrend.

Arnaudov Csillagszöcske című második kisregénye e törekvésre lett volna példa. Egy „kisre hivatott” hivatalnok nagyra hivatott feltalálásairól, a „fordított kentaurok” uralma: a bólogatás, az áltevékenység, a beleszürkítő bürokrácia elleni lázadáskíséreltről szól a satirikus fintorú „mitologikus groteszk”.

Jó tíz évente válogatott mustrát is megjelentetett az Euró-

pa Kiadó: prózait, verseset – az újabb bolgár szerzőktől. 1980-ban a Rózsaszínű pelikán című válogatásban már arra figyeltem, hogy ne számtalan író legyen lajstromozva, hanem öt-hat-hét – legalább (valamelyest méltóbb) negyven oldalnyi bemutatkozással. (Az említett hétszerzős költői kötet összeállításánál is hasonló volt a szempontom, azzal a különbséggel, hogy benne épp a már biztos, bizonyított, negyven-ötven éves költők közül kapjanak tíz ív lehetőséget a „bővebb” magyar megszólalásra azok, akiket külön kötet is megillette volna nálunk: Konsztantin Pavlovtól Nikolaj Kancseven át Borisz Hrisztovig.) Megbeszélés alapján javában válogattam már egy újabb kötetnyit a 90-es évek elejére az „ifjabb” – nálunk még ismeretlen – bolgár belletristáktól, amikor ez a munka (is) leállított: nem tudjuk vállalni.

Nikolaj Hajtov személye és írósága – ám – legyen kérdéses. A neve alatt a hatvanas években először – s azóta több mint tízszer – kiadott Divi razkazi (Szilaj elbeszélések) című kötetben szereplő írások azonban a bolgár irodalom világszerte ismert (mert lefordított) értékei. Tizenhét elbeszélését tartalmazza a két éve elkészült magyar fordításkézirat. Utószavába – ha ez a könyv megjelenhetne – ennyit írnék: a nyelv teszi.

Georgi Markovszki Huncut Petar című különös regényének meg nem jelenése legyen itt magánkeserv, még ha a bolgár mű magyar sorsa mostanában tipikus is. Szerződés nélkül fordítottam, kihívás volt számomra a szöveg. Nyolc kiadóban fordult meg, nyolc kiadóban lelkesedtek érte, a nyolc kiadó egyike sem meri... Legutóbb a Móra Kiadóban azon múltott a megjelenése, hogy összejön-e kétezer terjesztői megrendelés. Nem jött össze. A Huncut Petar? A bolgár Krisztus. A soksikú regény nagyon bolgár könyv, mely ugyanakkor a világkultúra értékei köré is építkezik: Biblia, Naszreddin Hodzsa, Ravasz Péter... Kiszámolókkal, népdalokkal, ráolvasásokkal, népi hiedelmek, szokások leírásával sokasított, archaizáló, népi vagy éppen vulgáris szavakban, nyelvi fordulatokban, bibliai és istentiszteleti szövegekben dús nyelv Markovszkié.

Ivajlo Petrov Farkasvadászat című regénye, mely 1982-ben került a bulgáriai könyvesboltokba, a bolgár irodalom történetében korszakzáró, összegző mű. Lefordítása kötelesség volt. A regény a kényszerítések és a vak erőszak: az ötvenes évek idején játszódik, belső drámákról és egymásnak feszülésekről ad képet az író. Szókimondása úgy direkttebb, hogy a bővérű mesélés kalandozó szövegébe „rejtőzködik”. Mi sors vár a magyar fordításra?

És mikor jön el sora, hogy megjelenjék végre a hosszú évek óta készenlétben álló egyetlen kötet, mely a bolgár

irodalmat a Világirodalom Remekei című sorozatban képviselni fogja – az a bolgár költők antológiája, mely Juhász Péter válogatásában csak a legnagyobbakat sorakoztatja fel majd Botvától Dalcsevig, a múlt század második felétől század közepéig.

A fentebbi szakaszokat – töredelmesen elismerem szándékosságomat – szinte változatlanul hagytam a hajdani szövegből. Pedig az eltelt másfél év inkább csak rontott az esélyeken. Most már meg sem említhetek más tervezett köteteket (tizenhét javaslat a bő jövőre), nincs tudomásom hosszú ideje, hogy valamely kiadónál készülne „bolgár” kötet. Egy műhely kivételével.

Esett volna még szó akkor feltételesen Ljuben Petkov Oroszlános porta című kisregényéről is. Az író debütáló művét, a magyarul is megjelent Zöld keresztet a kritika Sánta Ferenc Húsz órájához hasonlította, siker volt nálunk is. Ez a másik kisregény egészzé teszi az apa-fiú kapcsolatot, az apa-fiú összecsapás hiteles rajzát, az ötvenes évek korrajzát. A párregény első személyes lobogásban avat be minket e „hitviadalba”, a folytatás, a második „fél”, a fiú csatáit, kudarcait, ünnepeit, belső vívódásait „közvetíti”: mintegy lelkiismeret-leltárt mutat fel az író.

A hír most kedvezőbb. Ez a könyv már az utcára került a Kráter Kiadó gondozásában. Gadulka sorozatcímmel Turcsány Péter kiadóvezető megpróbál bolgár könyveket is

magyar „világra segíteni”. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium könyvtámogató pénzével jelenhet meg ez a kisregény, akár Blaga Dimitrova nemrég megjelent versei. A szerző 1941 és 1991 között írt költeményeit gyűjti egybe a válogatás, melynek címe Időtörtek. Az összeállítás érdekessége az „ötvenéves ív” mellett az is, hogy két esszé közé ékelődik a több mint hatvan vers, közöttük – versként? – a Lavina című regény egy részlete, gondolatok kettős füzére, egy költemény két változata, poéma...

A bolgár irodalomban új műveltségű s a kánonoktól jobban szabadult alkotók jelentkeznek – minden műfajban. Őket is időben meg kellene hogy ismerje a magyar olvasó s a magyar író kortárs. Nem tudom elfogadni ugyanakkor az olyan állításokat, hogy az elmúlt negyven év irodalma értéket (szinte) nem teremtett. A korábban elkészült s eddig ki nem adott fordításokat is vállaljuk. Nemcsak dokumentatív értékük van, hanem irodalmi is.

Bizonyos, hogy bekövetkezik még a könyvek ideje – a bolgárból fordított műveké is. Lám, van már egy olyan időszaki kiadvány, amelyik bolgár szerzők népszerűsítését tartja egyik fő feladatának. Ha az olvasó végigtekint a Haemus eme első számának tartalomjegyzékén, következtethet rá, hogy e folyóirat megkísérli a felgyűlt adósság törlesztését.

Szondi György

ИСКАТЕ ЛИ ДА ПРЕКАРАТЕ НЯКОЛКО ПРИЯТНИ ДНИ
В БУДАПЕЩА, ОБКРЪЖЕНИ ОТ ТРАДИЦИОННОТО
БЪЛГАРСКО ГОСТОПРИЕМСТВО?

ХОТЕЛ "РИЛА"

тел. 1-141-621, факс 1-335-184

РЕСТОРАНТ "ЦАРЕВЕЦ"

тел. 1-331-797

1097 Будапеща, IX, ул. "Вагохиг", 62

СА НА ВАШИТЕ УСЛУГИ !

В хотел "Рила" ще спите спокойно, на тишина и главно - евтино!

В ресторант "Царевец" ще Ви сервират вкусни български и унгарски ястия на достъпна цена!

В хотел "Рила" ще се чувствате приятно, удобно и сигурно!

В ресторант "Царевец" ще Ви обслужат бързо, внимателно и културно!

Хотел "Рила" има 26 стаи с по 2 и 3 легла с баня.

Ресторант "Царевец" има три зали обзаведени в български национален стил.

Комплексът "Рила - Царевец" предоставя възможност да организирате срещи, семинари, сватбени тържества и др. тъй като разполага с театрален салон с 500 места и зала за конференции с 50 места.

Предлагаме пансионни и екскурзоводски услуги и богата българска библиотека.

Комплексът "Рила - Царевец" се намира в близост до пътя за летището и на 5 мин. от спирка на метрото.

Има възможност за паркиране на коли и автобуси.

ХОТЕЛ "РИЛА" И РЕСТОРАНТ "ЦАРЕВЕЦ"
ВИ ОЧАКВАТ!

Bolgár vendégszeretet Budapesten

Rila Panzió

A repülőtérről a centrumba vezető úthoz közel,
néhány percre a Nagyváradi téri metróállomástól,
csendes környezetben fogadja vendégeit a

Rila Panzió

Autó- és buszparkolási lehetőség
Huszonhat szobás szállónk két- és háromágyas,
fürdőszobás elhelyezést kínál

Konferenciák, bentlakásos tanfolyamok rendezése

Címünk: Budapest IX. ker., Vágóhid utca 26.

Rila Panzió

Telefon: 114-1621, fax:133-5148

Carevec étterem

Bolgár és magyar ételkülönlegességek

Telefon: 133-1797